

**BİRİNCİ DÖNEM TÜRKİYE BÜYÜK
MİLLET MECLİSİNDE
ERZURUM MİLLETVEKİLLERİ**

Muammer BAYRAK

**Yüksek Lisans Tezi
Türk Tarihi Anabilim Dalı
Prof. Dr. Yavuz ASLAN**

2017

Her Hakkı Saklıdır

**T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
TÜRK TARİHİ ANABİLİM DALI**

Muammer BAYRAK

**BİRİNCİ DÖNEM TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİNDE
ERZURUM MİLLETVEKİLLERİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**TEZ YÖNETİCİSİ
Prof. Dr. Yavuz ASLAN**

ERZURUM-2017

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
TEZ BEYAN FORMU

TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

BİLDİRİM

Atatürk Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Uygulama Esaslarının ilgili maddelerine göre hazırlamış olduğum "...Bisnesi...Dönem...T.B.M.M.'de...
Ezzenim...Milletvekilleri..." adlı tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıyı kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin basılı ve elektronik kopyalarının Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım.

Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Uygulama Esaslarının ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

- Tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.
- Tezim sadece Atatürk Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.
- Tezimim ... yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.

15/06/2017
Muammer BAYRAK

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
TEZ KABUL TUTANAĞI

TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Prof. Dr. Yunus Aslan danışmanlığında, Merve Bayrak tarafından hazırlanan bu çalışma 14/1/2017 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Türk Tarihi..... Ana Bilim Dalı'nda Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan

: Prof. Dr. Yunus Aslan

İmza :

Y. Aslan

Jüri Üyesi

: Prof. Dr. Murat Küçük

İmza :

M. Küçük

Jüri Üyesi

: Yrd. Doç. Dr. Selma

İmza :

S. Selma

Yukarıdaki imzalar adı geçen öğretim üyelerine aittir. .../.../20..

Enstitü Müdürü

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	VIII
ABSTRACT.....	IX
KISALTMALAR DİZİNİ	X
ÖN SÖZ.....	XI
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

SON OSMANLI MECLİS-İ MEBUSANINDAN TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİNE YAŞANAN GELİŞMELER VE ERZURUM'A YANSIMALARI

1.1. MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE ERZURUM'DA GENEL DURUM.....	4
1.1.1. İdari Durum	4
1.1.2. Sosyo-Ekonomik Durum	6
1.1.3. Sosyal ve Kültürel Faaliyetler	8
1.1.4. Siyasi ve Askeri Durum	9
1.2. SON OSMANLI MECLİS-İ MEBUSANI VE ERZURUM.....	11
1.2.1. 1919 Seçimleri ve Erzurum.....	11
1.2.2. Son Osmanlı Meclisi Mebusanına Erzurum'dan Seçilen Mebuslar.....	14
1.2.3. Meclis-i Mebusanın Açılışı ve Faaliyetlerine Genel Bir Bakış.....	17
1.2.3.1. Meclisi Mebusanda Erzurum Mebusları ve Faaliyetleri.....	18
1.2.4. Ali Rıza Paşa Kabinesinin İstifası Karşısında Erzurum.....	19
1.2.5. İstanbul' un İşgaline Erzurum'dan Tepkiler ve Alınan Tedbirler.....	20
1.2.6. Son Osmanlı Meclis-i Mebusanın Feshi (11 Nisan 1920)	24
1.3. 1920 SEÇİMLERİ VE TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİNİN AÇILIŞI	25
1.3.1. 1920 Seçimleri.....	25
1.3.2. Erzurum'da 1920 Seçimleri ve Seçilen Milletvekilleri.....	28
1.3.3. Türkiye Millet Meclisinin Açılışı Özellikleri ve Faaliyetleri.....	29
1.3.3.1. TBMM'nin Açılışı.....	29
1.3.3.2. TBMM'nin İlk Faaliyetleri.....	30
1.3.3.3. TBMM'nin Özellikleri	31

1.3.3.4. TBMM'nin Mevcudu ve Seçilen Milletvekillerinin Kültürel, Sosyal ve Ekonomik Durumları	33
1.3.3.4.1. TBMM'nin Mevcudu	33
1.3.3.4.2. Eğitim	34
1.3.3.4.3. Meslek	35
1.3.3.4.4. Yaş	37
1.3.3.4.5. Seçim Bölgeleri	38

İKİNCİ BÖLÜM

BİRİNCİ DÖNEM TBMM'DE ERZURUM MİLLETVEKİLLERİ VE FAALİYETLERİ

2.1. ASIM VASFİ BEY (MÜHÜR DAROĞLU)	40
2.1.1. Ailesi ve Eğitim-Öğretim Hayatı	40
2.1.2. Milletvekili Seçilinceye Kadar Yapmış Olduğu Görevler	40
2.1.3. TBMM'deki Faaliyetleri	41
2.1.3.1. Asım Vasfî Bey'in Orduya İki Tayyare Hediye Eden Tüccardan Erzurumlu Nafiz Bey'e Meclis Namına Teşekkürname Yazılmasına Dair Teklifi	41
2.1.3.2. Erzurum Mebusu Âsim Beyle Rûfekasının, Ümera, Zabitan ve Mensubun Yüzde Yirmilerinin Katından Sarfınazar Edilmesi Hakkında Kanun Teklifi	43
2.1.3.3. Erzurum Mebusu Asım Bey'le refikinin Terfi Görmeyen Zâbitanın Harbde Geçirdikleri Her Sene İçin Kıdemlerine Bir Sene Zammedilmesine Dair Kanun Teklifi	44
2.1.3.4. Erzurum Mebusu Asım Beyin, İstanbul'dan Anadolu'ya İthal Edilecek Eşyadan İkinci Defa Gümrük Resmi Alınmamasına Dair Takriri	44
2.1.4. I. Dönem TBMM Erzurum Milletvekilliğinden Sonraki Yaşamı	46
2.2. CELALETTİN ARİF BEY	46
2.2.1. Ailesi ve Eğitim-Öğretim Hayatı	46
2.2.2. Milletvekili Seçilinceye Kadar Yapmış Olduğu Görevler	47
2.2.3. TBMM'deki Faaliyetleri	50

2.2.3.1. Kırşehir Mebusu Müfid Efendi ile Arkadaşlarının, Ağnam Resminin Tespiti Hakkında Takriri.....	51
2.2.3.2. Celalettin Arif Bey'in, İstanbul Meclis-i Mebusanı âzasından İken Mevkufen İngilizler Tarafından Malta'ya, Gönderilen Mebusların Büyük Millet Meclisi Azası Addolunmalarına ve Kendilerine Tahsisat Verilmesine Dair Divan-ı Riyaset Kararı Münasebetiyle İlgili Sözleri	52
2.2.3.3. Erzurum Mebusu Celalettin Arif Bey'in, İstanbul'da İtilâf Devletlerinin Tesis Etmiş Oldukları Askerî Mahkemelerin Protesto Edilmesine Dair Takriri...	53
2.2.3.4. Erzurum Mebusu Celâlettin Arif Bey'le Arkadaşlarının, Müdafaa-i Milliye Vekâletinin 1337 Senesi Bütçesinde Bir Milyon Liralık Münakale İcrasına Dair Kanun Teklifi	54
2.2.3.5. Erzurum Mebusu Celalettin Arif Bey'in, Bir Muvakkat İcra Heyeti Teşkiline Dair Takriri	56
2.2.3.6. Erzurum Mebusu Celalettin Arif Beyin, Muhtelif Tarihlerde Padişah-ı İzam Tarafından Ekalliyetlere Fermanı Hümayunlarla Bahşedilmiş Olan Hukuk ve İmtiyazatın Münfesihi Olduğuna Dair Kanun Teklifi.....	58
2.2.4. I. Dönem TBMM Erzurum Milletvekilliğinden Sonraki Yaşamı	59
2.3. HÜSEYİN AVNİ ULAŞ.....	61
2.3.1. Ailesi ve Eğitim-Öğretim Hayatı	61
2.3.2. Milletvekili Seçilinceye Kadar Yapmış Olduğu Görevler	61
2.3.3. TBMM'deki Faaliyetleri	62
2.3.3.1. Erzurum Mebusu Hüseyin Avni Bey'in, İstanbul'un İşgalini Mütâakıp Akdeden Mukallitten Gayrikabili Kabul Olmasına Dair Teklifi.....	63
2.3.3.2. Erzurum Mebusu Hüseyin Avni Bey'in, İstiklâl Mahkemeleri ² nin Lağvına Dair Kanun Teklifi ve Lâyiha Encümeni Mazbatası.	64
2.3.3.3. Erzurum Mebusu Hüseyin Avni Bey'in, Vesait-i Nakliye Kanununun Tadili Hakkında Teklifi Kanunisi (2/206)	65
2.3.3.4. Erzurum Mebusu Hüseyin Avni Bey'in, Umum Zabitan ve Mensubini Askeriyeye Siyyanen Bir Nefer Tayını Hakkında Kanun Teklifi (2/534).....	66
2.3.3.5. Erzurum Mebusu Hüseyin Avni Bey'in Hilafetin Muhafazası Hakkında Takriri.....	66
2.3.4. I. Dönem TBMM Erzurum Milletvekilliğinden Sonraki Yaşamı	67

2.4. İSMAİL (ARSLAN) BEY	67
2.4.1. Ailesi ve Eğitim-Öğretim Hayatı	67
2.4.2. Milletvekili Seçilinceye Kadar Yapmış Olduğu Görevler	68
2.4.3. TBMM'deki Faaliyetleri	68
2.4.3.1. Erzurum Mebusu İsmail Bey'le rüfekasının, Ermenistan Sulh Şeraiti Hakkında Hariciye Vekâletinden İstizah Takriri.....	69
2.4.3.2. Erzurum Mebusu İsmail Bey ve Rüfekasının, 23 Nisan 1336 tarihinden Mukaddem Derecat Muhtelifede Mahkûm Olmuş Eşhasın Affına Dair Kanun Teklifi (2/422)	70
2.4.4. I. Dönem TBMM Erzurum Milletvekilliğinden Sonraki Yaşamı	70
2.5. MEHMET NUSRET (SON) EFENDİ	70
2.5.1. Ailesi ve Eğitim- Öğretim Hayatı	70
2.5.2. Milletvekili Seçilinceye Kadar Yapmış Olduğu Görevler	71
2.5.3. TBMM' deki Faaliyetleri	71
2.5.3.1. Erzurum Mebusu Nusret Efendi'nin, Cuma Tatillerine Dair Teklifi Kanunisi (2/227)	71
2.5.3.2. Erzurum Mebusu Nusret Efendi'nin, Fırka ve Kolordu Karargâhlarında Birer Müftü Bulundurulmasına Dair Teklifi Kanunisi (2/269)	74
2.5.3.3. Erzurum Mebusu Nusret Efendi ile Rüfekasının Kanun, Büyük Millet Meclisi Heyet-i Umumiyesince Şûrayı Evkaf Teşkiline Dair Kanun Teklifi (2/340).....	74
2.5.3.4. Erzurum Mebusu Nusret Efendi'nin, Erzurum'da Bir Lisaniyat Mektebi Küşadına Dair Kanun Teklifi (2/540)	76
2.5.4. I. Dönem TBMM Erzurum Milletvekilliğinden Sonraki Yaşamı	77
2.6. MEHMET SALİH (YEŞİLOĞLU)	77
2.6.1. Ailesi ve Eğitim- Öğretim Hayatı	77
2.6.2. Milletvekili Seçilinceye Kadar Yapmış Olduğu Görevler	78
2.6.3. TBMM'deki Faaliyetleri	79
2.6.3.1. Erzurum Mebusu Salih Efendi'nin, Kurban Bayramında Kesilecek Kurban Bedelâtının Cephelere Gönderilmesi Hakkında Takriri:	79
2.6.3.2. Erzurum Mebusu Salih Efendi'nin, İmam ve Hatip Maaşlarına Zamaim İcrası Hakkında Teklifi Kanunisi (2/168)	80

2.6.3.3. Erzurum Mebusu Salih Efendi'nin, Hıyanet-i Vataniyeden Dolayı İdam ve Müebbed Küreğe Mahkûm Edilenlerin Evrakının Mahkeme-i Temyizce Tetkik ve Tasdikına Dair Kanun Teklifi (2/334)	81
2.6.3.4. Erzurum Mebusu Salih Efendi'nin, Mecburi izdivaç hakkında kanun teklifi (2/448).....	82
2.6.3.5. Salih Efendi 8.1/1337/1921 Günü Ankara'dan Samsun'a Tütün Nakleden Bazı Gümüşhanelilerin Gasp edilen Hayvanları Hakkında Müdafaa-i Milliye Vekaletine Sual Takriri	84
2.6.4. I. Dönem TBMM Erzurum Milletvekilliğinden Sonraki Yaşamı	84
2.7. MUSTAFA DURAK SAKARYA.....	85
2.7.1. Ailesi ve Eğitim- Öğretim Hayatı	85
2.7.2. Milletvekili Seçilinceye Kadar Yapmış Olduğu Görevler	86
2.7.3. TBMM' deki Faaliyetleri	88
2.7.3.1. Kastamonu Mebusu Abdulkadir Kemali Bey'le Arkadaşlarının, Meclisin Ankara'dan Başka Bir Mahale Nakli Hakkındaki 115 İmza Takrirleri	88
2.7.3.2. Erzurum Mebusu Durak Bey'in, Müfettişi Umumi kanun lâyihasının encümenden celbi ile ruznameye alınmasına dair takriri	90
2.7.3.3. Erzurum Mebusu Durak Bey'in, İstanbul'dan Anadolu'ya geçmiş olan Harb-i Umumi malûllerinin müterakim maaşlarının tesviye edilmesine dair takriri.....	90
2.7.3.4. Erzurum Mebusu Mustafa Durak Beyin, İstanbul'da Teşkil Edilen Bir Şirket ve İstanbul'a Gelecek Un ve Buğdayların Gümrük Resmi Hakkındaki Kanun Teklifinin Neden Muvazene-i Maliye Encümenine Uğramadığı Hakkında İzahat Verilmesine Dair Takriri.	92
2.7.4. I. Dönem TBMM Erzurum Milletvekilliğinden Sonraki Yaşamı	93
2.8. SÜLEYMAN NECATİ (GÜNERİ) BEY	94
2.8.1. Ailesi ve Eğitim- Öğretim Hayatı	94
2.8.2. Milletvekili Seçilinceye Kadar Yapmış Olduğu Görevler	94
2.8.3. TBMM'deki Faaliyetleri	95
2.8.3.1. Erzurum Mebusu Necati Bey'le rüfekasının, İntihab-ı Mebusan Kanunu Muvakkatinin Tadili Hakkında Kanun Teklifi (2/603).....	96

2.8.3.2. Erzurum Mebusu Necati Bey’le Sivas Mebusu Vâsıf Beyin, Memalik-i Müstahlasa Ahalisine Muavenet İcrasına Dair Kabul Edilmiş Olan Kanundaki Tahsisattan Memur Maaşlarına ve Harcırahına Sarfiyat Yapılmaması Hakkında Takriri:.....	99
2.8.3.3. Süleyman Necati Bey ve 17 arkadaşı Başkumandanlık Kanununun Açık oylamayla rey’e konulmasını isteyen takrir vermişlerdir. Takrir şöyledir:	101
2.8.3.4. Heyet-i Vekile’nin cepheye gitmesi meselesi.....	101
2.8.3.5. 23.9.1338/1922 günü, yine Meclisin gizli celsesinde aynı konuyla ilgili Süleyman Bey’ in içinde yer aldığı 16 kişilik grup tarafından takrir verilmiştir.....	102
2.8.4. I. Dönem TBMM Erzurum Milletvekilliğinden Sonraki Yaşamı	102
2.9. ZİHNİ ORHON	103
2.9.1. Ailesi ve Tahsil Hayatı	103
2.9.2. Milletvekili Seçilinceye Kadar Yapmış Olduğu Görevler	103
2.9.3. TBMM’deki Faaliyetleri	104
2.9.4. I. Dönem TBMM Erzurum Milletvekilliğinden Sonraki Yaşamı	104
2.10. ZİYAETTİN GÖZÜBÜYÜK	105
2.10.1. Ailesi ve Eğitim- Öğretim Hayatı	105
2.10.2. Milletvekili Seçilinceye Kadar Yapmış Olduğu Görevler	105
2.10.3. TBMM ‘deki Faaliyetleri	105
2.10.4. I. Dönem TBMM Erzurum Milletvekilliğinden Sonraki Yaşamı	105
SONUÇ.....	106
KAYNAKÇA	108
EKLER.....	112
EK 1. Asım Vasfi Bey’e Ait Nüfus Kayıt Örneği.	112
EK 2. Asım Vasfi Bey’e Ait Seçim Mazbatası	113
EK 3. Asım Vasfi Bey’e Ait Tercüme-i Hal Kağıdı	114
EK 4. Celalettin Arif Bey’e Ait Nüfus Kayıt Örneği.	115
EK 5. Celalettin Arif Bey’e Ait Seçim Mazbatası.	116
EK 6. Hüseyin Avni Bey’e Ait Nüfus Kayıt Örneği.	117
EK 6. Hüseyin Avni Bey’e Ait Seçim Mazbatası	118

EK 7. Hüseyin Avni Bey'e Ait Tercüme-i Hal Kağıdı.	119
EK 7. Hüseyin Avni Bey'e Ait Tercüme-i Hal Kağıdı.	120
EK 8. İsmail Naim Bey'e Ait Nüfus Kayıt Örneği	121
EK 8. İsmail Naim Bey'e Ait Seçim Mazbatası.....	122
EK 9. İsmail Naim Bey'e Ait Tercüme-i Hal Kağıdı.....	123
EK 10. Mehmet Salih Efendi'ye Ait Nüfus Kayıt Örneği.	124
EK 11. Mehmet Salih Efendi'ye Ait Seçim Mazbatası.....	125
EK 12. Mehmet Salih Efendi'ye Ait Tercüme-i Hal Kağıdı.....	126
EK 13. Mehmet Salih Efendi'ye Ait Tercüme-i Hal Kağıdı.....	127
EK 14. Ziyaettin Bey'e Ait Nüfus Kayıt Örneği	128
EK 15. Ziyaettin Bey'e Ait Seçim Mazbatası.....	129
EK 16. Ziyaettin Bey'e Ait Tercüme-i Hal Kağıdı.....	130
EK 17. Mehmet Nusret Efendi'ye Ait Nüfus Kayıt Örneği.....	131
EK 18. Mehmet Nusret Efendi'ye Ait Seçim Mazbatası.....	132
EK 19. Mehmet Nusret Efendi'ye Ait Tercüme-i Hal Kağıdı.....	133
EK 20. Süleyman Necati Bey' e Ait Nüfus Kayıt Örneği	134
EK 21. Süleyman Necati Bey'e Ait Seçim Mazbatası.....	135
EK 22. Süleyman Necati Bey'e Ait Tercüme-i Hal Kağıdı.....	136
EK 23. Zihni Bey'e Ait Nüfus Kayıt Örneği	137
EK 24. Zihni Bey'e Ait Seçim Mazbatası.....	138
EK 25. Zihni Bey'e Ait Tercüme-i Hal Kağıdı.....	139
EK 26. Mustafa Durak Bey'e Ait Nüfus Kayıt Örneği.....	140
EK 27. Mustafa Durak Bey'e Ait Seçim Mazbatası	141
EK 28. Mehmet Nusret Efendi'ye Ait Askeri Safahat Belgesi.....	142
EK 29. Zihni Bey'e Ait Askeri Safahat Belgesi	143
EK 30. İsmail Bey'e Ait Askeri Safahat Belgesi.....	144
Ek 31. İsmail Bey'e Ait Askeri Safahat Belgesi	145
EK 32. Milletvekillerine Ait Fotoğraflar.....	146
ÖZGEÇMİŞ.....	147

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ
BİRİNCİ DÖNEM TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ'NDE
ERZURUM MİLLETVEKİLLERİ**Muammer BAYRAK****Danışman: Prof. Dr. Yavuz ASLAN****2017- 147 Sayfa****Jüri: Prof. Dr. Yavuz ASLAN****Prof. Dr. Murat KÜÇÜKÜĞURLU****Yrd. Doç. Dr. Serkan ERDAL**

Doğu Anadolu'nun en büyük şehirlerden biri olan Erzurum'u da içine alan bölgede tarih boyunca; Hattiler, Hititler, Hurriler ve Urartular; daha sonra ise Kimmerler, Saka (İskit) Türkleri, Medler, Persler, Makedonyalı İskender, Selevkoslar, Partlar, Romalılar, Sasaniler, Araplar, Gürcüler, Saltuklular, Selçuklular, Moğollar, İlhanlılar, Karakoyunlular, Timurlular, Akkoyunlular ve Safeviler hüküm sürdüler. Son olarak 1514 yılında şehir ve çevresini fetheden Osmanlılar, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulduğu 1923 yılına kadar bu topraklarda hüküm sürdü.

Tarih boyunca birçok medeniyete ev sahipliği yapan ve birçok mücadeleye sahne olan Anadolu toprağı Erzurum, Milli Mücadelede milli birlik ve bağımsızlık hareketinin temelini atıldığı yer oldu. Çünkü ülkenin geleceği açısından önemli kararların alındığı ve bu kararların tüm dünyaya ilan edildiği Erzurum Kongresi, 23 Temmuz 1919'da Erzurum'da yapıldı. Erzurum Kongresinde alınan kararların ardından Türk halkı Mustafa Kemal Paşa önderliğinde büyük bir kurtuluş mücadelesine girdi. Bu süreçte Mustafa Kemal Paşa ve mücadele arkadaşları, Anadolu'da milletin temsilcilerinden oluşan bir Meclis toplamak ve bu Meclis tarafından kurulacak Hükümet ile Milli Mücadele'yi bir merkezden idare etme amacıyla Türkiye Büyük Millet Meclisini açmaya karar verdiler.

Alınan bu önemli karar gereği, Türkiye Büyük Millet Meclisi 23 Nisan 1920 tarihinde Ankara'da açıldı. Yapılan seçimler neticesinde TBMM'de Erzurum'u 9 mebus temsil etme hakkı kazandı. Bu mebuslar: Asım Vasfı Bey (MÜHÜR DAROĞLU), Celalettin Arif Bey, Hüseyin Avni Bey (ULAŞ), İsmail Naim Bey (ARSLAN), Mehmet Salih Efendi (YEŞİLOĞLU), Mustafa Durak Bey (SAKARYA), Süleyman Necati Bey (GÜNERİ), Zihni Bey (ORHON), Ziyaettin Bey (GÖZÜBÜYÜK)'dir. Daha sonra Zihni Bey'in askerliğe tekrardan dönebilmek için vekillikten istifa etmesi ve Ziyaettin Bey'in de vekillikten çekilmesi üzerine Erzurum mebus sayısı 7'ye düştü. Ardından Ziyaettin (GÖZÜBÜYÜK) Bey'in yerine Mehmet Nusret Efendi (SON)'nin Meclise katılmasıyla Erzurum Mecliste 8 mebusla temsil edildi.

Bu vekillerden; Celalettin Arif Bey, Hüseyin Avni Bey, Süleyman Necati Bey, Zihni Bey Son Osmanlı Meclis-i Mebusanında da vekil olarak görev yaptılar. Ayrıca TBMM'nin III. ve IV. dönemlerinde Asım Vasfı Bey ve V. ve VI. Dönemlerinde Mustafa Durak Bey Gümüşhane mebusu olarak, V. Döneminde Süleyman Necati Bey, Zonguldak mebusu olarak, VI. VII. ve VIII. Dönemlerinde Zihni Bey Kars mebusu olarak görev yaptı.

TBMM zabıt cerideleri incelendiğinde I. Dönem için seçilen bu mebusların Erzurum'u dolayısıyla Türkiye'yi en iyi şekilde temsil ettikleri görülmektedir. Zira milletvekilliği yaptıkları dönemde ülke çok zor ve güç bir durumdaydı. Ülke savaştan yeni çıkmış ve büyük bir bölümü işgal altındaydı. Böyle bir ortamda dünyaya karşı ülkenin savunuculuğunu yaptılar. Bunda da başarılı oldular. Kendilerini rahmetle ve minnetle anıyorum.

Anahtar Kelimeler: Erzurum, TBMM, Milletvekilleri Asım Vasfı Bey (MÜHÜR DAROĞLU), Celalettin Arif Bey, Hüseyin Avni Bey (ULAŞ), İsmail Naim Bey (ARSLAN), Mehmet Salih Efendi (YEŞİLOĞLU), Mehmet Nusret Efendi (SON), Mustafa Durak Bey (SAKARYA), Süleyman Necati Bey (GÜNERİ), Zihni Bey (ORHON), Ziyaettin Bey (GÖZÜBÜYÜK).

ABSTRACT

MASTER'S THESIS

FIRST TERM TURKEY'S GREAT NATIONAL ASSEMBLY ERZURUM
REPRESENTATIVES

Muammer BAYRAK

Advisor: Prof. Dr. Yavuz ASLAN

2017 - Pages: 147

Jury: Prof. Dr. Yavuz ASLAN

Prof. Dr. Murat KÜÇÜKUĞURLU

Assist. Prof. Dr. Serkan ERDAL

Throughout history, in the region that has included one of the largest cities of Eastern Anatolia, Erzurum, ruled Hattians, Hittites, Hurrians, and Urartians, and later Cimmerians, Saka (Scythian) Turks, Meds, Persians, Alexander the Great, Seleucids, Partians, Romans, Sasanids, Arabs, Georgians, Saltuks, Seljuks, Mongols, İlkanids, Karakoyunlu State, Timurids, Akkoyunlu State, and Safavid Dynasty. Lastly, the Ottomans who conquered the city and its surroundings in 1514, prevailed in these lands until 1923 when the republic of Turkey was founded.

Anatolian land Erzurum, which has hosted many civilizations through history and has been a scene to many struggles, was the place where the foundation of national unity and independence movement in the national struggle took place. Because the Erzurum Congress was held in Erzurum on July 23 1919, when important decisions were made in terms of the future of the country and announced to the whole world. Following the decisions taken at the Erzurum Congress, the Turkish people entered a great liberation struggle under the leadership of Mustafa Kemal. In this process, Mustafa Kemal and his colleagues decided to found the Grand National assembly of Turkey with the aim of summoning an assembly composed of Anatolian representatives and managing the National Struggle from a single center with the aid of the government established by this assembly.

According to this important decision, the Grand National Assembly of Turkey was founded in Ankara on April 1920. As a result of these elections, 9 parliamentary representatives earned the right to represent Erzurum in Parliament. These representatives are: Asım Vasfi Bey (MÜHÜR DAROĞLU), Celalettin Arif Bey, Hüseyin Avni Bey (ULAŞ), İsmail Naim Bey (ARSLAN), Mehmet Salih Efendi (YEŞİLOĞLU), Mustafa Durak Bey (SAKARYA), Süleyman Necati Bey (GÜNERİ), Zihni Bey (ORHON), Ziyaettin Bey (GÖZÜBÜYÜK). Later, the number of Erzurum representatives was reduced to seven as a result of Zihni Bey's resignation in order to return to the army, and the withdrawal of Ziyaettin Bey's. Finally, Erzurum was represented in parliament by 8 representatives with Mehmet Nusret Efendi's (SON) joining the parliament in place of Ziyaettin (GÖZÜBÜYÜK) Bey.

From these representatives, Celalettin Arif Bey, Hüseyin Avni Bey, Süleyman Necati Bey and Zihni Bey had served as representatives in the last Ottoman Parliament too. In addition, in III. and IV. terms of Turkey's Great National Assembly, Asım Vasfi Bey and in V. and VI. terms Mustafa Durak Bey served as Erzurum representatives whereas, in V. term Süleyman Necati Bey served as Zonguldak representative and in VI.- VII. and VIII. terms Zihni Bey served as Kars representative.

When the parliamentary surveys of Turkey's Great National Assembly are examined, it is seen that these representatives elected for the I. term had represented Erzurum, thus Turkey in the best way possible. Because the country was in hardship in their term of service. The country had just survived a war and most of it was still under occupation. They defended the country against the world in such a state and they succeeded at it. I celebrate them with mercy and gratitude.

Key Words: Erzurum, Turkey's Great National Assembly, Representatives Asım Vasfi Bey (MÜHÜR DAROĞLU), Celalettin Arif Bey, Hüseyin Avni Bey (ULAŞ), İsmail Naim Bey (ARSLAN), Mehmet Salih Efendi (YEŞİLOĞLU), Mehmet Nusret Efendi (SON), Mustafa Durak Bey (SAKARYA), Süleyman Necati Bey (GÜNERİ), Zihni Bey (ORHON), Ziyaettin Bey (GÖZÜBÜYÜK).

KISALTMALAR DİZİNİ

ATASE	: Askeri Tarih ve Stratejik Etüd Başkanlığı Arşivi
BCA	: Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi
BOA	: Başbakanlık Osmanlı Arşivi
C.	: Cilt
CA.	: Cumhurbaşkanlığı Arşivi
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
D	: Devre
F	: Fihrist
G.C. Z	: Gizli Celse Zabıtları
HTVD	: Harp Tarihi Vesikaları Dergisi
İ.	: İçtima
K	: Kutu
KA.	: Kızılay Arşivi
MM	: Meclis-i Mebusan
s.	: Sayfa
S.	: Sayı
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TİTE	: Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü
TTK	: Türk Tarih Kurumu
ZC.	: Zabıt Ceridesi

ÖN SÖZ

Bu tez, Millî Mücadele'nin başarıya ulaşmasında ve yeni Türk Devleti'nin temellerinin atılmasında büyük emekleri olan, Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisinin müstesna üyeleri arasında yer alan Erzurum milletvekillerinin hayatlarını ve meclisteki faaliyetlerini konu edinmiştir. Erzurum Milletvekilleri, gerek yetiştirilme tarzları ve eğitim düzeyleri gerekse vatanın kurtuluşu adına verdikleri cesurca mücadeleler bakımından ayrıntılı bir şekilde incelenmeleri gereken şahsiyetler olarak dikkatimizi çekmişlerdir. Ayrıca milletvekillerinin araştırma konusu olarak tamamının bir arada olduğu bir çalışmanın olmayışı bizi bu konuyu seçmeye sevk etmiştir.

Tez çalışmamız iki bölümden oluşmaktadır. Birinci Bölümde *"Son Osmanlı Meclis-i Mebusanından Türkiye Büyük Millet Meclisine Yaşanan Gelişmeler ve Erzurum'a Yansımaları"* ana başlığı altında; Milli Mücadele döneminde Erzurum'da genel durum, Son Osmanlı Meclis-i Mebusan seçimleri ve Erzurum'a yansımaları, 1920 Seçimleri ve Türkiye Büyük Millet Meclisinin açılışı arşiv belgeleri ışığında ayrıntılı olarak işlenmiştir.

İkinci bölümde ise, *"Birinci Dönem Türkiye Büyük Millet Meclisinde Erzurum Milletvekilleri ve Faaliyetleri"* başlığı altında milletvekillerinin aileleri ve öğrenim hayatları, milletvekili seçilinceye kadar yapmış oldukları görevler, Türkiye Büyük Millet Meclisindeki faaliyetleri ve milletvekilliğinden sonraki hayatları ele alınmıştır.

Bu çalışma, elimizden geldiği kadarıyla konuyla ilgili birçok arşivden faydalanılarak ve ulaşılabilen bütün kaynaklara başvuru yapılarak hazırlanmıştır. Araştırmamız sırasında; Meclis Zabıt Cerideleri, Gizli Celse Zabıtları, milletvekillerinin kişisel dosyaları, milletvekilleri ile ilgili yapılmış tez çalışmaları ve TBMM arşivinden yararlanılmıştır.

Çalışmamın her safhasında yardımlarını esirgemeyen değerli danışman hocam Sayın Prof. Dr. Yavuz ASLAN'a, Prof. Dr. Selami KILIÇ'a, Prof. Dr. İbrahim Ethem ATNUR'a, Yrd. Doç. Dr. Ersoy ZENGİN'e, Yrd. Doç. Dr. Serkan ERDAL'a ve son olarak üzerimde büyük emeği olan rahmetli hocam Yrd. Doç. Dr. Cemil KUTLU'ya teşekkür ederim.

GİRİŞ

Erzurum, Doğu Anadolu bölgesinde 39-55 derece kuzey enlemi, 41-16 derece doğu boylamı üzerinde bulunmaktadır. İl, kuzeyden Artvin-Rize, batıdan Gümüşhane-Erzincan, güneyden Bingöl-Muş, doğudan Ağrı- Kars illeri ile çevrilmiş olup genel sınırları içinde 24.768 km²dir. Merkez alanı ise, 2.892 km²dir. ¹

Bugünkü Erzurum şehri, içinden Karasu (Fırat) Nehri'nin geçtiği ovanın güneydoğusunda, Palandöken Dağları'nın kuzey eteklerinde kurulmuştur. Bu ova ve çevresinde yapılan bilimsel araştırmalar, mevcut şehrin dışında, bölgede çeşitli yerleşim alanlarının mevcudiyetini ortaya koymaktadır. Anadolu'nun en eski yerleşim merkezlerinden bazıları bu bölgede kurulmuştur. Çünkü burası, bölgelerarası geçişi sağlayan ulaşım imkânları, yaşam için gerekli olan su kaynakları ve tahıl üretimine müsait ovaları sayesinde, eskiden beri insanların yerleştiği bir kültür çevresi olmuştur.

Bölgede sırasıyla, Hattiler, Hititler, Hurriler ve Urartular; daha sonra ise Kimmerler, Saka (İskit) Türkleri, Medler, Persler, Makedonyalı İskender, Selevkoslar, Partlar, Romalılar, Sasaniler, Araplar, Gürcüler, Saltuklular, Selçuklular, Moğollar, İlhanlılar, Karakoyunlular, Timurlular, Akkoyunlular, Safeviler ve Osmanlılar hâkim olmuştur.²

Görüldüğü gibi tarihte birçok devlete ve medeniyete ev sahipliği yapmış Erzurum'un ilk isimleri ise kaynaklarda şu şekilde geçmektedir: Karintis, Karin, Korana, Karnoi Kalghak ve Karnoi Kağak (Yunan, Bizans, Roma kaynaklarında, Ermeni ve Gürcü tarihlerinde), Theodosiopolis (Bizans Dönemi), Kali-Kala(k) (Kali/Han-Şehri) (İslam kaynaklarında), Arzan/ Arzen/ Artze (Selçuklu fethi sırasında), Erzen-Rum/ Erzen-ir-rum ve Erzurum (Selçuklu, İlhanlı, Akkoyunlu, Osmanlı çağlarında).³

Erzurum, tarih boyunca stratejik bir öneme sahip oldu. Özellikle Orta Çağ'da Batı'ya giden İran, Hindistan ve Orta Asya ticaret kervanlarının önemli bir konak yeri

---

¹ Hayati Doğanay, *Erzurum'un Genel Coğrafi Özellikleri*, Erzurum Belediyesi Kültür Yayınları, Ankara 1988, s. 245.

² Dündar Aydın, *Erzurum Beylerbeyliği ve Teşkilatı*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1998, s. 15.

³ Murat Küçükkuşurlu, Şemsettin Çelik, *Erzurum Kalesi*, Erzurum 2012, s. 24.

ve mübadele merkezi durumundaydı.⁴ Fakat 15. ve 16. yüzyıllarda, coğrafi keşiflerin sonucunda, yeni ticaret yollarının bulunması ve Rusların, 1878'de yaptığı Bakü-Tiflis-Batum demir yollarının, Tebriz- Çulfa ile birleşmesi Erzurum'un ticaretteki önemini azalmasına neden oldu. Ticaretteki bu düşüş sadece Erzurum'u değil, Doğu Karadeniz ve Doğu Anadolu'nun tamamını olumsuz yönde etkiledi. Asırlar boyunca bu bölgeler üzerinde akan Avrupa ve İran ticareti başka yollara kaydı.⁵

Ticari önemini bu şekilde kaybeden şehir, askeri öneminden bu güne dek hiçbir şey kaybetmedi. Şehir zaten, Doğu Roma İmparatorluğu tarafından askeri amaçla kurulmuş olduğundan, geçmişten günümüze kadar, bu önemini korudu. Nitekim önce Roma- İran daha sonra Bizans-Selçuklu mücadelesine sahne oldu, Yeni Çağ'da ise Osmanlı Devleti'nin Doğu'ya yapmış olduğu seferlerde önemli bir üs vazifesi gördü.⁶

Birinci Dünya Savaşı sırasında ise Rusya, Doğu Anadolu'yu ele geçirerek sıcak denizlere inmek amacıyla Erzurum'u işgal etti. Fakat Bolşevik İhtilali nedeniyle Doğu Anadolu'daki Rus işgali son buldu. Ruslar bölgeyi boşaltırken yerlerini Ermeni çetelere bıraktılar. Rusların himayesindeki Ermeni çeteler, Erzurum ve çevresinde mezalim yapmaya başladılar. Rus işgali ve daha sonrasında Ermeni yağmaları nedeniyle çok büyük maddi ve manevi zarar gören ve harabeye dönen şehirden yoğun bir göç başladı. Yani can güvenliği ve barınacak yerleri olmayan Erzurum halkı, topraklarını terk etmek zorunda kaldılar.

Erzurum'da kalan halk ise bu durum karşısında çok fazla sessiz kalamadı ve topraklarını, namuslarını, canlarını ve mallarını korumak için mücadeleye etmeye karar verdiler. Yapılan cesurca mücadeleler sayesinde Erzurum şehri 12 Mart 1918'de Ermeni mezaliminden tamamen kurtulmayı başardı. Bu mücadele başta Doğu Anadolu bölgesi olmak üzere tüm Türkiye'ye örnek teşkil etti.

Erzurum, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra da üzerine düşen vatan savunması görevini fazlasıyla yerine getirerek Milli Mücadelede kilit şehirlerden biri oldu. Ayrıca Ülke için çok önemli kararların alındığı ve Milli Mücadelenin temellerinin atıldığı Erzurum Kongresinin bu şehirde yapılması şehrin tarihteki önemini bir kat daha arttırdı.

⁴ Küçükuşurlu, *Çelik, Erzurum Kalesi*, s. 24.

⁵ Küçükuşurlu, *Çelik, Erzurum Kalesi*, s. 25.

⁶ Küçükuşurlu, *Çelik, Erzurum Kalesi*, s. 25.

Erzurum halkı, sadece Milli Mücadelede değil sonrasında Cumhuriyet Döneminde de büyük felaket ve sıkıntılar yaşamalarına rağmen vatanları için hiç bir fedakârlıktan kaçınmadılar.

Erzurum halkının bu fedakârlıklarına karşılık Cumhuriyetin ilanından sonra başa geçen hükümetler, Erzurum ve çevresinin tekrardan kalkınması için bazı teşebbüslerde bulundu. Bu teşebbüslerin temelinde, bölgede siyasi ve idari istikrarı sağlamak amacıyla atılan adımlar yer alıyordu. Bu bağlamda bölgenin en önemli stratejik noktalarından birisi olan Erzurum, bu özelliği nedeniyle Cumhuriyet hükümetlerinin her zaman önem vermiş oldukları bir şehir oldu.⁷

---

⁷ Murat Küçükkuşurlu, *Türk Siyasi Tarihinde Erzurum (1923-1950)*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2012, s. 10.

BİRİNCİ BÖLÜM

SON OSMANLI MECLİS-İ MEBUSANINDAN TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİNE YAŞANAN GELİŞMELER VE ERZURUM'A YANSIMALARI

1.1. MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE ERZURUM'DA GENEL DURUM

1.1.1. İdari Durum

Erzurum şehri, I. Dünya Savaşında Rus işgali ve ardından yaşanan Ermeni mezaliminden kurtulduktan sonra içler acısı bir durumundaydı. Savaş nedeniyle halk yiyecek, sağlık ve barınak sıkıntısı yaşamaktaydı. Tüm bu olumsuzluklara rağmen I. Dünya Savaşının ardından Milli Mücadeleye başlayan şehrin, bir an önce toparlanması için öncelikle idari anlamda adımlar atılması gerekiyordu. Fakat ülkenin içerisinde bulunduğu olumsuzluklardan dolayı bu adımları atmak hiç de kolay olmayacaktı. Çünkü bölgede, yapılan katliamlar ve yaşanan yoğun göç nedeniyle ciddi anlamda idareci ve memur eksikliği yaşanmaktaydı.

Ayrıca ordu kadrolarında da önemli derecede boşluklar vardı. Kazım Karabekir Paşa 17 Temmuz 1920'de XV. Kolordu Vekâlet'ine gönderdiği telgrafta, kolordunun yiyecek ihtiyacını temin ettiklerinden dolayı memurlara maaş veremediklerini belirterek, Van'ın Erzurum'a, Bitlis'in Diyarbakır'a bağlanmasını, bazı kazaların kaldırılmasını, jandarma ile polisin birleştirilmesi gerektiğini bildirip, aynı talebi 24 Temmuz'da Dâhiliye Vekâlet'ine de ilettiler. Kazım Karabekir Paşa'nın bu isteği uygun görülmedi ve barışa kadar durumun idare edilmesi istendi.⁸

Sadece Kazım Karabekir Paşa değil 1920 yılında Erzurum valiliğinden ayrılan Ahmet Reşit Bey'in yerine atanan Kapancızade Hamit Bey de, göreve başladıktan sonra şehir idaresinin bir düzene girmesi için bir sürü teşebbüste bulundu.⁹ Ahmet Reşit Bey ilk icraatlarından biri memur ve idareci eksikliklerini gidermeye yönelik çalışmalar yapmak oldu. Ardından halihazırda çalışan memurların verimliliklerini arttırabilmek için uzun süredir ödenemeyen maaşlarının ödenmesi için Maliye Vekâletine

⁸ Haluk Selvi, *Milli Mücadele'de Erzurum (1918-1923)*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2000, s. 257.

⁹ Ali Servet Öncü, *1908-1923 Yılları Arasında Erzurum Vilayeti'nde İdari ve Sosyo- Ekonomik Durum*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Erzurum 2006, s. 27.

başvurularda bulundu. Fakat Maliye Vekâleti ise başvurulara verdiği cevapta, âşâr vergisinin mahalli işlerde kullanılmayacağını belirterek, vilâyet masraflarını karşılamak için ya ödemelerin hızlandırılmasını ya da memur kadrosunun azaltılmasını tavsiye etti.¹⁰ Hamit Bey, bu cevap üzerine yeni bir girişimde bulunarak Dâhiliye Vekâletine şu telgrafi gönderdi:

“Maliye Vekâleti'nin, aylardan beri aç bırakılan memurların alacaklarını imkânsızlığa terk eden telgrafnâmesi aynen yukarıya yazıldı. Askerî masraflara tahsis olunduğu beyan olunan âşâr paraları ancak birikmiş maaşları karşılar. Vilâyat-ı mustahlâsa da yeniden tatbik olunan Temettu ve Akar vergileri ise bu harabe zarda ancak bir kazanın masrafını karşılar. Bu şartlar altında bendeniz vazife görmekten acizim. On beş güne kadar bu makûl bir hale getirilmez yahut memurları aç olarak kullanabilecek, çaresiz kalan zabıtayı şekavete sevk etmeyerek işleri yürütebilecek bir vali tayin olunmazsa, Vekil Beyefendi'nin tasarruf için kısıtlanmasını irade eylediği kadronun başında bulunmak ve en ziyade memur bulunmam itibariyle vazifemi terk edeceğimi arz eylerim. Hamid.”

Bu telgraf işe yaradı ve Erzurum'un ihtiyaçları için Trabzon gümrüğünden kırk bin lira tahsis edildi. Böylece Erzurum'daki memurların ihtiyaçlarının bir bölümü karşılanmış oldu.

Bu süreçte 1 Temmuz 1921'de Hamit Bey görevden alındı ve yerine ikinci kez Münir Bey vali tayin edildi. Münir Bey'de elinden geldiği kadarıyla vilâyet işlerini düzenlemeye ve idari işleri yoluna koymaya çalıştı, fakat Hamit Bey kadar başarılı olamadı.¹¹ Münir Bey'den sonra 4 Mayıs 1922'de Sabit Bey valiliğe atandı.¹² Sabit Bey, kendinden önce gelen valilerin kurmuş oldukları idari düzeni geliştirmeye yönelik çalışmalar yaptı. Bu şekilde I. Dünya savaşından perişan bir halde çıkmış olan Erzurum şehri, istenilen düzeyde olmasa da idari anlamda bir gelişme kaydetmiş oldu.

¹⁰ Selvi, *Milli Mücadele'de Erzurum*, s. 265.

¹¹ Selvi, *Milli Mücadele'de Erzurum*, s. 266.

¹² Öncü, *1908-1923 Yılları Arasında Erzurum Vilayeti'nde İdari ve Sosyo-Ekonomik Durum*, s. 27.

1.1.2. Sosyo-Ekonomik Durum

1916 yılı Rus işgalinden sonra Erzurum'dan Van'a kadar Doğu Anadolu Bölgesinde, tahrip edilmeyen şehir, kasaba ve köy kalmamıştı. Bu nedenle halk temel ihtiyaçlarını dahi karşılayamaz haldeydi. Ayrıca halkın büyük bir bölümü işgalden sonra başta frengi hastalığı olmak üzere salgın hastalıklarla da mücadele etmek zorunda kaldı. Bütün bu olumsuzluklar Erzurum halkını, başka illere göçe zorladı. Bu durum şehir nüfusunun oldukça azalmasına neden oldu.

Savaşın sona ermesi ve bölgenin işgalcilerden kurtarılmasıyla birlikte evlerini terk etmek zorunda kalan Erzurum halkı, bölgeye geri dönmeye başladı. Böylece Erzurum'un nüfusu gün geçtikçe arttı ve nihayetinde 1922'de on beş bine kadar ulaştı. Bununla birlikte bu süreçte bölgeden göç eden Ermenilerin; Erzurum, Van ve Bitlis'e dönmelerine müsaade edilmedi. Çünkü Ermenilerin gelmeleri bir iç karışıklığı ortaya çıkaracak ve vilâyetlerin sükûnu bozulacaktı.

Evlerine geri dönen ve tekrardan bir düzen kurmaya çalışan halkın, yaşamış oldukları ekonomik güçlüklerden dolayı işleri hiç de kolay değildi. Bunu gören İstanbul Hükümeti 1920 yılı başlarında, Erzurum'un sıkıntılarına çözüm bulma adına Dâhiliye Nezareti aracılığıyla, bölgeye dört kalemden oluşan toplam 50 milyon kuruş gönderileceğini bildirdi. Fakat taahhüt edilen bu yardım bir türlü bölgeye ulaştırılmadı. Bunun üzerine Vali Reşit Paşa, 10 Şubat 1920'de Dâhiliye Nezaretine gönderdiği telgrafta, hava sıcaklığının sıfırın altında 25 dereceye düştüğü Erzurum'da; muhtaçlara verilecek ekmek kalmadığından, vilâyet kasasının boş olduğundan, memurlara bir aydan beri maaş verilemediğinden bahsederek, mart ayına kadar yiyecek yardımının, bir iki güne kadar da maaşların gönderilmesini istedi. Fakat Dâhiliye Nezareti, 23 Şubat 1920'de vilâyete gönderdiği yazı ile ne kadar paraya ihtiyaç olduğunu öğrenerek zaman kazanmaya çalıştı. Çünkü Hükümet maddi yönden zayıftı. Fakat baskılara daha fazla direnemeyen Meclis-i Vükelâ, 25 Mart 1920'de vilayete gönderilebilecekleri miktarın acilen gönderilmesi kararını aldı. Böylece halkın ihtiyaçları bir nebze karşılanmış oldu.

Daha önce de değindiğimiz gibi ordu da ekonomik açıdan çok kötü durumdaydı. 1920 yılının Haziran, Temmuz ve Ağustos aylarında subaylara maaş verilemedi. Bu konuda 27 Ağustos 1920'de TBMM Riyaseti 'ne müracaat eden Kazım Karabekir Paşa,

ordunun hiçbir ihtiyacını giderecek parası bulunmadığını belirtti ve şimdilik iki yüz bin lira gönderilmesini istedi.¹³ Fakat bu isteğe olumlu cevap alınamadı. Buna rağmen Erzurum halkı fedakârlık yapmaktan hiçbir koşulda vaz geçmediler. Cepheye gönderilecek cephane ve yiyeceklerin sevki için kullanılacak trenlerin odun ihtiyacını karşıladılar. Halktan toplanan odunlar eksik kalınca ihtiyacın geriye kalan kısmı terk edilmiş evlerin enkazından alınarak karşılandı.¹⁴

Bölgede ekonomik anlamda bu sorunlar yaşanırken diğer taraftan sosyal anlamda 1920 yılı başında Muhacirin Müdüriyet-i Umûmiyesi, Erzurum'da bulunan kimsesiz kız çocuklarından 200-250 kadarını İstanbul'a getirerek tüm bakımlarını üstlendiler. Sadece kız çocuklarının alınma nedeni ise, o dönemde Erzurum'da erkek çocuklar için yetimhane bulunmasıydı.¹⁵

Ayrıca Erzurum halkının sorunlarına çözüm bulmak için, Erzurum'un ileri gelenleri Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin bir şubesini açtılar. Hamit Bey'in, 14 Ekim 1920'de Erzurum Valiliğine atanması ile durum biraz daha düzeldi. Hamit Bey ihtiyaçları karşılamak için Vilâyet Genel Meclisini topladı, vilâyetin durumunun düzeltilmesi için gerekli düzenlemelerinin yapılmasını istedi. Ayrıca imar düzenlemelerine de bir an önce başlanmasını sağladı.

Daha önce de belirtildiği gibi bu dönemde Erzurum'da sağlık sorunları fazlasıyla artmıştı. XV. Kolorduya bağlı 500 yataklı bir askerî hastane vardı, fakat bu hastane sağlık personeli yönünden eksikti, buna rağmen hastanede sivil hastalara da bakılıyordu. Sağlık teşkilâtının bu durumunun düzeltilmesi için 1921 yılında çalışmalar arttırıldı. İlk olarak Erzurum'da Sıhhiye Mektebi açıldı. Ardından Trabzon ve Vilâyât-ı Şarkiyye'nin diğer bölgelerinden altışar talebenin bu okula gönderilmesine karar verildi.¹⁶ Böylece Erzurum'daki sağlık kuruluşlarının eleman ihtiyaçları bu okuldan karşılanmış oldu.

Erzurum ve çevresinde, ticaret ve sanayi alanında da gelişmeler olmaktadır. Ruslar, Erzurum'da petrol kuyuları açtılar ve işlettiler. Fakat Ermeniler Hasankale ve Hınıs'taki bu petrol kuyularını tahrip ettiler. 1920'de kuyular tekrar açıldı, 1922'de

¹³ CA., A:III. 7-b, D: 20, F:13.

¹⁴ Kazım Karabekir, *İstiklal Harbimiz*, İstanbul 1960, s. 740.

¹⁵ Selvi, *Milli Mücadele'de Erzurum*, s. 257-258.

¹⁶ *Vakit*, 20 Mayıs 1333 /1921, N0: 1239.

Erzurum'daki petrol madenlerini işletme hakkı TBMM İktisat Vekâleti tarafından Bakü Madenciler Cemiyeti eski reisi Mirza Esadullah'a verildi.¹⁷

Ekonomik alandaki bu gelişmelerle birlikte Erzurum ve Kars yeniden önemli ticaret merkezleri haline geldi. Kazım Karabekir Paşa bu iki şehir arasına şoseler yaptırdı ve demiryolu döşetmeye başladı. Ayrıca Enver Paşa'nın kardeşi Nuri Paşa, "İş Ocağı" isminde bir tamir atölyesi açtı. Ticari anlamdaki bu gelişmeler 1922 yılına kadar devam etti.

Fakat 1922'deki ekonomik bunalım diğer illeri olduğu gibi Erzurum'u da olumsuz yönde etkiledi, bu durum fiyatların artmasına ve halkın alım gücünün azalmasına sebep oldu. Böylece Erzurum halkı bu dönemlerde de ekonomik anlamda büyük sıkıntılar yaşamaya devam etti.¹⁸

1.1.3. Sosyal ve Kültürel Faaliyetler

Yıllarca savaşmak zorunda kalan bölge halkı sosyal ve kültürel aktivitelerden fazlasıyla uzak kalmıştı. Bu durumu da düzeltmek için çalışmalar başlatıldı. İlk olarak Kazım Karabekir Paşa, 1 Temmuz 1919'da Harbiye Nezaretinden izin alarak Sanayi Gürbüzlerini kurdu. Erzurum Darüleytamında bulunan on iki yaşını geçmiş yetim çocuklar buraya alındı. Buradaki çocuklar çeşitli sanat kollarında yetiştirildi. 22 Ağustos 1919'da Sanayi Mektebi'nin önünde yetim çocuklar için sünnet düğünü yapıldı ve halk burada gürbüz çocuklarının oynadıkları oyunları izledi. 1 Ekim 1919'da Erzurum'da ikinci yetimler mektebi açıldı. Daha önce açılan Sanayi Mektebinden seçilen yetenekli çocuklar gece okuluna verildi. Bu çalışmalar neticesinde Erzurum ve çevresinde yardıma muhtaç çocuk sayısı azaldı.¹⁹

4 Mart 1920'de, Firdevsoğlu Kışlasında, 29. Alay tarafından talim ve terbiye edilmek üzere 200 kadar çocuktan oluşan 29. Alay Mektebi açıldı. Kazım Karabekir Paşa, Erzurum'u kimsesiz çocuklar için bir yuva ve eğitim merkezi haline getirdi. Fakat O, Erzurum'un Doğu Anadolu için bir ilim ve kültür merkezi olmasını da istiyordu. Bunun için; İbret Yeri, Müze, Müzik Mektebi, çeşitli kurslar, spor kulübü, okuma

¹⁷ Karabekir, *İstiklal Harbimiz*, s. 1005.

¹⁸ CA, 7-b, D.20, F.16, s. 240.

¹⁹ Karabekir, *İstiklal Harbimiz*, s. 307.

salonu gibi yerlerin açılmasını planladı. Yine Kazım Karabekir Paşa'nın isteğiyle Erzurum halkı için; Ağaç Bayramı, İdman Bayramı, Kitap Bayramı, Atış Bayramı gibi bayramlar tertip edilip uygulanması için de harekete geçildi. 23 Ocak 1920'de, İbret Yeri açıldı. 20 Nisan 1920'de bütün halkın ve okulların katılımıyla, ağaçlar dikilerek ilk Ağaç Bayramı kutlandı.²⁰ 25 Mayıs 1920'de ise Moskova'dan Erzurum'a dönen bir TBMM heyeti için İbret Yerinde "Maraş Cinayetleri" oyunu sergilendi.

Bu etkinliklerin yanı sıra Albayrak gazetesi de Erzurum'da bir müze açılması için bu konuyu gazetede sık sık işledi. Bunun neticesinde valiliğin ve kolordunun ortak çalışmalarıyla Çifte Minare'nin bulunduğu tarihi yapı "Millî Müze" haline dönüştürüldü. 1920 yılı Temmuz ayı içerisinde ise halka açıldı. Ayrıca Ankara tarafından doğuda hükümet lehine konferanslar vermek üzere görevlendirilen Ahmet Ağaoğlu, 14 Eylül 1921'de Trabzon'da kongreler ve konferanslar düzenledikten sonra Erzurum'a gelerek burada da bazı sosyal ve kültürel etkinliklerde bulundu.

Dönemin şartları göz önünde bulundurulduğunda bölgede, sosyal ve kültürel anlamda kısıtlı imkânlarla önemli etkinliklerin yapılmaya çalışıldığı görülmektedir.

1.1.4. Siyasi ve Askeri Durum

Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu'ya geçerek Milli Mücadeleye yönelik çalışmalara başlamasıyla Meclis-i Mebusanın tekrar açılması konusu İstanbul'da yeniden gündeme geldi. Mustafa Kemal Paşa Erzurum'dan 6 Temmuz 1919'da Harbiye Nezaretine gönderdiği telgrafta, Damat Ferit Paşa'yı eleştirerek Meclis'in tekrardan toplanması için gerekenin yapılmasını istedi.²¹ Hatta Erzurum Kongresi'nin ikinci günü, 24 Temmuz'da Padişah'a çekilen telgrafta Meclis-i Mebusanın bir an önce toplanması gerektiğinden bahsedildi.²² Erzurum Kongresi'nin son günü olan 7 Ağustos 1919'da ise Sürmene Delegesi Ömer Fevzi Bey, kongreye tahrir sunarak, Meclis-i Mebusanın toplanmasıyla ilgili vilayetlere tebligatta bulunulması için Sardaret'e telgraf çekilmesini

²⁰ *Vakit*, 8 Mayıs 1336/1920, No: 1227.

²¹ Selvi, *Milli Mücadele'de Erzurum*, s. 220.

²² Nutuk III, s.931-932

teklif etti. Ömer Fevzi Bey'in isteği de hükümetin isteği doğrultusunda idi. Bu nedenle Hükümet, seçim hazırlıklarına başlanısıyla ilgili yazıyı vilayetlere tebliğ etti.²³

Erzurum'da, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti, Erzurum Merkez Heyeti ve Albayrak gazetesi işbirliği içerisinde hareket ederek yapılan plan dahilinde seçim hazırlıklarını yürüttüler. Seçim neticesinde Hürriyet ve İtilaf Fırkası hükümete seçimle ilgili şikayetlerde bulundu. Daha sonra konuyla ilgili 3 Kasım 1919'da iki teftiş heyeti oluşturdu. Fevzi Paşa Heyeti 10 Aralık 1919'da Erzurum'a geldi. Kazım Karabekir Paşa 12 Aralık'ta heyetle bir görüşme yaptı. Heyet Erzurum'da yaptığı tahkikat hakkındaki ilk raporunu 13 Aralık 1919 tarihinde İstanbul'a gönderdi. Bu raporda; Erzurum'da seçime müdahale olmadığı, muhalif grupların mücadelelerinden doğan ufak tefek hadiselerin olduğu belirtildi.²⁴

Bölgede siyasi anlamda bunlar yaşanırken bu sırada Ermeniler ise Erzurum ve çevresini de içine alan büyük bir Ermenistan Devleti kurmayı amaçlayan faaliyetler yürütmeye başladılar. Bu nedenle Erzurum'un ve Doğu Anadolu'nun Ermeni baskısından kurtarılması için askerî bir harekât yapılması gerekiyordu. Bundan dolayı XV. Kolordu bütün birlikleri ile bu harekâta hazırlanıyordu ve harekât sınır ötesi olacaktı. Çünkü Doğu Harekâtından önce Oltu, Sarıkamış, Kağızman, Kars ve Iğdır sınır ötesinde bulunmaktaydı.

Harekât hazırlıkları içerisinde Erzurum'da bir havaalanı kurulması projesi de vardı. 3 Mart 1920'de Harbiye Nezareti, Erzurum'da bir havaalanı yapılmasını düşündü ve bunun için bir kroki hazırlattı. Hazırlanan krokide, düşünülen havaalanının yeri, Erzurum'un kuzeyinde Soğuk Çermik-Şeyh Köyü-Kân istikametinde, İstanbul Kapısı dışında bulunuyordu. XV. Kolordu harekât öncesi personel ve erzak bakımından yetersizdi. Ordunun yiyecek ve giyecek ihtiyacı seferberlik ilan edilerek giderilecekti. Görünüşte, XV. Kolordu doğuda yapılacak bir hareket için hazırlıklarına devam ediyordu. Bazı siyasi nedenlerden ötürü de harekât gecikmekteydi. İtilâf Devletleri, Anadolu'da gittikçe güçlenmekte olan millî hareketin doğuda Bolşeviklerle birleşmesine

²³ Selvi, *Milli Mücadele'de Erzurum*, s. 208-209.

²⁴ Albayrak, 14 Kanunuevvel 1335/ 14 Aralık 1919, No: 52

engel olmak amacıyla Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan'dan oluşan bir Kafkas bloğu kurarak, bu harekâtı önlemek istediler.²⁵

1920 yılı Mart ayında Kazım Karabekir Paşa, Bolşevik Ordusunun güneye doğru ilerlemeye başladığını Mustafa Kemal Paşa'ya bildirirken sınırda bu kuvvetleri beklemenin ordunun moralini bozacağını, avantajlı duruma geçebilmek için 15 Nisan'dan itibaren harekâta başlanmasını istedi. Bu teklifin dışında, Şark harekâtı için TBMM'ye birçok defa müracaat edildi ve harekât için müsaade ancak 6 Haziran 1920'de verildi. Bu harekâtın gecikmesi hem Kazım Karabekir Paşa'yı ve Kolorduyu hem de Erzurum mebuslarını moral açısından olumsuz yönde etkiledi.²⁶ Kazım Karabekir Paşa, siyasi görüşmeler ile geçen bu süre zarfında harekât hazırlıkları ile yakından ilgilendi. Ardından hazırlıkları hızlandırmak için seferberlik ilan edildi. Kolordu aldığı seferberlik kararını, 18 Haziran 1920'de, beyanname şeklinde yayımladı.²⁷ Bu karar Erzurum halkı tarafından sevinçle karşılandı.

Seferberlik ilanından sonra fetva ve beyannamelerle Erzurum halkından savaş için yardım toplandı. Erzurum halkının yapmış oldukları bu yardımlar XV. Kolordu tarafından depo olarak kullanılan Ulu Camii'nde toplandı. Tenekelerle yağ, çuvallarla un, ekmek ve diğer gıda maddeleri burada muhafaza edildi.

Gönüllü yardımlar dışında Tekâlif-i Harbiye gereğince Erzurum ve Van Vilâyetlerinden 2.300 koyun, 120 baş taşıma hayvanı toplandı. Bütün bu hazırlıklardan sonra harekete geçen Türk kuvvetleri 29 Eylül 1920'de Sarıkamış'a girdi. Sarıkamış ve Kars'ın kurtarılmasından sonra, bölgedeki asayişin sağlanması için Erzurum'dan bir jandarma kıtası buraya gönderildi.

1.2. SON OSMANLI MECLİS-İ MEBUSANI VE ERZURUM

1.2.1. 1919 Seçimleri ve Erzurum

İttihat ve Terakki Cemiyetinin, Osmanlı Devleti üzerindeki hâkimiyeti, Birinci Dünya Savaşı'nın sonuna kadar devam etti. Osmanlı Devleti'nin, Birinci Dünya

²⁵ Selvi, *Milli Mücadele'de Erzurum*, s. 277.

²⁶ Karabekir, *İstiklal Harbimiz*, s. 744.

²⁷ *Türk İstiklal Harbi, III. Doğu Cephesi*. Genelkurmay Başkanlığı Harp Tarihi Dairesi Resmî Yayınları, Ankara 1962, s. 93.

Savaşı'ndan yenik olarak çıkması, İttihat ve Terakki yönetiminin de zayıflamasına sebep oldu. Bunun neticesinde, İttihat ve Terakki muhalifleri tarafından ve İtilaf Devletleri'nin baskıları sonucunda Meclis-i Mebusan 21 Aralık 1918'de Sultan Vahdettin tarafından feshedildi.

Sultan Vahdettin Kanun-ı Esasi'nin, Meclisin herhangi bir sebepten ötürü feshinden sonra yeni seçimlerin dört ay içerisinde yapılmasını öngören 35. maddesine rağmen bu süreç içerisinde yeni bir seçim kararı almadı.²⁸ Sultan Vahdettin'in bu şekilde davranmasının birden çok sebebi bulunmaktaydı; öncelikle, oluşacak yeni Meclis-i Mebusana ve uygulamalarına yurt içerisinde muhaliflerin önyargıyla yaklaşılacağı endişesi ve İtilâf devletlerinin Mondros Mütarekesi hükümlerine dayanarak Osmanlı Devleti'nin değişik bölgelerinde işgaller yapacakları korkusu vardı. Sultan Vahdettin, bu nedenlerden dolayı sağlıklı bir seçim yapılabileceğini düşünmediğinden seçim kararını 4 Ocak 1919 tarihine kadar almadı.

Yeni seçim kararı ilan edildikten sonra İtilaf Devletleri, yapılacak seçimlerde çoğunluğu İttihatçıların oluşturacağını düşünüyordu. Bu yüzden Damat Ferit Paşa Hükümeti üzerinde baskı oluşturarak seçimlerin yapılmasını engellemeye çalıştılar. Erzurum ve Sivas kongrelerinin kararlarına, hükümete yapılan baskılara ve hükümetin seçimle ilgili aldığı karara rağmen, bu konuyla ilgili çalışma yapılmadığı anlaşılıyordu. Seçimlerin hemen yapılması İtilâf Devletleri'nin işine gelmiyordu. Çünkü Temsil Heyeti Anadolu'da giderek güçleniyordu ve seçimlerde onların adayları seçilecekti. Damat Ferit de İtilaf Devletleri'nin isteği doğrultusunda seçimlerin ertelenmesini istiyordu.²⁹

Mustafa Kemal Paşa, 6 Temmuz 1919'da Harbiye Nezaretine gönderdiği telgrafta Hükümetin bu tutumunu eleştiriyor ve bir an önce seçimlerin yapılmasını istiyordu. Erzurum Kongresi'nin ikinci günü, 24 Temmuz 1919'da Kongre heyetince; Padişah'a, sadarete, belediye reislerine, cemiyetlere, mülkî memur reislerine, büyük kumandalara gönderilen telgrafta, Erzurum Kongresi'nin Meclis-i Mebusan mahiyetinde olmadığı belirtilerek Padişah'tan, Meclis-i Mebusanın hemen toplanması için gereken çalışmaları yapması istendi. Mustafa Kemal, Damat Ferit Paşa'nın görevden alınarak yerine

²⁸ Taha Niyazi Karaca, *Son Osmanlı Meclisi Mebusan Seçimleri*, Ankara 2004, s. 23.

²⁹ Karabekir, *İstiklal Harbimiz*, s. 136.

Anadolu'daki hareketi destekleyecek bir hükümetin getirilmesini istiyordu. Damat Ferit Paşa'nın istifasında, Anadolu'nun baskıları dışında Saray ve çevresinin baskıları da etkili oldu. Bütün bu baskılar sonucunda Damat Ferit Paşa Hükümeti istifa etti.

Damat Ferit Paşa Hükümeti'nin istifası, İtilaf Devletleri tarafından Anadolu'nun bir zaferi olarak tanımlanıyordu. Bu istifadan sonra yeni Hükümet kurma görevi Sultan Vahdettin tarafından Ali Rıza Paşa'ya verildi. Mustafa Kemal, yeni Hükümet kurulduktan sonra 2/3 Ekim günü Hükümet ile anlaşma şartlarını içeren bir genelge yayımladı ve bir suretini de Ali Rıza Paşa'ya gönderdi. Ancak yeni Hükümet, Anadolu hareketinin hala ülkeye zarar verdiğini düşünüyordu. Bu tutum karşısında Heyet-i Temsiliye Hükümet ile bütün irtibatın kesileceğini duyurdu. Bunun üzerine Ali Rıza Paşa 4 Ekim'de Temsil Heyeti ile irtibata geçti. Ali Rıza Paşa, göreve geldikten kısa bir süre sonra hükümetin amacının bir an önce Meclis-i Mebusanı açmak olduğunu söyledi ve bununla ilgili 7 Ekim'de bir kararname yayımladı. Bu karar kamuoyunu memnun etmiş görünüyordu. 19 Ekim 1919'da İntihab-ı Mebusan Talimatnamesi kabul edilerek bütün vilayetlere bildirildi.³⁰

Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Erzurum Merkez Heyeti, 29 Eylül 1919 tarihli toplantısında, seçimler konusunu ele aldı ve bu kararını 2 Ekim 1919'da yayımladı. Erzurum Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti de 2 Ekim 1919 tarihinde yayımladığı tamimde seçim meselesini şu şekilde açıklıyordu:

“Şarkî Anadolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin malûm olan gayesinin husûlü ancak bütün efrad-ı milletin müttehid birlikte halinde bulunmasıyla mümkündür. Binâenaleyh mebusan intihabında cemiyetin namzed irâesiyle intihâbâta müdahalesinin memlekette ihtiras ve tefrika tevlidine sebep olacağı te'emmül edildiğinden ve bunun ise esas gayemize te'sir edeceği kaviyyen melhuz bulunduğundan kat'iyyen müdahale edilmemesi kararlaştırılmıştır. Orada da cemiyet namına intihabata müdahale edilmeyerek her siyasî gayenin fevkinde maksad-ı bülend cemiyetin muhafaza edilmesi ve fakat her ferdin şahsen faaliyette bulunmakta muhtaç olduğu tebliğ olunur.”³¹

Ayrıca Kazım Karabekir Paşa da, 4 Ekim 1919'da Erzurum'daki birliklerine seçimler ile ilgili şu emri verdi:

³⁰ Karaca, *Son Osmanlı Meclisi Mebusan Seçimleri*, s.159-184.

³¹ *Albayrak*, 2 Teşrinievvel 1335/1919, S: 32.

“Asker bulunmaktığımız dolayısıyla seçimler ile hiçbir ilgimiz yoktur. Fakat bedbaht milletin artık ismini yazmasını bilmez, sırf menfaat ve hırs peşinde dolaşan mutaassıp insanlar elinde oyuncak olacak hali kalmamıştır. İlmen ve ahlaken istenilen şartlara sahip olmayan kişilerin seçilmemesinin de temini milletin ve memleketin selâmeti namına bizlere borçtur. Bu hususta gayret buyrulmasını rica ederim”³².

Ali Rıza Paşa Hükümetinin 7 Ekim tarihinde aldığı seçim kararı Heyet-i Temsiliye'nin Anadolu'da bağımsız olarak seçim yapmak isteğini değiştirdi. Seçimleri hükümetin kontrolünde yapma kararı alındı. Mustafa Kemal Paşa, Erzurum Valiliğine 11 Ekim 1919'da yolladığı telgrafta;

“Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin seçimlere gayri meşrû bir müdahalede bulunmayacağını, Heyet-i Temsiliye tarafından kimsenin namzetliğini koyamayacağını, ancak cemiyetin vicdan-ı millîden doğan nokta-i nazarı ve buna nazaran tespit olunan esasatı kabul edenlerin Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti namına namzedi iki erini koyabileceklerini ve bunların Heyet-i Temsiliye'ye bildirileceğini” belirtiyordu.

Ali Rıza Paşa Hükümeti ve Temsil Heyeti arasında Amasya Görüşmeleri yapıldı. 20-22 Ekim 1919 tarihleri arasında yapılan görüşmelerde Sivas Kongresi kararları üzerinde tartışıldı. Bu görüşmeler sonucunda hükümet Temsil Heyetini resmen tanımış oluyordu.

Seçimlerin başladığı günlerde Temsil Heyeti seçilmesini istediği kişileri belirledi. Heyet-i Temsiliye'nin bu çalışmaları İstanbul Hükümetini rahatsız etti. Seçimlerin kontrolü için iki teftiş Heyeti Anadolu'ya gönderildi.³³ Ali Rıza Paşa'nın 7 Ekim 1919'daki talimatnamesi gereğince Anadolu'da seçimler hemen başladı. Bu seçimler 15 vilayet, 35 mülhak liva, 16 müstakil livada yapıldı. İşgal altında olan Musul, Beyrut, Suriye, Halep, Kars, Ardahan, Batum ve Urfa'da seçimler yapılamadı.

1.2.2. Son Osmanlı Meclisi Mebusanına Erzurum'dan Seçilen Mebuslar

Erzurum Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti, belirlenen seçim programı dâhilinde seçim hazırlıklarına devam etti. Cemiyet, kendi adaylarının seçimi kazanmaları için seçim

³² Karabekir, *İstiklâl Harbimiz*, s. 314.

³³ Karaca, *Son Osmanlı Meclisi Mebusan Seçimleri*, s. 222-266.

propagandası yaptırdı. Albayrak gazetesi, seçimler konusunda Erzurum halkının nasıl hareket etmesi gerektiğini bildiren yazılar yayımlamaya başladı. 26 Ekim tarihli sayıda, 300 imza ile Albayrak gazetesi matbaasına verilen Erzurum Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin beyannamesi yayımlandı. Beynamede, toplanacak meclisin öneminden ve mebusların hangi özelliklere sahip olmaları gerektiğinden bahsedilerek adaylar şu şekilde sıralandı: Üçüncü Ordu Müfettişliğinden Mustafa Kemal, Binbir Hadis Mü'ellifi Arif Bey merhumun mahdumu Celalettin Arif Bey, Albayrak gazetesi Müdürü ve Başmuharriri Süleyman Necati Bey, Süvari Binbaşısı Erzurumlu Zihni Bey, Maliye Hukuk Müşaviri Genççağazâde Hüseyin Avni Bey, Adana Valisi Erzurumlu Nâzım Bey.³⁴

Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti adaylarından başka Erzurum için namzetliğini koyanlar da vardı. Bunlardan ilki Erzurum Eski Valisi Tahsin Bey'di. Diğer adaylar Erzurum Eski Valisi Celâl Bey, Karesi Mutasarrıfı Behçet Bey, Heyet-i Tahkikiye Reisi Ziya Bey, Celalettin Feyyaz Bey, Kadı Tahsin Efendi, Ahmed Kemal Bey, Cevdet Bey, Arslan Bey, Hasan Rıza Paşa, Bekir Sıdkı Efendi idi.³⁵ Albayrak gazetesi bu adaylara karşı da bir propaganda başlattı. Gazete bu adayların bazılarının İttihatçı olduklarını yazarak, 1324 inkılâbını yapanların vatanı perişan hale getirdiklerini, para hırsına kapıldıklarını buna rağmen bu adamların Erzurum'da namzetliklerini koyduklarını yazıyordu.³⁶

Mustafa Kemal Paşa ve Celalettin Arif Bey Erzurum'dan seçilmek için resmen adaylıklarını koymadılar.³⁷ Bu kişilerin Meclisi güçlendireceklerine inanıldığı için adaylıkları Erzurum Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti tarafından koyuldu. Erzurum'da seçimlerin yapılmaya başlanmasıyla birlikte seçimlere müdahale edildiği yönündeki söylentiler yayılmaya başladı. Harbiye Nezareti ordunun kesinlikle seçimlere müdahale etmemesi gerektiğini 1 Kasım 1919'da Kazım Karabekir Paşa'ya bildirdi. Fakat Erzurum, seçimleri genel olarak sorunsuz tamamlandı. İstanbul Hükümeti'nin görevlendirdiği teftiş heyetinin raporu da bu yöneydi. Erzurum Merkez Sancağı seçim sonuçları ocak ayı başında kesinleşti.

³⁴ *Albayrak*, 22 Teşrinievvel 1335/ 1919, S: 38.

³⁵ Selvi, *Milli Mücadele'de Erzurum...*, s. 227.

³⁶ *Albayrak*, 22 Teşrinievvel 1335/ 1919, S: 38.

³⁷ Selvi, *Milli Mücadele'de Erzurum*, s. 227-229.

Bu seçimlerde, Heyet-i Temsiliye olabildiğince kendi istediği kişilerin seçilmesi için uğraş verdi. Fakat tam anlamıyla sonuç alınamadı. 1919 seçimleri sonucunda Erzurum vilayetinden şu mebuslar seçildi:

- 1- Mustafa Kemal Paşa: 268 rey
- 2- Celâlettin Arif Bey: 252 rey
- 3- Süleyman Necati Bey: 218 rey
- 4- Ebâbelekzâde Ziya Bey: 167 rey
- 5- Zihni Bey: 132 rey
- 6- Hüseyin Avni Bey: 120 rey³⁸

Görüldüğü gibi Mustafa Kemal Paşa, en fazla oyu alarak Erzurum mebusu seçildi ve bu vesile ile aşağıdaki teşekkür telgrafını Erzurum'a gönderdi:

“Erzurum ahalisi muhterem hemşerilerim tarafından gösterilen âsâr-ı teveccühe ve itimada teşekkürü vazife addederim. İntihab mazbatasının bir suretini telgrafla Heyete ve diğer sureti de telgrafla Dâhiliyeye tebliğ ve aslını arkadaşlarımızdan birine tadia irsaline himet buyrulmasını rica ederim efendim.”

9 Kânun-i sâni 1336

Ayrıca Süleyman Necati ve Hüseyin Avni Beyler de 10 Ocak 1920'de Meclis-i Mebusana katılmak için Erzurum'dan ayrılırken Erzurum halkına hitaben şu teşekkür yazısını bıraktılar: *“Muhterem hemşerilerimizin hakkımızda gösterdikleri teveccüh ve itimad eseri olarak livamız mebusluğuna intihab olunduk. Vatanın selâmet ve şahadetinden başka bir amelimiz bulunmadığından bütün müvekkillerimiz yek vücud olarak mezâhirimiz buldukça terfik-i Allah'ın bize yaver olacağını şüphesiz sayar ve arz-ı veda eyleriz”*.³⁹

Bütün Anadolu'da olduğu gibi Erzurum yapılan seçimlerde de genel olarak Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin adayları galip geldi. Bu başarı; Heyet-i Temsiliye'nin, Mustafa Kemal Paşa'nın, Kazım Karabekir Paşa'nın ve Erzurum Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin ortak çalışmalarının bir sonucu olarak ortaya çıktı.

³⁸ Karaca, *Son Osmanlı Meclisi Mebusan Seçimleri*, s. 295.

³⁹ *Albayrak*, 11 Kânunuevvel 1336/ 1920, S: 59.

1.2.3. Meclis-i Mebusanın Açılışı ve Faaliyetlerine Genel Bir Bakış

Temsil Heyeti, Sivas Kongresi'nin ardından 13 Eylül 1919'da kolordu ve tümen komutanlarına, vali ve mutasarrıflara, belediye başkanları ve Müdafaayı Hukuk Cemiyeti Merkez Heyetlerine gönderdiği genelgeyle, seçim hazırlıklarına başlanmasını istedi. 7 Ekim 1919'da Mebusan Meclisi için seçim yapılacağı ilan edildi. Mustafa Kemal Paşa'nın Meclisin Ankara'da toplanması isteğine rağmen Padişah ve hükümetinin, Meclisin Saltanat ve Devlet Merkezi olan İstanbul'da toplanması konusunda direnmeleri nedeniyle, Meclisin İstanbul'da toplanması kabul edildi. Ancak seçilecek milletvekillerinin güvenlikleri ve bilgilendirilmeleri için İstanbul'a gitmeden önce belirli merkezlerde toplanmaları kararlaştırıldı.⁴⁰

Bu doğrultuda Heyet-i Temsiliye üyeleri, 27 Aralık 1919'da Ankara'ya geldikten sonra milletvekillerine 29 Aralık 1919 tarihli gönderdikleri mektupta, İstanbul'a gitmeden önce Ankara'ya gelmeleri ve kendileriyle temasa geçmelerini istediler. Bu talimata uyularak 3 Ocak 1920'den itibaren gruplar halinde Ankara'ya gelen milletvekillerine bizzat Mustafa Kemal Paşa tarafından memleketin içinde bulunduğu siyasî ve askerî durum, kurtuluş ve bağımsızlık esaslarıyla buna göre Mecliste izleyecekleri tutum ve davranış anlatıldı.

Mebusan Meclisi, seçilen 164 üyeden 72'sinin katılması ile 12 Ocak 1920'de toplandı. Açılış konuşması, Sultan Vahdettin'in rahatsızlığı nedeni ile Sadrazam Ali Rıza Paşa tarafından okundu. En yaşlı üye Hacı İlyas Efendi'nin başkanlığında toplantıya devam edilerek şubelere üye seçimi yapıldı. 3 Şubat'ta tamamlanan Başkanlık Divanı seçimlerinde, Başkanlığa Reşat Hikmet Bey (İstanbul), Başkanvekilliklerine Hüseyin Kâzım Bey (Aydın) ve Abdülaziz Mecdi Efendi (Karesi) getirildi. 6 Şubat'ta Mustafa Kemal Paşa'nın kurulmasını istediği "Müdafaayı Hukuk Grubu" yerine "Felahı Vatan" adı ile bir grup oluşturuldu.⁴¹

9 Şubat'ta yapılan oylamada Sadrazam Ali Rıza Paşa Hükümeti, 2 red, 1 çekimser, 105 kabul oyu ile güvenoyu aldı. Mecliste, üçü bütçeye ilişkin, biri Mebusan Meclisi başkan ve üyelerine verilecek tazminata dair olarak dört kanun kabul edildi.

⁴⁰ Fahri Çoker, *Türk Parlamento Tarihi, Milli Mücadele ve TBMM I. Dönem 1919-1923*, Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları, Ankara 1995, s. 387.

⁴¹ Çoker, *Türk Parlamento Tarihi*, s. 24.

Daha sonra Trakya'nın Osmanlı Hükümeti'nden ayrılacağına dair rivayetler, Ardahan, Kars ve yöresinin durumu, Kürtlerin Osmanlı Devleti'nden ayrılması düşüncesiyle ve Yunan işgaliyle ilgili konularda gelen telgraflar üzerine görüşmeler yapıldı. Meclis-i Mebusanın 12 Ocak-18 Mart 1920 tarihleri arasında 65 gün içerisinde, 24 birleşimde yaptığı çalışmalar içerisinde en önemlisi, 28 Ocak'ta ki gizli birleşimde kabul ettiği Misak-ı Millî Beyannamesi oldu. Sadrazam Ali Rıza Paşa'nın, 14 Şubat'ta Valiler ve Bağımsız Mutasarrıflara gönderdiği bir genelge ve 19 Şubat'ta Felahı Vatan Grubunda yaptığı konuşma ile Kuvayi Milliye ve Heyeti Temsiliye'nin karşısında olduğunun öğrenilmesi sert tepkilere neden oldu. Baskıya daha fazla dayanamayan kabine 3 Mart'ta görevinden çekildi.⁴²

Bunun neticesinde Mustafa Kemal Paşa, ertesi günü Mebusan Meclisi Başkanına ve Padişah'a çektiği telgraflarda; *"Bütün ulusun bu tarihî günlerde, millî iradeyi Temsil eden milletvekillerinin kesin kararlarını sabırsızlıkla beklediğini", "İçte ve dışta bin türlü ihtirasın köpürmesiyle huzur ve selameti tehdit altında bulunan memleketimizin, millî vicdana güven vermeyecek bir kabine başkanına hiçbir suretle tahammül edemeyeceğini"* bildirdi.

Sonuç olarak yeni kabine, 8 Mart'ta Salih Paşa Başkanlığında kurulmakla beraber İstanbul'da Kuvayi Milliye aleyhindeki hareketler devam etti. Meclis-i Mebusan bu konuyla meşgulken İstanbul, 16 Mart günü saat 16.00'da İtilaf Devletleri tarafından fiilen işgali edilmeye başlandı. Böylece Meclis-i Mebusanın sağlıklı bir şekilde çalışmaları da engellenmiş oldu.

1.2.3.1. Meclisi Mebusanda Erzurum Mebusları ve Faaliyetleri

Meclis-i Mebusan 12 Ocak 1920'de, 72 mebusun katılımıyla açıldı. Mecliste Erzurum'dan; Celalettin Arif Bey, Hüseyin Avni Bey, Süleyman Necati Bey, Zihni Bey ve Ziya Bey bulunuyorlardı. Erzurum'dan milletvekili seçilen Mustafa Kemal Paşa ise hastalığını dolayı İstanbul'a gelemedi.⁴³

Meclisteki çalışmalara katılan Erzurum mebusları Son Osmanlı Mebusan Meclisinde kurulan Felah-ı Vatan Grubunda yer aldılar. Hatta Celalettin Arif Bey

⁴² Çoker, *Türk Parlamento Tarihi...*, s. 25.

⁴³ MM, ZC.,D:4,İ:13 (23 Şubat 1920), c:1, s. 182.

grubun idare heyetindeydi. Felah- ı Vatan Grubu, Erzurum ve Sivas Kongrelerinde kararlaştırılmış olan ilkelerin meclis tarafından siyasi bir program olarak benimsenmesi için çalıştı ve bunu Misak-ı Milli Beyannamesi adı altında 17 Şubat 1920 tarihinde yayımladı.⁴⁴

Erzurum ile ilgili Meclis-i Mebusanda görüşülen ve karara bağlanan önemli konulardan biri de şehrin kötü durumunu iyileştirilmeye yönelik atılacak adımlar oldu. Celalettin Arif Bey, 28 Şubat tarihli Meclis toplantısında vilayetin durumunu anlatan ve çözüm önerileri sunan bir takriri Meclise sundu ve uzun uğraşlarının neticesinde bu takririn kabul edilmesini sağladı. Böylece Erzurum vilayetine bir milyon lira nakdi yardım yapılarak şehrin bazı önemli problemlerinin çözülmesine yardımcı oldu.⁴⁵

1.2.4. Ali Rıza Paşa Kabinesinin İstifası Karşısında Erzurum

Yunanlıların işgalinin ilerlemesi ve İtilaf Devletleri'nin hükümet üzerindeki baskılarının artmasıyla Sadrazam Ali Rıza Paşa istifa etti. Ali Rıza Paşa Hükümeti'nin istifasından sonra Temsil Heyeti adına Mustafa Kemal Paşa, Meclis-i Mebusan başkan vekiline ve Padişah'a Hükümetin istifasından duyduğu endişeyi belirten birer telgraf çekti. Ayrıca kumandan, vali, mutasarrıf ve Müdafaa-i Hukuk Heyet-i Merkeziyetlerine bir genelge gönderdi. Bu genelgede, bu istifanın kendi emellerine hizmet edecek Damat Ferit Paşa Hükümetini iktidara getirmek isteyen bir komitenin işi olduğunu söylüyordu.

⁴⁶

Ali Rıza Paşa Hükümetin istifası ve yerine Damat Ferit Paşa Hükümeti'nin kurulacağı söylentileri Erzurum'da büyük bir tepkiye yol açtı. Mustafa Kemal Paşa'nın genelgesine göre hareket eden Erzurumlular bu olay karşısındaki tepkilerini çeşitli şekillerde gösterdiler. 6 Mart günü Erzurum'da halk dükkânlarını kapatıp vilayete gelerek bu durumu protesto etti.⁴⁷ Albayrak gazetesi de, bu olayı protesto ederken, Erzurumluların Meclis'e ve Saray'a gönderdikleri telgraflarını da yayımladı.

⁴⁴ MM ZC. D:4, İ:11 (17 Şubat 1920) c:2, s. 143-146.

⁴⁵ MM ZC D:4 İ: 15 (28 Şubat 1920) c: 2, s. 251-260.

⁴⁶ Nutuk I, s. 397-399.

⁴⁷ Karabekir, *İstiklâl Harbimiz*, s. 482.

Ayrıca Doğu'da bir Ermeni Devleti'nin kurulabileceğini ima eden Damat Ferit Paşa Hükümetinin tekrar başa gelmesi ihtimaline karşı Erzurum Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti, 5 Mart 1920 tarihinde ve Meclis-i Mebusana şu telgrafi gönderdi:

“Haricî kuvvetlerin te'siri ve dâhildeki hiyanetkâr ellerin muavenetiyle millî hukuk ve mukaddesatın tekrar çiğnenmesi için gayr-i vatanî birçok dolapların çevrildiğine kani bulunuyorduk. Kabinenin istifasıyla bu kanaatimiz teayyüd etti. Mukaddesatım muhafaza için ahd ve misâk eden millet bundan sonra meşru ve milli ahd ve emellerinin çiğnenmesine kafiyyen müsaade etmeyecektir. Bu ahd ve misakta sabit olan millet her vechle Meclis-i Âli-i Millîsine mu'in ve zahirdir. Binaenaleyh herhangi bir makam ve kudret tarafından vâki olacak gayr-i vatanî ve gayr-i millî harekete karşı Hukuk-ı millîyemizin muhterem Meclis-i Âli-i Millî tarafından kemal-ı azim ile müdafaa edileceğine emin ve mutmain bulunduğumuzu arz ve teşebbüsât neticesinin millete iblağını istirham eyleriz.

Ardından 6 Mart günü Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti önünde toplanan Erzurumlulara cemiyet tarafından, Saray'a ve Meclis-i Mebusana gönderilecek telgraflar okundu. Erzurum'da bu protestolar yapılırken Narman'da bir miting düzenlendi. İspir, Tercan, Hınıs, Hasankale ve Tortum'dan, Saray'a ve Meclis-i Mebusana, Erzurum'un çektiği telgraflarla aynı içerikte olan telgraflar çekildi.⁴⁸

Milletin bu gayretleri ve tepkileri sonucunda Sultan Vahdettin, 8 Mart 1920'de Salih Paşa'yı Sadrazam olarak tayin etti. Bu karardan sonra İtilaf Devletleri endişeye kapılarak saldırgan ve baskıcı tutumlarını iyice artırdılar.

1.2.5. İstanbul' un İşgaline Erzurum'dan Tepkiler ve Alınan Tedbirler

Salih Paşa'nın sadrazamlığa tayin edildiği günlerde, İstanbul'un geleceği hususu Londra'da yoğun bir şekilde tartışılıyordu. İngiltere Başbakanı Lloyd George ve Dışişleri Bakanı Lord Curzon, Londra Konferansı'nda İstanbul'un İtilaf kuvvetleri tarafından işgal edilmesini teklif ettiler. Londra'da, Lord Curzon ve Lloyd George'un fikirleri tartışılırken, İngiliz başbakanının beyanı 4 Ocak 1920 tarihinde bütün İstanbul gazetelerinde yayımlandı. Bu beyanat, Anadolu'da büyük bir tepki ile karşılandı. Lloyd

⁴⁸ Selvi, *Milli Mücadele'de Erzurum*, s. 248-249.

George'un bu beyanatı, Erzurum'da 15 Ocak 1920'de düzenlenen bir miting ile protesto edildi. Mitingden sonra İtilâf Devletleri'ne gönderilen protesto telgrafında, Boğazların beynelmilel hale getirilmesinin Türklerin siyasî hayatı ve dünya barışı için bir son olacağı, hükümetle hilâfetin ayrılmayacağı belirtiliyordu.⁴⁹ Anadolu'nun birçok yerinde yapılan bu protestolara ve Londra Konferansı'nda İstanbul'un Türklere bırakılacağı hakkında alınan karara rağmen, İngilizler başta olmak üzere İtilâf Devletleri, özellikle Maraş'ta meydana gelen olaylarda 20.000 Ermeni'nin öldürüldüğüne dair haberleri ve İstanbul Hükümeti ile ilişkileri bulunan Mustafa Kemal Paşa'nın da bu hadisede sorumlu olduğunu öne sürerek İstanbul'un işgal edilmesi kararını aldılar.⁵⁰

Kesin olarak İstanbul'un geleceği ile ilgili son kararın alındığı 10 Mart tarihli Konferans toplantısı ise, İngiliz, Fransız ve İtalya Temsilcileri arasında tam bir fikir jimnastiği halinde geçti. Yapılan görüşmeler sonunda İstanbul'un resmen işgali kararlaştırıldı.⁵¹ İstanbul'un işgali 16 Mart 1920 günü başladı. Sabah saat 10.00'a kadar işgal edilecek yerlerin çoğu işgal edildi. İşgalle birlikte sıkıyönetim de ilan edildi. Sıkıyönetimden sonra İngilizler, işgal ve tutuklamaları oldukça sert bazen de kan dökücü bir şekilde gerçekleştirdiler.⁵²

İngilizlerin, İstanbul'un işgalini müteakip uygulamaya koydukları bir diğer faaliyet de, önde gelen Kuvayi Milliyecileri ve onlara yardımcı olduklarına inandıkları kişileri tutuklayarak Malta'ya sürmektir. Bu kapsamda, aralarında eski Harbiye Nazırı Cemal Paşa, Meclis-i Âyan azasından Çürüksulu Mahmut Paşa ve Sivas Mebusu Rauf Bey'in de bulunduğu bir grup tutuklanarak Malta'ya sürgüne gönderildiler.⁵³

Tüm bu yaşananların ardından Mustafa Kemal Paşa 16 Mart günü millete yayımladığı bildiride özetle şöyle diyordu:

⁴⁹ *Albayrak*, 18 Kanunisanı 1336/18 Ocak 1920, S: 61.

⁵⁰ Taner Baytok, *İngiliz Kaynaklarından Türk Kurtuluş Savaşı*, Başnur Matbaası, Ankara 1970, s. 95.

⁵¹ Erol Ulubelen, *İngiliz Gizli Belgelerinde Türkiye*, Çağdaş Yayınevi, İstanbul 1982, s. 222.

⁵² *HTVD*, Vesika No: 574; *ATASE*, Kl. 111, D. 199-399, F. 2.

⁵³ Bilal Şimşir, *Malta Sürgünleri*, Bilgi Yayınevi, Ankara 1985, s. 170-175.

"Bugün, İstanbul zorla işgal edilerek Osmanlı Devleti'nin 700 yıllık hayat ve egemenliğine son verildi. Yani bugün, Türk Milleti, uygarlık yeteneğini, yaşama ve bağımsızlık hakkını ve bütün geleceğini savunmaya çağrıldı..."⁵⁴

Mustafa Kemal'in bu çağrısı ve Ankara'da yürütülen direniş hareketleri başta İngilizler olmak üzere tüm İtilaf Devletleri'ni rahatsız etti.

İstanbul'un 16 Mart 1920 sabahı İtilâf Devletleri tarafından işgal edilmesi ülkenin birçok yerinde tepkiyle karşılandığı gibi Erzurum halkı da tepki olarak 17 Mart 1920 günü Lala Paşa Camii Meydanı'nda bir protesto mitingi tertip etti. Müştak Sıdkı Bey, Albayrak gazetesinde "Son Hadise" başlığını verdiği yazısında, büyük devletlerin yaptıkları haksızlıkları dile getirdi. Erzurum'daki Kürt aşiretleri de, bütün Kürt aşiretlerinin Kazım Karabekir Paşa'nın emrinde olduğunu bildirdiler.⁵⁵ Görüldüğü gibi İstanbul'un işgali bütün Anadolu'da olduğu gibi Erzurum'da da büyük tepkiye yol açtı ve milletin birbirine daha fazla bağlanmasını sağladı.

Halk tarafından bunlar yaşanırken diğer tarafından Temsil Heyeti, işgal haberinden sonra gerekli gördüğü askerî birliklere ve Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerine çektiği telgrafta alınması gereken tedbirleri, özellikle hangi dinden olursa olsun vatanın menfaatlerine aykırı davrananlara aynı muamelenin yapılması gerektiğini bildirdi.⁵⁶ Kazım Karabekir Paşa da, bu tedbirlerin Erzurum ve çevresinde uygulanmasında büyük katkı sağladı.

İstanbul'un işgali ile ilgili çözüm yollarından birisi de Doğu Harekâtı idi. Mustafa Kemal Paşa, 16 Mart'ta, Kazım Karabekir Paşa'nın bu harekât hakkındaki fikirlerini sordu. Kazım Karabekir Paşa, verdiği cevapta, şartların henüz bir harekât için uygun olmadığı, Bolşeviklerin Kafkasya'daki hareketlerinin takip edilmesi gerektiğini ve gerekirse Bolşevik ordularının hareketinin kolaylaştırılması teklifinde bulunuldu.⁵⁷

Ayrıca Erzurum'da İstanbul'un işgaline karşı gösterilen tepkilerden bir diğeri ise, İngiliz Kaymakamı Rawlinson'un tutuklanmasıydı. Kazım Karabekir Paşa'nın verdiği emir doğrultusunda Rawlinson tutuklandı.⁵⁸ Rawlinson, tutuklandıktan sonra Türkler

⁵⁴ Nutuk-Söylev, I, s. 561.

⁵⁵ Selvi, *Milli Mücadele'de Erzurum*, s. 251.

⁵⁶ Nutuk I. s. 413-414

⁵⁷ Selvi, *Milli Mücadele'de Erzurum*, s. 253.

⁵⁸ Nutuk III, Vesika No: 226, s. 1194.

için çalışmayı teklif etti fakat bu teklif Kazım Karabekir Paşa tarafından geri çevrildi.⁵⁹ Erzurum'da bunlar yaşanırken İstanbul'da İngilizler, Hariciye Nezaretine 25 Mart tarihli bir yazı göndererek Erzurum'daki tutuklu bulunan 11 İngiliz askerinin güvenliğinin sağlanmasını istediler. Dâhiliye Nezareti de bu yazıyla birlikte İngiliz askerlerin güvenliğinin sağlanmasını isteyen bir telgrafi Erzurum'a gönderdi. İngilizlerin bu isteğiyle birlikte Rawlinson'un TBMM'ye defalarca başvuru yaparak esirlerin değiştirilmesi ilgili talepleri neticesinde bu konu mecliste ele alındı. Sonra alınan karar gereği İngilizlerle esirlerin mübadelesi konusunda bir anlaşma yapıldı ve 1 Kasım 1921'de esirlerin mübadelesi gerçekleşti. Rawlinson ise bu anlaşma gereği Trabzon'da İngiliz birliklerine teslim edildi.⁶⁰

İtilaf Devletlerinin İstanbul'u işgal etmeleri, Anadolu'da tekrardan bir birlik ve beraberlik ruhunun oluşmasına yol açtı. İşgalinin Anadolu hareketine neler kazandırdığı hususunda oldukça gerçekçi yorumlar yapan Zürcher'i şu sözleri söylemekteydi:

"Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu'daki mevkiini güçlendirmesini sağlayan, İstanbul'daki az çok bağımsız milliyetçilerin etkinliğine son vermesi değil, Müttefiklerin, hatta daha çok İngilizlerin eylemleri oldu. Anahtar niteliğindeki pek çok kişiyi tutuklayıp, sonuçta kenti resmen işgal eden İngilizler, Osmanlı Meclis-i Mebusanı kapatarak başkentteki baskılarını giderek arttırdılar. Bu eylemleri, hâlâ konumunu sağlamlaştırmak çabasında olan Mustafa Kemal'i, başını ağrıtabilecek pek çok sorundan da kurtarmış oldu. Önderlerini yitiren Karakol Cemiyeti, Müdafaa-i Milliye veya kısaca Mim Mim Grubu adı altında Ankara'nın itaatkâr bir uydusuna dönüştü; İngilizler tarafından işgal edilen Harbiye Nezareti eylem özgürlüğünü yitirdi ve Meclis-i Mebusanın yerini İstanbul'dan kaçmayı başaran mebuslardan başka, millî hareketin yeni Temsilcileri arasından seçilenlerle eksiklerin tamamlandığı Ankara'daki "Büyük Millet Meclisi" aldı bu ilk Millet Meclisi yumuşak başlı olmaktan çok uzak olmakla birlikte, gene de kesinlikle ulaşılamayacak durumdaki İstanbul Meclis-i Mebusanına nazaran, çok daha kolay etki altına alınabilecek durumdaydı".⁶¹

⁵⁹ Selvi, *Milli Mücadele'de Erzurum*, s. 254.

⁶⁰ Selvi, *Milli Mücadele'de Erzurum*, s. 256.

⁶¹ Erik Jan Zürcher, *Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası*, İstanbul 1992, s. 32.

1.2.6. Son Osmanlı Meclis-i Mebusanın Feshi (11 Nisan 1920)

İtilaf Devletleri'nin İstanbul'u işgal etmesinin ardından Meclis-i Mebusan ilk toplantısını 18 Mart 1920'de yaptı. Meclis, Hüseyin Kâzım Bey'in başkanlığında toplandı. Sinop Mebusu Rıza Nur Bey, mebuslardan bazılarının Meclis-i Mebusandan zor kullanılarak alınıp, tutuklanmalarını protesto eden aşağıdaki konuşmayı yaptı:

"Başkentin ve Mebusanın tecavüze uğradıklarını, Rauf, Vasıf, Faik ve Şeref Beyler ile Numan Efendi'nin zorla alınıp tutuklandıklarını, böylece hukuk-u esasiye ve hukuk-u düvelin çiğnendiğini, Meclisin artık serbestçe karar alamayacağını, durumu bütün parlamentolar ve özellikle bütün parlamentoların annesi olan Britanya ve "bu gibi vekayi-i tarihiyeye" çok kez sahne olmuş olan Fransa ve İtalya parlamentoları nezdinde protesto edilmesi gerekmektedir"

Bu konuşmasının ardından Sinop Mebusu Rıza Nur Bey, "millî bir vesika olarak tarihe tevdi ettiği" takriri Meclise sundu. Bu takrirden, bütün meşrutiyetlerde milletvekillerine sağlanan dokunulmazlığın son bulması dolayısıyla kutsal görevlerini güvenle sürdürebilecekleri bir durum ortaya çıkıncaya kadar genel birleşimlerin ertelenmesi öneriliyordu.

Oylanan takrir oybirliği ile kabul edildi ve Meclis-i Mebusanın görüşmeleri bir süreliğine tatil edildi. Meclis-i Mebusanın tatil edilmesine rağmen, Meclis Başkan Vekilleri Hüseyin Kâzım Bey ve Abdülaziz Mecdi Efendi'nin, Sadrazam Damat Ferit Paşa'yı ziyaret etmeleri kararlaştırıldı. Ertesi günü gerçekleşen görüşmede Hüseyin Kâzım Bey, Damat Ferit Paşa'nın, mevcut Meclis-i Mebusan ile çalışıp çalışamayacakları hususundaki sorusuna verdiği cevapta; bunun mümkün olmadığını, zira iki tarafında birbirleri hakkında olumsuz tavırları olduğunu belirtti. Damat Ferit Paşa'nın ısrarı üzerine, bu konuda ne yapılabileceğinin, İstanbul'da bulunan mebuslar ile Damat Ferit Paşa'nın da katılacağı bir toplantıda görüşülmesi kararlaştırıldı. Fakat Hüseyin Kâzım Bey'in hatıralarında yazdığına göre, bu toplantı gerçekleşmeden Meclisin feshinin kararlaştırıldığı haberi alınmıştı.⁶²

Neticede Padişah'ın 11 Nisan'da yayımladığı aşağıdaki irade ile Meclisi Mebusanı feshettiği duyuruldu:

⁶² Hüseyin Kazım Kadri, *Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Hatıralarım*, İstanbul 1991, s. 170-171.

"Esbab-ı zarure-i siyasiyedennâşi Meclis-i Mebusanın feshi iktiza etmesine ve Kanun-ı Esasîmizin muaddel birinci maddesinin fırka-i mahsusası mucibince lede-l iktiza Heyet-i Mebusanın feshi hukuk-ı şahanemiz cümlesinden bulunmasına binaen Meclis-i mezkûrun ber-mucib-i kanun dört ay zarfında yeniden bil-intihab içtima etmek üzere bugünden itibaren ber-mucib-i kanun feshini irade eyledim."⁶³

12 Nisan'da İstanbul Muhafızı Natık Paşa, iradenin tebliği anından itibaren Meclisin feshedilmiş olduğunu beyan ederek memur ve müstahdemlerin dışarıya çıkarılması gerektiğini tebliğ etti ve bu emir polisler tarafından yerine getirildi ve Meclis-i Mebusan kapatıldı.⁶⁴

Gazetelerde yazılan fesih gerekçeleri şunlardı: "*Seçimlerin hürriyet ve serbestlik içerisinde icra edilmemesi, böyle bir ortamdan Meclise gelen mebusların seçilmiş bir heyet sayılamayacakları, gayrimüslim ahalinin seçimlere katılmaması ve bunun neticesinde de Mecliste Temsilci bulunduramamaları, bu durumda da "ittihat ve itilâf-ı anasır" gayesini takip eden Ferit Paşa Hükümeti'nin bu Meclisin meşruiyetini kabul edememesi için kuvvetli bir sebep teşkil etmesi.*"⁶⁵

Osmanlı yönetiminin fesih kararını almasında, Meclisin Anadolu'da toplanabileceği endişesi önemli rol oynadı. Zira Meclis-i Mebusanın toplantılarını erteleyen karar, "*Milletvekillerine sağlanan dokunulmazlığın son bulması dolayısıyla kutsal görevlerini güvenle sürdürebilecekleri bir durum ortaya çıkıncaya kadar genel birleşimlerin ertelenmesi*" şeklinde alınmıştı.

1.3. 1920 SEÇİMLERİ VE TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİNİN AÇILIŞI

1.3.1. 1920 Seçimleri

Damat Ferit Paşa Hükümetinin istifasından sonra 2 Ekim 1919'da Milli Mücadele yanlısı Ali Rıza Paşa Hükümeti göreve geldi. Göreve başladıktan sonra 7 Ekim 1919'da "Mebuslar Seçimine Mahsus" kararname yayımlandı. Bu kararnameyle seçimlerin

⁶³ *İkdam*, 13 Nisan 1336/1920, No: 8320; *İleri*, 13 Nisan 1336/1920, No: 80.

⁶⁴ *Tasvir-i Efkâr*, 13 Nisan 1336/1920, No: 3024; *İkdam*, 13 Nisan 1336/1920, No: 8320.

⁶⁵ *Tasvir-i Efkâr*, 13 Nisan 1336/1920; *Vakit*, 13 Nisan 1336/1920, No: 873.

başlaması için illere duyuru yapıldı. Bu seçimler 1876 tarihli seçim kanununa göre yapıldı. Buna göre seçimde her sancak bir seçim çevresi olarak belirlenmişti.⁶⁶

Daha önceki bölümlerde de değindiğimiz seçim konusunu özetleyecek olursak eğer; belirlenen çerçevede yapılan 1919 seçimlerinin ardından seçilen mebuslar İstanbul'da toplandılar. Sonra 12 Ocak 1920'de Meclis açıldı ve 28 Ocak 1920'de ise Misak ı Milli kabul edildi. Meclisten böyle bir karar çıkmasını beklemeyen İtilaf Devletleri 16 Mart 1920'de İstanbul'u resmen ve fiilen işgal ettiler. Neticesinde Son Osmanlı Mebusan Meclisi baskılar sonucunda padişah tarafından kapatıldı ve bazı milletvekilleri İtilaf Devletleri tarafından tutuklanarak Malta'ya sürgüne gönderildi. Bunun üzerine Mustafa Kemal Paşa işgale sert tepki göstererek protestolarda bulundu. 17 Mart 1920 tarihinde bir genelge yayımladı ve Kurucu Meclisin Ankara'da toplanacağını duyurdu. Bu intihap bildirgesinde Ankara'da bir Kurucu Meclisin toplanmasına ve bu Meclis üyelerinin seçiminde uygulanacak esaslara ilişkin görüşlerini bildirdi.⁶⁷ Buna göre Ankara'da toplanacak Meclis, "Kurucu Meclis" adını taşıyacaktı. Mustafa Kemal Paşa'ya yakın çevreler bu kararı tepkiyle karşıladı.⁶⁸ Daha sonra Mustafa Kemal Paşa, 19 Mart 1920'de yayımladığı tebliğde Ankara'da olağanüstü yetkilerle bir Meclisin toplanacağını belirtmekteydi. Ayrıca yeni bir seçim yapılmasını istemekte ve dağıtılan Meclis-i Mebusan üyelerini de Ankara'ya çağırıyordu.⁶⁹ Bu tebliği illere, sancaklara ve kolordu komutanlıklarına gönderildi. Tebliğ yeni bir seçim yasası özelliği taşıyordu.⁷⁰

Temsil Heyeti Başkanı Mustafa Kemal Paşa, 19 Mart 1920 tarihinde İstanbul'un işgalinden üç gün sonra illere ve kolordu komutanlıklarına gönderdiği ve 12 maddeden oluşan Genelgenin bazı önemli maddeleri şu şekildedir:

- 1- Memleket işlerini idare etmek ve denetlemek üzere, Ankara'da olağanüstü yetkilere sahip bir Meclis toplanacaktır.
- 2- Bu Meclise üye olarak seçilecek kimseler, milletvekilleri ile ilgili yasa hükümlerine bağlıdırlar.

⁶⁶ Mahmut Goloğlu, *Üçüncü Meşrutiyet*, İstanbul 2014, s. 47.

⁶⁷ Sedat Işık, *Birinci Dönem Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde Bitlis Milletvekilleri*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2011, s. 33.

⁶⁸ *Çayeli'nden Erzurum' a Yrd. Doç. Dr. Cemil Kutlu*, (Editörler: Selami Kılıç, Ahmet Safa Yıldırım), Erzurum 2016, s. 76.

⁶⁹ Yavuz Aslan, *TBMM Hükümeti Kuruluşu, Evreleri, Yetki ve Sorumluluğu*, Ankara 2001, s. 16.

⁷⁰ *Çayeli'nden Erzurum' a Yrd. Doç. Dr. Cemil Kutlu*, s. 77.

- 3- Seçimlerde sancaklar esas alınacaktır.
- 4- Her sancaktan beş üye seçilecektir.
- 5- Seçimler, en geç on beş gün içinde Ankara'da çoğunluk sağlanacak şekilde tamamlanacaktır.

Ayrıca Mustafa Kemal Paşa, 21 Nisan 1920'de yayınladığı bir genelgeyle Meclisin 23 Nisan 1920' de açılacağını tüm yurda duyurdu.⁷¹ Bu duyuruda dağıtılan son Osmanlı Meclis-i Mebusan üyelerinden Ankara'ya gelebilecek durumda olanların da katılımının gerektiği bildirildi. Bu genelgede diğer seçim kanunlarından farklı olarak, nüfusa bakılmadan her sancaktan 5 üye seçilmesi istendi. 1876 Anayasası'nda yer alan 30 olan seçim yaşı, bu genelgeyle 25 yaşa indirildi. Olağanüstü koşullar nedeniyle 1877 yılı seçiminde olduğu gibi özel bir seçim yöntemi belirlendi.⁷²

Mustafa Kemal Paşa, yayınladığı genelgelerin sebeplerini şöyle belirtiyordu:

“Hilafet ve Saltanatın merkezi olan İstanbul'un İtilaf Devletleri tarafından işgali, devletin yasama, yürütme ve yargı organlarını işleyemez bir hale getirmiştir. Meclis-i Mebusan bu şartlar içinde çalışamayacağını kararlaştırmış, bu kararını resmen bildirmiş ve dağılmıştır. Saltanat ve Hilafetin dokunulmazlığını ve bağımsızlığını sağlayacak tedbirleri düşünmek ve uygulamak üzere Ankara' da olağanüstü yetkilere sahip Meclis umuru, milleti tedvin ve murakebe etmek üzere toplanacaktır. Bu davet millet adına yapılmaktadır. İstanbul Mebusan Meclisinden Ankara'ya gelebilecek mebuslar iştirak edeceklerdir. Bununla beraber 1876 tarihli, İntihabı Mebusan Kanunu gereğince, yeni bir seçim yapılacaktır. Livalar seçim çevresi sayılacak ve her livadan beş mebus seçilecektir. İki dereceli gizli ve mutlak çoğunlukla yapılacak seçim, 15 gün içinde Meclisin Ankara' da toplanmasını mümkün kılacak süratle yapılacaktır. Seçimlerde adaylık serbesttir. Her fırka, zümre ve cemiyet aday gösterebilecekleri gibi, bağımsız olarak istenilen yerden adaylık konulabilecektir. Seçim çalışmalarının güvenlik içerisinde sürdürülebilmesinden mahallin en büyük mülkiye memuru sorumlu olacaktır.”⁷³

⁷¹ Aslan, *TBMM Hükümeti Kuruluşu, Evreleri, Yetki ve Sorumluluğu*, s.17.

⁷² Nutuk, s.288-289.

⁷³ Aslan, *TBMM Hükümeti Kuruluşu, Evreleri, Yetki ve Sorumluluğu*, s.16-17.

1.3.2. Erzurum'da 1920 Seçimleri ve Seçilen Milletvekilleri

Mustafa Kemal Paşa'nın 19 Mart tarihinde vilayetlere gönderdiği seçim tebliğinde, Ankara'da açılacak Meclisin "Kurucu Meclis" niteliği taşıyacağı belirtiliyordu. Bu Meclisin toplanma şekli Osmanlı Anayasası'nda belirtilenden farklıydı.⁷⁴

Daha önce değinildiği gibi seçimlerde her livadan 5 milletvekili seçilecekti. "Kurucu Meclis" ismine bazı Kolordu Komutanları karşı çıktı. Bunlardan biri de XV. Kolordu Komutanı Kazım Karabekir Paşa'ydı. 17 Mart tarihinde Heyet-i Temsiliye'ye gönderdiği telgrafta "Kurucu Meclis" yerine "Milli Meclis" isminin kullanılmasını ve her livadan ikişer üçer üye seçilmesini öngördü. Mustafa Kemal Paşa "Kurucu Meclis" yerine "Salahiyeti Fevkaladeye Haiz Bir Meclis" tabirini kullandı.⁷⁵ Ve isim krizi bu şekilde aşılmış oldu.

Ardından yapılan seçimlerin neticesinde Anadolu'nun pek çok yerinde olduğu gibi Erzurum'da da 1920 seçimleri sükûnet içerisinde sonuçlandı. Seçim Erzurum'dan sonucunda aşağıdaki milletvekilleri Meclise girdi:

- 1-Celalettin Arif Bey
- 2- Asım Vasfi Bey
- 3- Hüseyin Avni Bey
- 4- İsmail Bey
- 5- Mehmet Nusret Efendi
- 6- Mustafa Durak Bey
- 7- Süleyman Necati Bey
- 8- Zihni Bey
- 9- Mehmet Salih Efendi

⁷⁴ Mehmet Akif Çakmak, *İlk Meclis*, İstanbul 2017, s. 37.

⁷⁵ Çakmak, *İlk Meclis*, s. 38.

1.3.3. Türkiye Millet Meclisinin Açılışı Özellikleri ve Faaliyetleri

1.3.3.1. TBMM'nin Açılışı

1920 seçiminin ardından 23 Nisan 1920'de yeni seçilen mebuslarla, İstanbul Meclis-i Mebusanından gelen mebusların katılımıyla Ankara'da olağanüstü yetkilerle donatılmış olan Türkiye Büyük Millet Meclisi toplandı. Mustafa Kemal Paşa, 1923'te İzmit'te gazetecilerle yaptığı görüşme sırasında, Meclisin açılmasına verdiği önemi şu sözleri ile vurguladı;

“İstanbul'daki Meclis duçar-ı taarruz olurken, benim Ankara'da düşündüğüm şey, milleti behemehâl bir noktaya raptederek faaliyetini idame etmek oldu. Fakat o noktanın bir veya birkaç şahıstan ibaret küçük bir heyet olmasını hafif bir teşebbüs buldum. Onun için büyük bir Meclis olsun istedim. Ve ne kadar büyük olursa, o kadar çok millete emniyet bahşolur. Ve aynı zamanda bu Meclisin kendisi gibi salahiyeti de büyük olsun dedim ve teşrii ve icra-i salahiyeti haiz olarak, gelmelerini düşündüm.”⁷⁶

Büyük Millet Meclisinin açılışı ile ilgili Meclis programı 21 Nisan 1920 tarihinde Heyet-i Temsiliye adına Mustafa Kemal imzasıyla bütün Anadolu'ya bildirildi.⁷⁷ Meclisin açılış tarihi 22 Nisan 1920 olarak belirlendi. Fakat Cuma günü açılmasının halk üzerinde olumlu etki bırakacağı düşünülerek⁷⁸ 23 Nisan 1920 tarihinde saat 13.45'te açıldı.⁷⁹ Meclis bütün yetkileri kendinde topladı. Yani güçler birliği vardı. Meclis hem yasaları çıkarıyor hem de uyguluyordu.⁸⁰

23 Nisan 1920'de Meclis açıldıktan sonra Meclis iç tüzüğüne göre mecliste en yaşlı mebus olan 75 yaşındaki⁸¹ Sinop milletvekili Şerif Bey başkan oldu ve şu konuşmayı yaptı: *“Milletimizin dâhili ve harici istiklali tam dâhilinde mukadderatını bizzat deruhde ve idare etmeye başladığını bütün cihana ilan ederek Büyük Millet Meclisini küşad ediyorum.”⁸²* Bu konuşmanın ardından, Ankara Mebusu Mustafa Kemal Paşa'nın Meclisin hangi üyelerden oluşacağına dair beyanatı dinlendi. 24 Nisan günü

⁷⁶ Ahmet Demirel, *Birinci Mecliste Muhalefet*, İstanbul 2017, s. 84.

⁷⁷ Taşyürek, *Erzurum Kongresi ve 1. BMM de Erzurum Milletvekilleri*, s. 147.

⁷⁸ Çayeli'nden Erzurum' a Yrd. Doç. Dr. Cemil Kutlu, s.81.

⁷⁹ Aslan, *TBMM Hükümeti Kuruluşu, Evreleri, Yetki ve Sorumluluğu*, s.18.

⁸⁰ Çayeli'nden Erzurum' a Yrd. Doç. Dr. Cemil Kutlu, s.104.

⁸¹ Çayeli'nden Erzurum' a Yrd. Doç. Dr. Cemil Kutlu, s.85.

⁸² Aslan, *TBMM Hükümeti Kuruluşu, Evreleri, Yetki ve Sorumluluğu*, s.17.

yapılan ikinci toplantıda Mustafa Kemal Paşa'nın "*Mütarekeden Meclisin açılmasına kadar geçen zaman zarfında cereyan eden siyasî ahval hakkındaki*" nutku dinlendi. Daha sonra Riyaset Divanı seçimi yapıldı. Ardından yapılan çalışmalar neticesinde Meclisin 1 Numaralı Kanunu olan "Ağnam Resmi Kanunu" kabul edildi.

Daha sonra 15 Nisan 1923 tarihinde Seçim Kanununda bazı değişikliklerin yer aldığı yasa kabul edildikten sonra Meclis, 16 Nisan 1923'te son toplantısını yaptı, seçim sonrası toplanmak üzere çalışmalarına son verdi.⁸³

1.3.3.2. TBMM'nin İlk Faaliyetleri

TBMM açıldıktan sonra Mustafa Kemal Paşa (Ankara) (110) oyla Birinci Başkanlığa, Celâlettin Arif Bey (Erzurum) (109) oyla İkinci başkanlığa, Abdülhalim Çelebi Efendi I. Başkanvekilliğine seçildi.⁸⁴ Mecliste ilk olarak ele alınan konulardan biri içtüzük düzenlemesiydi. Bununla ilgili Nizamname-i Dahili'nin değiştirilmek şartıyla uygulanmasına karar verildi. Bir İrşat Encümeni kurulmasına, encümenlere kişisel istek ve uzmanlığa göre üye olunmasına, şube ve encümenlerin Nizamname-i Dâhiliyeye göre kabulüne, toplantı yılının başlangıcının mart ayı olmasına, Nizamname-i Dâhilinin dilekçeler hakkındaki maddelerinin tamamının uygulanmasına karar verildi.⁸⁵

Meclisin açılışından sonraki önemli işlerinden birisi de hükümet kurmaktı. 24 Nisan'da Mustafa Kemal Paşa'nın hükümet kurulmasıyla ilgili verdiği önerge maddeleri aşağıdaki gibidir:

- 1- Hükümetin kurulması zaruridir.
- 2- Geçici olarak Hükümet başkanı seçmek veya Padişah'a bir vekil tanımak mümkün değildir.
- 3- Türkiye Büyük Millet Meclisinin üzerinde bir kuvvet yoktur.
- 4- Türkiye Büyük Millet Meclisi yasama, yürütme ve yargı yetkilerini kendisinde toplar.⁸⁶

⁸³ Olgun, *Türkiye' de Cumhuriyetin İlanından 1950' ye Genel Seçim Uygulamaları*, s.229-230.

⁸⁴ Çoker, *Türk Parlamento Tarihi*, s. 92.

⁸⁵ Çoker, *Türk Parlamento Tarihi*, s. 107.

⁸⁶ Çakmak, *İlk Meclis*, s. 50.

İcra Vekilleri adı altında kurulan hükümetin ilk programı son derece kısa tutuldu. Çünkü milletin bekasının tehlikeye düştüğü zamanlarda uzun muamelelerden kaçınılmalıydı.

Meclis, 30 Nisan 1920'de Avrupalı bakanlıkların dışişlerine TBMM'nin kurulduğunu bildiren bir muhtıra gönderdi. Böylece milletin tek söz sahibi olduğu ve İstanbul Hükümeti ile yapılacak hiçbir anlaşmanın kabul edilmeyeceği dünyaya ilan edilmiş oldu.⁸⁷

Ayrıca İlk Meclis tarafından, ülkedeki karışıklıkları önlemek için bir dizi kararname ve kanun hazırladı. Bu kanunlardan ilki, içlerinde Erzurum Milletvekili Celalettin Arif Bey'in de olduğu bazı milletvekillerinin sunmuş oldukları tahrir neticesinde kabul edilen ve hayvan vergisinin yükseltilmesini önleyen Ağnam Kanunuydu. 2 numaralı kanun ise iç isyanları bastırmak için çıkarılan Hıyanet-i Vataniyeye Kanunuydu. Bu kanunları iç düzeni sağlayan diğer kanunlar izledi.⁸⁸

TBMM'de kabul edilen ilk kanunlar şöyleydi:

Ağnam Resmi Kanunu, Hıyanet-i Vataniye Kanunu, İstanbul Hükümetinin İşlemlerinin Geçersizliği Hakkında Kanun, Alkollü İçki Yapımı ve Kullanılmasını Yasaklayan Kanunudur. (Men'i Müskirat Kanunu).⁸⁹

1.3.3.3. TBMM'nin Özellikleri

TBMM'nin birinci döneminde yasama iktidarı ile yürütme iktidarı arasındaki dengeyi sağlamak her ikisinin de başkanı olan Meclis Başkanının elindeydi. Bu özellik, yürütme içindeki Meclis başkanına, TBMM karşısında özel bir hukuki durum sağlamaktaydı. TBMM'nin kuruluşundan sonra çalışma usul ve esaslarını belirlemek durumu ile karşı karşıya kalındı. İç tüzükle ilgili toplam yedi TBMM kararı verildi.⁹⁰ TBMM Başkanlık Divanı'nda, TBMM başkanı dışında, Meclis ikinci başkanı ve başkan vekilleri TBMM iç tüzüğü gereği göreve getirildi.⁹¹

⁸⁷ Çakmak, *İlk Meclis*, s. 55.

⁸⁸ Kemal Öztürk, *İlk Meclis Belgesel*, İnkılap Yayınları, İstanbul 1999, s. 62.

⁸⁹ Çoker, *Türk Parlamento Tarihi...*, s. 119.

⁹⁰ Akın, *TBMM Devleti*, s. 69.

⁹¹ Rıdvan Akın, *TBMM Devleti*, İstanbul 2014, s. 66.

İlk Meclisin üye tamsayısı hiçbir zaman tam olarak belirlenemedi. Çünkü vekiller Meclisteki görevleri dışında da geçici görevler yüklenmişlerdi.⁹² Meclisin görüşme ve karar yeter sayısı sürekli tartışma konusu oluyordu. Toplantıya katılan üyelerin sayısına göre karar yeter sayısı belirleniyordu. Sonraki dönemde görüşme ve karar yeter sayısı Nisab-ı Müzakere Kanunu'na göre belirlendi. TBMM Birinci Dönemi 337 mebustan, 66 seçim çevresinden oluşmaktaydı. Bu tam sayının çıkarabileceği zorluklar Nisab-ı Müzakere Kanunu ile halledilme yoluna gidildi. 5 Eylül 1920'de kabul edilen Nisab-ı Müzakere Kanunu'na göre 6 Eylül 1920 tarihinde yapılan toplantıda Meclisi yöneten başkan vekili Erzurum mebusu Celalettin Arif Bey, görüşme yeter sayısını kanun hükümlerinden olmak üzere 161 olarak ilan etti. İkinci toplantı yılının başlangıcından itibaren kanunun 5. Maddesine göre 64 seçim bölgesi esas alınarak toplam mebus sayısı 320 olarak belirlendi. Bu sayının yarısından 1 fazlası olan 161 üyenin hazır bulunması halinde Meclisin çalışabileceği kabul edildi.⁹³ Böylece iyi bir hukukçu olan Celalettin Arif Bey sayesinde Meclis çalışır hale geldi.

Türkiye Büyük Millet Meclisi iki genel seçimle teşkil edildi, İstanbul'dan çağırılan üyeler 1919 yılı sonunda yapılan bir genel seçimle seçildiler. Fakat Meclis, çeşitli sebeplerden ötürü tam sayısını dolduramadı. Bu nedenle 19 Mart 1920'de yeni bir genel seçim yapıldı. Bir Meclisin, iki seçim neticesinde kurulmuş olması, dünya anayasa tarihinde ender rastlanan bir olaydır.

Birinci Meclisi oluşturan milletvekillerini üç grupta toplamak mümkündür:

- 1- Son Osmanlı Meclis-i Mebusanından gelen 92 mebus,
- 2- Birisi Yunanistan'dan olmak üzere, diğerleri Malta'dan gelen 14 mebus,
- 3-19 Mart tebliğine göre seçilmiş 232 mebus.

Meclisin üyelerini meslekleri bakımından 6 grupta toplanabilir: 1- Serbest meslek erbabı (120 mebus). 2- Devlet memurları (türlü şekilleriyle 125 mebus). 3- Belediyeciler (13 mebus). 4- Ordu mensupları (53 mebus). 5- İlmiye sınıfı mensupları ve hocalar (53 mebus). 6- Mecliste, kimlikleri aşiret olarak gösterilmiş 5 mebus vardır.

Türkiye Büyük Millet Meclisi, geniş bir Sivas Kongresi mahiyetini muhafaza etmekteydi. Aynı şekilde İcra Vekilleri Heyeti de Heyeti Temsiliye'nin fiililikten

⁹² Çakmak, *İlk Meclis*, s. 44.

⁹³ Akın, *TBMM Devleti*, s. 70-73.

kurtulmuş şekliydi. Meclis, Meşrutiyet (ve Mütareke) devresinin çeşitli siyasî parti ve cemiyetlerinin mensuplarını, görüldüğü gibi, bir araya topladı. Fakat Meclise, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-î Hukuk Cemiyeti hâkimdi. Mebusların hepsi en muhafazakârı da dâhil olmak üzere Osmanlı idaresini eleştirdiler. Türkiye Büyük Millet Meclisi, aslında sadece, şahıs ve zümre ayrılıkları üzerinde kalabilecek kadar geniş bir amaçta birleşti. Bu durum Mecliste farklı görüşlerin ortaya atılmasına engel olmadı.

Türkiye Büyük Millet Meclisi kendisini bir ihtilâl organı olarak ilân etti. Millî hâkimiyeti kullanacak, rakip tanımayan tek meşru organdı. Fakat rakipsiz olması, yetkisinin sınırsız olması demek değildi. Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetinin amacı; hilafet ve saltanatı, vatan ve milleti, milli hâkimiyet prensibinin gerektirdiği esaslar dâhilinde kurtarmaktı.⁹⁴

1.3.3.4. TBMM'nin Mevcudu ve Seçilen Milletvekillerinin Kültürel, Sosyal ve Ekonomik Durumları

1.3.3.4.1. TBMM'nin Mevcudu

Birinci Meclisin kaç mebusan olduğu tartışmalı bir konudur. Bu konuda farklı sayılar verilmektedir. Verilen sayıların farklı olmasının pek çok nedeni vardır.⁹⁵ Çünkü:

- TBMM için yapılan seçimler olağanüstü şartlar nedeniyle her yerde aynı anda tamamlanamadı. Bazı sancaklarda seçimler Meclisin açıldığı 23 Nisan 1920'de tamamlanırken bazı sancaklarda TBMM açıldıktan sonra tamamlanabildi. Bu nedenle seçilen mebuslar farklı tarihlerde Ankara'ya geldi.
- Her sancaktan 5 mebus seçilmesi öngörülürken, bazı sancaklarda seçim yapılmadı. Bazılarında da 5'ten az mebus seçildi.
- Bazı mebuslar görevi kabul etmeyip, Meclise katılmadan istifa etti.
- Mebusların bazıları da Meclise katılmadan vefat etti.
- TBMM'ye katılma çağrısı yapılan Meclis-i Mebusan üyelerinin bir bölümü TBMM'ye katılırken, bir bölümü Ankara'ya gelmedi.⁹⁶

⁹⁴ Tunaya, *Türkiye Büyük Meclisi Hükümetinin Kuruluşu ve Siyasi Karakteri*, s. 230-238.

⁹⁵ Demirel, *Birinci Mecliste Muhalefet*, s. 88.

⁹⁶ Demirel, *Birinci Mecliste Muhalefet*, s. 89.

Bu nedenlerle TBMM'ye katılan mebus sayısı uzun süre belirlenemedi.

Birinci TBMM isim defterinde, dönem sonunda 337 mebusun üyeliğinin devam ettiği, 71 mebusun istifa ettiği, 24 mebusun vefat ettiği, 3 mebusun mebusluğunun düştüğü, 1 mebusun da mebusluğunun reddedildiği, 1 mebusun ise mebusluğunun onaylanmadığı ve toplam mebusun 437 olduğu anlaşıldı. 1923 yılında yayımlanan bir albümde ise mebus sayısının 338 olduğu⁹⁷, 1920-1923 döneminde ise 437 vekilin adı geçmesine rağmen 1923'te Meclis faaliyetlerine yer verilirken üye sayısının 337'ye düştüğü görülmektedir. Bu vekillerin 71'i ya istifa etti ya da istifa etmiş sayıldı; 24'ü vefat etti; 3'ü ıskat edildi; 2'sinin mebusluğu reddedildi.⁹⁸ Netice itibariyle Mecliste 337 mebusun var olduğunu söyleyebiliriz.⁹⁹

Birinci Meclis çok renkli, çok sesli, geniş tabanlı, demokrat ve eğitim seviyesi o günkü şartlara göre yüksek, farklı meslek gruplarına mensup olan milletvekillerinden oluşan bir Meclisti.¹⁰⁰ Bütün bu özellikleriyle o dönemi olduğu gibi yansıtan milletvekilleri, Osmanlı Devleti'nin son dönemini yaşayan, fikir akımlarından etkilenen, siyasi mücadelelerin içinden gelen kişilerdi.¹⁰¹ Daha önce de değindiğimiz gibi Birinci Meclis iki ayrı seçimle gelen milletvekillerinden oluşmaktaydı. Bunları oranlayacak olursak eğer TBMM üyelerinin % 79, 9'unun yeni seçilmiş olduğu, % 20,1'inin de Meclis-i Mebusandan geldiği görülmektedir.¹⁰²

1.3.3.4.2. Eğitim

19. yy'da Osmanlı Devleti'nde medreselerde geleneksel eğitime devam edilirken, diğer yandan batılı anlamda kurulan yeni eğitim kurumlarında da eğitim verilmekteydi. Eğitim sisteminin bu ikili yapısı milletvekillerinin eğitim düzeylerinde de etkili oldu. Tüm mebusların % 25,4'ü yükseköğretim mezunuydu. Birinci grubun % 17,3'ünü, ikinci grubun ise %14,3'ü medresede eğitim gördü. Eğitim düzeyi hakkında bilgi sahibi olunmayan milletvekilleri ikinci grupta daha fazladır.

⁹⁷ Demirel, Birinci Mecliste Muhalefet, s. 91.

⁹⁸ Işık, Birinci Dönem Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde Bitlis Milletvekilleri, s. 37.

⁹⁹ Demirel, Birinci Mecliste Muhalefet, s. 79-101.

¹⁰⁰ İhsan Güneş, Birinci TBMM'nin Düşünce Yapısı 1920-1923, Ankara 2008, s. 78-79.

¹⁰¹ Işık, Birinci Dönem Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde Bitlis Milletvekilleri, s. 39.

¹⁰² Demirel, Birinci Mecliste Muhalefet, s. 140.

Aşağıdaki tabloda milletvekillerin eğitim düzeylerinin gösterilmektedir:

EĞİTİM	BİRİNCİ GRUP	İKİNCİ GRUP	BAĞIMSIZ	AYRILAN	TOPLAM
İptidai	%0,0 0	%0,0 0	%2,2 2	%1,2 1	%0,7 3
Rüştiye	%21,3 43	%22,2 14	%21,1 19	%18,3 15	%20,8 91
İdadi	%11,9 24	%9,5 6	%6,7 6	%2,4 2	%8,7 38
Sultani	%2,0 4	%4,8 3	%2,2 2	%1,2 1	%2,3 10
Mesleki Okul	%1,0 2	%4,8 3	%2,2 2	%0,0 0	%1,6 7
Harbiye	%7,4 15	%6,3 4	%3,3 3	%9,8 8	%6,9 30
Harp Akademisi	%5,4 11	%7,9 5	%4,4 4	%1,2 1	%4,8 21
Yüksek	%31,2 63	%27,0 17	%24,4 22	%11,0 9	%25,4 111
Medrese	%17,3 34	%14,3 9	%34,4 31	%8,5 7	%18,8 82
Hususi	%10,4 21	%6,3 4	%4,4 4	%3,7 3	%7,3 32
Bilinmeyen	%5,0 10	%11,1 7	%8,9 8	%47,6 39	%14,6 64
TOPLAM	202	63	90	82	437

Yabancı dil bilen ve bilmeyen mebuslara baktığımız zaman da mebusların o günkü koşullara göre yüksek bir eğitim seviyesine sahip oldukları görülmektedir. Tüm mebusların % 58,8' i yabancı dil bilmekteydi.¹⁰³

1.3.3.4.3. Meslek

Meslek açısından toplumun tüm kesimlerinin temsilcilerinin Birinci Mecliste yer aldığı söylenebilir. Mecliste bulunan mebusların yarıya yakını mebus olmadan önce son olarak devlet memurluğu yapmaktaydı.(%46,9)¹⁰⁴ Mecliste çoğunlukta olan meslek grupları şunlardı: Askerler, hâkim, savcı ve avukatların oluşturduğu hukuk alanında çalışanlar, çiftçi-tüccarlar ve din görevlileri.

Meslek gruplarının sayısı konusunda farklı kaynaklarda farklı bilgiler vardır. Tarık Ziya, Meclisteki memur sayısını 125 serbest meslek ile uğraşanların sayısını 120 olarak vermektedir. İhsan Güneş ise serbest meslekle uğraşanların sayısını 102 olarak vermektedir. Ayrıca İhsan Güneş, Meclisteki devlet memuru sayısını; 42 idareci, 39

¹⁰³ Çayeli 'nden Erzurum' a Yrd. Doç. Dr. Cemil Kutlu, s. 115.

¹⁰⁴ Demirel, Birinci Mecliste Muhalefet, s. 151.

memur, 30 öğretmen, 7 yargıç, 4 emniyet mensubu, 1 diplomat olmak üzere 133 olarak göstermektedir.¹⁰⁵

Aşağıdaki tabloda da Meclisteki milletvekillerin Meclise gelmeden önceki meslekleri gruplara göre gösterilmektedir.¹⁰⁶

MESLEK	BİRİNCİ GRUP	İKİNCİ GRUP	BAĞIMSIZ	AYRILAN	TOPLAM
Memur	%48,5 98	%49,2 31	%44,4 40	4%3,9 36	%46,9 205
Asker	%14,9 30	%15,9 10	%12,2 11	%11,0 9	%13,7 60
Yüksek Memur	%9,9 20	%7,9 5	%5,6 5	%9,8 8	%8,7 38
Mülki Yönetici	%9,9 20	%4,8 3	%11,1 10	%13,4 11	%10,1 44
Diplomat	%0,5 1	%0,0 0	%0,9 0	%1,2 1	%0,5 2
Öğretim Üyesi	%1,5 3	%0,0 0	%1,1 1	%0,0 0	%0,9 4
Öğretmen	%3,5 7	%4,8 3	%2,2 2	%1,2 1	%3,0 13
Hakim Savcı	%1,0 2	%7,9 5	%6,7 6	%4,9 4	%3,9 17
Diğer Memur	%7,4 15	%7,9 5	%5,6 5	%2,4 2	%6,2 27
Profesyonel Toplamı	%16,8 34	%15,9 10	%15,6 14	%3,7 3	%14,0 61
Avukat	%5,9 12	%11,1 7	%8,9 8	%2,4 2	%6,6 29
Gazeteci	%3,5 7	%3,2 2	%2,2 2	%0,0 0	%2,5 11
Bankacı	%1,0 2	%0,0 0	%1,1 1	%0,0 0	%0,7 3
Doktor	%6,4 13	%1,6 1	%1,1 1	%1,2 1	%3,7 16
Mühendis	%0,0 0	%0,0 0	%2,2 2	%0,0 0	%0,5 2
Eşraf Toplamı	%22,3 45	%22,2 14	%16,7 15	%11,0 9	%18,9 82
Çiftçi	%12,4 25	%6,3 4	%10,0 9	%4,9 4	%9,6 42
Tüccar	%8,4 17	%14,3 9	%5,6 5	%6,1 5	%8,2 36
Aşiret Reisi	%1,5 3	%1,6 1	%1,1 1	%0,0 0	%1,1 5
Din Adanı	%9,9 20	%3,2 2	%21,1 19	%9,8 8	%11,2 49
İşçi	%0,5 1	%0,0 0	%0,0 0	%0,0 0	%0,2 1
Belediye Başkanı	%1,5 3	%6,3 4	%0,0 0	%0,0 0	%1,6 7
Bilinmeyen	%0,5 1	%3,2 2	%2,2 2	%31,7 26	%7,1 31
TOPLAM	202	63	90	82	437

Tabloya baktığımızda; yüksek memur, mülki yönetici, diplomat ve öğretim üyeleri birinci grupta daha fazladır; öğretmen, hâkim-savcı ve asker ikinci grupta daha

¹⁰⁵ Aslan, *TBMM Hükümeti Kuruluşu, Evreleri, Yetki ve Sorumluluğu*, s. 20.

¹⁰⁶ Demirel, *Birinci Mecliste Muhalefet*, s. 153.

fazladır. Avukatların oranı ikinci grupta, doktorların oranı ise birinci grupta daha fazladır. Gazetecilerin oranı birbirine yakinken, iki grupta da mühendis yoktur. Çiftçiler birinci grupta, tüccarlar ise ikinci grupta fazladır. Birinci grupta din adamlarının oranı, ikinci gruptakinin üç katıdır. Memur, çiftçi ve tüccarların iki gruba birbirlerine yakın oranda dağıldığı görülmektedir.¹⁰⁷

1.3.3.4.4. Yaş

Birinci Meclisin oldukça genç bir yapısı vardı. 1921 yılı ilkbaharına kadar TBMM ile ilişkisi kesilen ve yaşı ile ilgili bilgi olmayan 82 milletvekili dışındaki 355 vekilin yaş ortalaması 42,8 idi. Birinci grubun yaş ortalaması, ikinci gruba göre fazladır. Birinci grubun yaş ortalaması 43,3, ikinci grubun ise 40,2'dir.¹⁰⁸

Aşağıdaki tabloda birinci dönem milletvekillerin yaş ortalaması ayrıntılı bir şekilde yer almaktadır.¹⁰⁹

Yaş	Birinci Grup	İkinci Grup	Bağımsız	Ayrılan	Toplam
40'tan küçük	% 38,6 78	% 54,0 34	% 38,9 35	% 19,5 16	% 37,3 163
40-49	% 39,1 79	% 4,9 22	% 5,6 32	% 23,2 19	% 4,8 152
50-59	% 16,3 33	% 9,5 6	% 18,9 17	% 9,8 8	% 14,6 64
60 veya daha büyük	% 5,9 12	% 1,6 1	% 5,6 5	% 3,7 3	% 4,8 21
Bilinmiyor	% 0,0 0	% 0,0 0	% 1,1 1	% 43,9 36	% 8,5 37
Toplam Mebus	202	63	90	82	437

Milletvekillerinin çoğunluğu 30-40 yaş, en genç milletvekili ise 20 yaş grubundaydı. Meclisin yaş ortalamasının 43 olması sebebiyle Avrupa Meclislerinin yaş ortalamasından 10 yaş daha gençti.¹¹⁰ Özetle, ilk Meclis kültürel olarak zengin, yaş olarak oldukça gençti.¹¹¹

¹⁰⁷ Demirel, Birinci Mecliste Muhalefet, s. 152.

¹⁰⁸ Çayeli'nden Erzurum' a Yrd. Doç. Dr. Cemil Kutlu, s. 114.

¹⁰⁹ Demirel, Birinci Mecliste Muhalefet, s. 146.

¹¹⁰ Çayeli'nden Erzurum' a Yrd. Doç. Dr. Cemil Kutlu, s. 114.

¹¹¹ Öztürk, İlk Meclis Belgesel, s.62.

1.3.3.4.5. Seçim Bölgeleri

TBMM'deki mebuslar 66 seçim çevresini temsil etmekteydi. Coğrafi açıdan 9 seçim çevresi vardı: Orta Anadolu, Ege Bölgesi, Marmara Bölgesi, Akdeniz Bölgesi, Kuzey Doğu Anadolu, Güneydoğu Anadolu, Karadeniz Bölgesi, Orta Doğu Anadolu, Orta Güney Anadolu. Tüm Meclis üyelerinin en yoğun olarak temsil ettikleri bölge Güney Doğu Anadolu Bölgesiydi.¹¹²

Birinci TBMM'deki milletvekillerinin % 16,9'u Güney Doğu Anadolu Bölgesi, % 14,9'u Ege Bölgesi % 14,4'ü Orta-Kuzey Anadolu Bölgesi, % 1'i Akdeniz, %11'i Karadeniz Bölgesi'nden, %10,5'i Orta-Doğu Anadolu Bölgesi kökenlidir. İşgale uğrayan bölgeleri temsil eden mebusların oranı %43,7, işgale uğramayan yerleri temsil edenlerin oranları ise % 56,3'tür.¹¹³ Aşağıdaki tabloda mebusların seçim bölgeleriyle ilgili bilgiler daha net bir şekilde görülmektedir:¹¹⁴

SEÇİM BÖLGELERİ	BİRİNCİ GRUP	İKİNCİ GRUP	BAĞIMSIZ	AYRILAN	TOPLAM
Orta- kuzey	%18,3 37	%9,5 6	%13,3 12	%9,8 8	%14,4 63
Ege	%13,9 28	%12,7 8	%11,1 10	%23,2 19	%14,9 65
Marmara	%8,4 17	%3,2 2	%8,9 8	%3,7 3	%6,9 30
Akdeniz	%11,4 23	%12,7 8	%10,0 9	%9,8 8	%11,0 48
Kuzey-doğu	%5,0 10	%12,7 8	%13,3 12	%2,4 2	%7,3 32
Güney-doğu	%16,8 36	%12,7 8	%16,6 15	%20,7 17	%16,9 74
Karadeniz	%9,9 20	%17,5 11	%8,9 8	%11,0 9	%11,0 48
Orta-doğu	%8,9 18	%9,5 6	%11,1 10	%14,6 12	%10,5 46
Orta- güney	%7,4 15	%9,5 6	%6,7 6	%4,9 4	%7,1 31
TOPLAM	202	63	90	82	437

Tablo incelendiğinde mebusların temsil ettiği bölgeler bakımından belirgin farklar göze çarpmaktadır. Ege, Orta Kuzey ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinden seçilen

¹¹² Demirel, *Birinci Mecliste Muhalefet*, s. 141-142.

¹¹³ *Çayeli'nden Erzurum' a Yrd. Doç. Dr. Cemil Kutlu*, s.112.

¹¹⁴ Demirel, *Birinci Mecliste Muhalefet*, s. 143-144.

mebusların ağırlıkları Birinci Grup'ta İkinci Grup ve Bağımsızlara göre çok daha yüksektir. Buna karşın Karadeniz ve Akdeniz bölgelerinden seçilen mebuslar, İkinci Grup içinde hem Birinci Grup'a hem de Bağımsızlara göre daha fazladır.¹¹⁵

---

¹¹⁵ Demirel, *Birinci Mecliste Muhalefet*, s. 164.

İKİNCİ BÖLÜM

BİRİNCİ DÖNEM TBMM'DE ERZURUM MİLLETVEKİLLERİ VE FAALİYETLERİ

16 Mart 1920'de İstanbul'un işgal edilmesi ve Meclisi Mebusanın dağıtılmasının ardından Mustafa Kemal Paşa yayımladığı beyanname ile Ankara'da olağanüstü yetkilerle bir Meclis açılacağını duyurdu. Ardından yapılan seçimler neticesinde TBMM'de Erzurum'u 9 mebus temsil etme hakkı kazandı. Bu mebuslar: Asım Vasfi Bey, Celalettin Arif Bey, Hüseyin Avni Bey, İsmail Naim Bey, Mehmet Salih Efendi, Mustafa Durak Bey, Süleyman Necati Bey, Zihni Bey ve Ziyaettin Bey'di. Daha sonra Zihni Bey'in askerliğe tekrardan dönebilmek için vekillikten istifa etmesi ve Ziyaettin Bey'in de vekillikten çekilmesi üzerine Erzurum mebus sayısı 7'ye düştü. Fakat Ziyaettin Bey'in yerine Mehmet Nusret Efendi'nin mebus seçilerek Meclise katılmasıyla Erzurum Mecliste 8 mebusla temsil edildi.

2.1. ASIM VASFİ BEY (MÜHÜR DAROĞLU)

2.1.1. Ailesi ve Eğitim-Öğretim Hayatı

Asım Vasfi Bey, 1891 yılında Erzurum'da dünyaya geldi. Babası İsmail Hakkı Bey, annesi ise Behiye Hanım'dır. Duriye Hanım ile evli olan Asım Vasfi Bey'in Kemalettin, Orhan, Ayten ve Gülten adlarında dört tane çocuğu vardı.¹¹⁶

Asım Vasfi Bey, ilk ve orta öğrenimini Erzurum Mülkiye İdadisinde tamamladıktan sonra İstanbul'a göç etti.

2.1.2. Milletvekili Seçilinceye Kadar Yapmış Olduğu Görevler

Asım Vasfi Bey, tahsil hayatını sürdürmek için gittiği İstanbul'da bir süre ailesinin de yapmış olduğu canlı hayvan ticareti ile meşgul oldu. Ticaret hayatında çok başarılı olunca herkes tarafından tanınmaya başladı. Bu piyasadaki tutumu İttihat ve Terakki Hükümetinin de dikkatini çekti. Bunun neticesinde İttihat ve Terakki Hükümeti

¹¹⁶ Palandöken Nüfus Müdürlüğünden Alınan Nüfus Kayıt Örneği.

yetkilileri Asım Vasfi Bey ile temasa geçerek ordunun iaşesinin temini konusunda anlaşmaya vardı.¹¹⁷

Yaptığı başarılı çalışmalar neticesinde Teşkilat-ı Mahsusa'da da görev aldı. Topladığı milislere önderlik yaparak Ruslara karşı savaştı. Ayrıca İstanbul'un işgali sırasında direniş hareketlerini başarılı bir şekilde örgütledi. 1918 yılında İngilizler tarafından tutuklandı. Fakat tutuklu bulunduğu yerden arkadaşlarının gayretleriyle kaçmayı başardı ve Ankara'ya döndü.¹¹⁸

Ankara'ya döndükten sonra Mustafa Kemal Paşa'nın isteği ile TBMM 1. Dönem seçimlerine memleketi olan Erzurum'dan katıldı ve 28 yaşında Meclise katılan en genç milletvekillerinden biri oldu.¹¹⁹

2.1.3. TBMM'deki Faaliyetleri

Asım Vasfi Bey, TBMM'nin I. Dönemi için yapılan seçimlerde Erzurum Milletvekili olarak 23 Nisan 1920'de Mecliste hazır bulundu. Mecliste iktisat ve bütçe komisyonlarında çalıştı.¹²⁰

2.1.3.1. Asım Vasfi Bey'in Orduya İki Tayyare Hediye Eden Tüccardan Erzurumlu Nafiz Bey'e Meclis Namına Teşekkürname Yazılmasına Dair Teklifi¹²¹

Asım Vasfi Bey, Meclisin 30 Ocak 1337 tarihli 140. Oturumunda orduya iki adet tayyare bağışlayan Erzurumlu tüccarlardan Nafiz Bey'e Meclis namına teşekkür belgesi yazılmasına dair bir teklifte bulundu. Asım Vasfi Bey'in bu teklifinden önce Erzurumlu Nafiz Bey'in Meclise gönderdiği aşağıdaki telgraf okundu.

Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine,

¹¹⁷ Taşyürek, *Erzurum Kongresi ve 1. BMM de Erzurum Milletvekilleri*, s. 177.

¹¹⁸ Çoker, *Türk Parlamento Tarihi*, s. 387.

¹¹⁹ Asım Vasfi Bey'in oğlu Kemalettin Mühürdaroğlu'nun, "http://www.rizevizyon.com." adresli haber sitesine 28 Şubat 2014 tarihinde vermiş olduğu röportajı.

¹²⁰ Çoker, *Türk Parlamento Tarihi*, s. 387.

¹²¹ TBMM Z.C., D:1, C. 26, İ: 179, s. 439.

İstanbul'dan mubayaa eylediğimi ve buraya celbine muvaffak olduğum tayyare cevelân ederek bugün geldi. Orduya namıma olarak teberru ediyorum. Kabulünü istirham ile düşman üzerine ilk bombayı atacak zata iki yüz lira mükâfatı nakdiye takdim edeceğim ve milletimizin selâmeti âtiyeye mazhar ve muvaffak olmasını Cenabı Haktan temenni eyler, hürmetle ellerinizden öperim efendim.

Erzurumlu Hacı Ahmedzade Nafiz

Bu telgrafın Mecliste okunması alkışlarla karşılandı. Ardından söz alan Erzurum Mebusu Mehmet Salih Efendi (YEŞİLOĞLU), ‘‘Esasen bu tayyare iki tanedir. Şimdi ikincisini de gönderiyor. Bunun bir tanesinin Nafiz Bey diğerinin Erzurum olmak üzere tesmiyesini teklif ederim’’ şeklinde bir konuşma yaptı. Bu konuşmasından sonra ortaya attığı teklifin kabul edildiğine dair herhangi bir belgeye ve bilgiye ulaşamadı. Teklifin ardından konuyla ilgili Asım Vasfi Bey’in aşağıdaki tavrı okundu.

B. M. Meclisi Riyaseti Celilesine,

Erzurum Tüccarından Nafiz Bey iki tayyare İnebolu'ya getirip Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetinin ordusuna teberru ettiğini Yenigün gazetesi yazdığı gibi bu teberrunun kabulüne dair Nafiz Bey bir telgrafla Meclis Riyasetinden istirhamda bulunmuş olduğunu istihbar ettim. Tayyareler Müdafaa-i Milliye'ye teslim edilmiş midir? Vekâlet-i müşarünileyhadan sual ve Meclis namına Riyasete böyle bir telgraf varise Mecliste okunmasını ve münasip görüldüğü halde fedakâr Erzurumlu zenginimize Meclis namına teşekkür yazılmasını teklif eylerim.

Erzurum Mebusu Asım

Asım Vasfi Bey’in tavrından sonra Meclis Reisi: ‘‘Efendim tavrı mucibince Meclis-i âliniz namına Nafiz Bey'e bu fedakârlığından dolayı izhan memnuniyet edilmesi teklif olunuyor. Münasip görülürse Divan-ı Riyaset lâzım gelen cevabı verir.’’ Şeklinde bir konuşma yaptı. Bu konuşmadan tavrın Divan-ı Riyaset'e (Başkanlık Divanı) havale edildiği anlaşıldı.

2.1.3.2. Erzurum Mebusu Âsim Beyle Rûfekasının, Ümera, Zabitan ve Mensubun Yüzde Yirmilerinin Katından Sarfınazar Edilmesi Hakkında Kanun Teklifi¹²²

Asım Vasfî Bey ile arkadaşları Meclisin 97. Oturumunda yüksek rütbeli komutanların, subayların ve askeri mensupların maaşlarından yapılan yüzde yirmi kesintinin kaldırılmasına dair kanun teklifinde bulundular. Bu teklif Meclis reisi tarafından Lâyiha Encümenine gönderildi. 07.09.1338 tarihinde 98. Oturumda konuyla ilgili Lâyiha Encümeninden gelen mazbata sonucunda teklif bu defa Maliye Encümenine havale edildi.

Asım Vasfî Bey ile arkadaşlarının kanun teklifi, 11.9.1338 Pazartesi günü 20. Oturumda Maliye Encümeninde aşağıdaki tekliflerle bir arada görüşüldü ve oylamaya sunuldu.

Trabzon Mebusu Ali Şükrü Beyle rûfekasının ve Erzurum Mebusu Hüseyin Avni Bey'in, Zabitan ve mensubini eskeriyeye seyyanen birer nefer tayfın zammına dair kanun teklifleriyle (2/333) (2/534) , Müdafaa-i Milliye Muvazene-i Maliye encümenlerinin müşterek mazbatası ve Erzurum Mebusu Âsim Bey'le arkadaşlarının ümera ve zabitan ve menmhini askeriyeden yüzde yirmilerin katından sarfınazar edilmesine dair kanun teklifi ve Tokat Mebusu Rıfat Beyleri rûfekasının Memurini Mülkiyeden de yüzde yirmilerin kat'edilmemesine dair kanun teklifi ve Muvazene-i Mecüiye.

Encümeni mazbatası (2/557, 2/558)

Meclis Reisinin; “Efendim yüzde yirmilerin itası hakkında kanun teklifleri vardı. Encümene gitmişti. Encümen şu şekle ifrağ etmiş.” şeklindeki konuşmasının ardından üç madde halinde oylan 28 Şubat 1338 tarihli Avans Kanununun üçüncü maddesinin ilgasına dair Kanun Teklifi görüşülüp oylamaya sunuldu. Oylamaya katılan 163 mebusun, 23’ü ret verdi, 5 müstenkife karşı 134 oy ile kanun teklifi kabul edildi.¹²³

¹²² TBMM Z.C., D:1, C. 27, İ: 186, s. 511.

¹²³ TBMM ZC D:1 C:22 , B:100, s. 621

2.1.3.3. Erzurum Mebusu Asım Bey'le refikinin Terfi Görmeyen Zâbitanın Harbde Geçirdikleri Her Sene İçin Kıdemlerine Bir Sene Zammedilmesine Dair Kanun Teklifi¹²⁴

1. Dönemin 179. Oturumunda son defa terfi gören güvenlik güçleri ve kumandanlar hariç olmak üzere terfi etmeyen diğer güvenlik güçlerinin Milli Mücadeleye katıldıkları tarih esas tutularak savaş süresince geçirdikleri her sene için bir sene kıdem zammı verilmesi hakkında Erzurum Mebusu Asım Bey'le Çorum Mebusu Ferit Bey, kanun teklifinde bulundular. Bu kanun teklifi Meclis Reisi tarafından Lâyiha Encümenine havale edildi.

Lâyiha Encümenine havale edilen teklifin Lâyiha Encümeni'nden gelen mazbatası, Meclisin 03.02.1339 tarihli 186. Oturumunda Müdafaa-i Milliye Encümenine havale edildi.

Meclisin 14.02.1339 tarihli 192. Oturumunda cephelerde fiilen hizmet eden güvenlik güçlerinin kıdem zammı hakkında Müdafaa-i Milliye Encümeni mazbatasını ruznameye aldı.

2.1.3.4. Erzurum Mebusu Asım Beyin, İstanbul'dan Anadolu'ya İthal Edilecek Eşyadan İkinci Defa Gümrük Resmi Alınmamasına Dair Tavrı¹²⁵

Meclisin 24.03.1319 tarihli 10. Oturumunda İstanbul'dan Anadolu'ya gelen eşyadan ikinci defa Gümrük Resmi alınmamasının tasvihen Maliye Vekâletine verdirilmesine dair Erzurum Mebusu Asım Bey'in termenim tavrı ruznameye alındı.

Riyaseti Celileye,

İstanbul'dan Anadolu'ya gelen eşyadan ikinci defa Gümrük Resmi alınması gayrikanuni olduğundan badema İstanbul'dan gelecek eşyanın serbestisini temin için 23 Mart 1339 tarihinde takdim ettiğim tavrı tasviben Maliye Vekâletine gönderilmek üzere ruznameye ithal edilmiştir. Ruznamede münderiç mevad pek kesir Olduğu ve bu mühim meselenin tehiri müzakeresi caiz görülemeyeceği bedihi bulunduğu cihetle

¹²⁴ TBMM Z.C. D:1, C. 27, B: 192, s. 472.

¹²⁵ TBMM Z.C. D:1, C. 28, B: 10, s. 142.

mezkûr takririmin bugün müstaceliyetle müzakere ve vekâleti aidesine tevdiine karar verilmesini arz ve teklif eylerim efendim.

26.3.1339
Erzurum Mebusu Âsim

(Mesele mühim ve müstaceldir sesleri)

Takrir ile ilgili Yozgat Mebusu Feyyaz Ali Bey aşağıdaki mazbatayı okudu:

Muvazene-i Maliye Encümeni Mazbatası

İstanbul'dan Anadolu'ya ithal olunan eşyadan Gümrük Resmi alınmaması lüzumuna dair Erzurum Mebusu Âsim Beyin Heyeti Celileden encümenimize muhavvel takriri Maliye Vekili Hasan Fehmi Beyefendinin huzuriyle tetkik ve icabı müzakere edildi. Filhakika un ve buğdaylar müstesna olmak üzere bugün İstanbul'da tatbik edilen Gümrük Tarifesi memleketin askasamısairesinde tatbik Edilen tarifenin aynı olduğu cihetle hariçten gelecek eşyayı tiariyedenevvetâ İstanbul'a, saniyen İstanbul'dan Anadolu'ya hîni ithalinde iki defa Gümrük Resmi alınması gayritabiî ve iktisaden gayrikabili tecviz bir haldir. Esasen transit suretiyle Anadolu'ya geçecek eşyadan yalnız bir defa Gümrük Resmi alınmakta olduğu cihetle, bugün ikinci kordondan yalnız perakende mal alan küçük sermayeli tüccar müteessir olmakta ve transit suretiyle eşya celbeden tüccar ise küçük esnafın ikinci defa olarak verdiği vergiyi açıktan kazanç şeklinde müstehliklerden almaktadır. Bu defa ikinci Gümrük Resmi de binnetice daima müstehliklere yüklenmekte ise de eşya fiyatının tereffüü muameleyi azaltarak mübadele müddetini uzatacağı cihetle küçük sermayeliler bilhassa bu noktadan zarar görmekte dirler. Her ne kadar İstanbul'daki gayritabiî vaziyetin devamı müddetince ikinci gümrük kordonununun ilgası bâzı mahzurlar tevlid edebilirse de vekâletçe buna karşı ihtiyatlı davranılarak neticelerini tahfif ve tahdid eylemek daima mümkün ve ilganın temin edeceği faidelere mukabil bu zararlar tâli derecede haizi ehemmiyettir. Esbabı marazaya mebni encümen bilittifak teklifi vâ- kutasvib eylemiştir. Ancak ikinci kordonun bilâkaydüşart ilgası takdirinde İstanbul'a tarife i asliyenin beş misli resim vermek suretimde ithal olunan un ve buğdaylar' bilâresim Anadolu'ya gelebileceği cinetle buna mâni olmak üzere encümence tanzim ve Avans Kanununa sekizinci madde

olarak ilâve edilen madde-i kanuniyenin kabulü ve işbu mazbatanın tasviben Maliye Vekâletine tebliği arz olunur.¹²⁶

12 Nisan 1339

Takrir okunduktan sonra Meclis reisi tarafından Maliye Vekâletine tebliğ edilmek üzere sevk edildi. Teklifin kabul edilip edilmediğine dair bir bilgi ve belgeye ulaşılamadı.

2.1.4. I. Dönem TBMM Erzurum Milletvekilliğinden Sonraki Yaşamı

Mustafa Kemal Paşa'nın çağrısı neticesinde 1920 yılında Erzurum mebusu olarak Meclise giren Asım Vasfî Bey, 100 lira olan milletvekili maaşını almayarak hazineye bağışladı. Bu olaydan haberdar edilen Mustafa Kemal Paşa, kendisine Ankara'dan bir ev hediye etti.¹²⁷

II. Dönemde yapılan seçimlere katılmayan Asım Vasfî Bey, III. ve IV. Dönemlerde seçimlere katılıp Erzurum mebusu olarak Mecliste görev aldı.¹²⁸ Daha sonra 1937-1947 yılları arası Kars Hayvan Borsası Komiserliği ve Türk Ofis Müdürlüğü, 1947-1948'de Erzurum Bölge Ticaret Müdürlüğü yaptı. 1950'den sonra ise Ankara'ya yerleşti. 7 Ağustos 1966 yılında vefat etti.¹²⁹ Vefatının ardından Cebeci Asri Mezarlığında toprağa verildi.¹³⁰

2.2. CELALETTİN ARİF BEY

2.2.1. Ailesi ve Eğitim-Öğretim Hayatı

Celalettin Arif Bey, 1875 yılında Erzurum'da dünyaya geldi. Babası Mehmet Arif Bey'dir.¹³¹ Annesi ise Nafia Hanım'dır.¹³²

¹²⁶ TBMM Z.C. D.1 C.29 B.23- s. 81

¹²⁷ Asım Vasfî Bey'in oğlu Kemallettin MÜHÜRDAROĞLU'nun röportajı.

¹²⁸ Asım Vasfî Bey'in oğlu Kemallettin MÜHÜRDAROĞLU'nun röportajı.

¹²⁹ Palandöken Nüfus Müdürlüğünden Alınan Nüfus Kayıt Örneği

¹³⁰ Çoker, *Türk Parlamento Tarihi*, s. 387.

¹³¹ Mehmet Arif Bey, *Gazi Ahmet Muhtar Paşa'nın Başkâtibi ve "Başımıza Gelenler"* eserinin yazarı.

¹³² Palandöken Nüfus Müdürlüğü Nüfus Kayıt Örneği

Celalettin Arif Bey, ilköğrenimini Mahalle Mektebinde bitirdikten sonra öncelikle Soğukçeşme Askeri Rüştiyesini ardından da Mekteb-i Sultaniyi(Galatasaray Lisesi) bitirdi. 1895 yılından sonra Fransa'ya giderek burada hukuk ve siyasal bilgiler öğrenimi gördü. Ayrıca Paris Hukuk Fakültesinde doktora derslerinin tamamını almışsa da tez ve diploma harçlarını yatıracak parası olmadığı için doktorasını tamamlayamadı.¹³³ Konuştuğu yabancı diller, İngilizce, Arapça ve çok iyi seviyede Fransızca'dır.

2.2.2. Milletvekili Seçilinceye Kadar Yapmış Olduğu Görevler

Celalettin Arif Bey, Fransa'da gördüğü hukuk eğitiminin ardından 1901 yılında Mısır'a giderek Kahire'de avukatlık hayatına başladı.1908 yılında II. Meşrutiyet'in ilanından sonra da İstanbul'a geri döndü. İstanbul'a geri döndükten sonra Hukuk Mektebi ile Mülkiye Mektebinin Hukuk-i Esasiye bölümlerinde muallimlik yapmaya başladı. Ayrıca ilerleyen zamanlarda bu okullarda vermiş olduğu dersleri "Hukuk-i Esasiye" adlı bir eserde yayımladı.¹³⁴

Muallimliğe başlamadan önce siyasi bir hayatı olan Celalettin Arif Bey, muallim olduktan sonra da siyasi faaliyetler içerisinde yer almaya devam etti. İlk siyasi deneyimlerinden birisi ise Avrupa'da iken tanıştığı Prens Sebahattin Bey'in kurmuş olduğu Âdem-i Merkeziyet Cemiyeti'nin çalışmalarına katılmak oldu. II Meşrutiyet'in ilanından sonra da Âdem-i Merkeziyet Cemiyeti'nin bir uzantısı olarak kurulan Osmanlı Ahrar Fırkası'nın kurucuları arasında bulundu ve bu cemiyetin çalışmalarına katıldı.

Osmanlı Ahrar Fırkası, 1908 seçimlerinde İttihat ve Terakki Fırkasına karşı girmiş olduğu mücadeleyi kaybettikten sonra muhalefete daha fazla dayanamayarak kendisini feshetti. Celalettin Arif Bey, Osmanlı Ahrar Fırkasının 30 Ocak 1910 yılında kapanmasının ardından İttihat ve Terakki Fırkası saflarına geçti. Aynı zamanda önce Müdafaa-i Milliye Cemiyeti'nin çalışmalarına katıldı.¹³⁵ Sonra da Müzaharet-i Milli Cemiyeti kurucuları arasında bulunarak bu cemiyetin faaliyetlerinde de yer aldı.¹³⁶

¹³³ İstanbul Barosu Mecmuası Sene: 4 (Şubat 1930) Sayı:38-2, s. 95.

¹³⁴ Taşyürek, *Erzurum Kongresi ve I. BMM de Erzurum Milletvekilleri*, s. 175.

¹³⁵ Nazım Hikmet Polat, *Müdafaa-i Milliye Cemiyeti*, Kültür Bakanlığı, Ankara, s. 96-97.

¹³⁶ Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasi Partiler III*, İletişim Yayınları, Ankara 2015, s. 293.

Muallimlik ve siyasetin dışında asıl mesleği olan avukatlığı İstanbul Barosu'na kayıtlı olarak yürüten Celalettin Arif Bey, 1914 yılında ise baro başkanlığına seçildi.¹³⁷

30 Ekim 1918 yılında ise Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasının ardından doğu illerinin Ermenilere terk edileceğine dair söylentiler yayılmaya başladı. Celalettin Arif Bey, gerek baro başkanı olması gerekse de Erzurumlu olması münasebetiyle bu söylentilere sessiz kalmayarak siyasi teşebbüslerde bulunmaya başladı. Vilayet-i Şarkiyeye Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'yle de temasa geçerek bu cemiyetin çalışmalarına bizzat katıldı. Ancak teşebbüslerinin hiçbirinden olumlu bir sonuç alamayınca siyasetten çekilme kararı aldı.¹³⁸ Fakat siyasi firkalar, İstanbul Baro Başkanı olması münasebetiyle onun bu gücünden yararlanmak için siyasetten çekilmesine izin vermediler.

Celalettin Arif Bey, bunun üzerine siyasi hayatına 1910 yılında mesleki bir cemiyet olarak kurulan 1919 yılında ise siyasi bir partiye dönüşme kararı alan Osmanlı Çiftçiler Derneğinde devam etti.¹³⁹ Ardından Dr. Esat Paşa'nın kurucusu olduğu Milli Kongre çalışmalarına katıldı. Daha sonra 6 Mart 1919 yılında kurulan Vahdet-i Milliye Heyeti kurucuları arasında yer aldı.¹⁴⁰

Bu süreçte Damat Ferit Paşa, 9 Mart 1919 yılından başlayarak 28 Ekim 1919 yılına kadar İttihatçıları savaş suçlusuz olarak ilan edip onları tutuklattı. Bunun üzerine görülen davalarda İttihatçıların sanık avukatlığını Celalettin Arif Bey üstlendi. Davanın devam ettiği süreçte 15 Mayıs 1919 yılında İzmir Yunanlılar tarafından işgal edildi. Bundan dolayı Sultan Vahdettin 26 Mayıs 1919'da Yıldız Sarayı'nda Saltanat Şurası'nı topladı. Bu toplantıya İstanbul Barosu adına Celalettin Arif Bey de katıldı ve toplantıda etkileyici bir konuşma yaptı. Fakat Saltanat Şurası'nda yapılan görüşmeler ve konuşmalar hiçbir etki yaratmadı ve Şura'dan olumlu anlamda herhangi bir karar alınamadı.¹⁴¹

Daha sonraki süreçte yaşanan olumsuzluklar nedeniyle Damat Ferit Paşa Hükümeti düştü ve Ali Rıza Paşa kabinesi kuruldu. Kabine kurulduktan sonra 9 Ekim

¹³⁷ Haluk Selvi, *BMM'de Celalettin Arif Bey (1875-1930)*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Erzurum 1994, s. 11.

¹³⁸ *Yeni Gün*, 27 Mart 1932, No: 420

¹³⁹ Tunaya, *Türkiye'de Siyasi Partiler III*, s. 364.

¹⁴⁰ Tunaya, *Türkiye'de Siyasi Partiler III*, s. 437.

¹⁴¹ Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele I*, İstanbul 2010, s. 327.

1919'da Mebus seçimine mahsus kararname yayımlandı.¹⁴² Yapılan mebus seçimlerinde şahsen adaylığını koymayan Celalettin Arif Bey¹⁴³ aynı anda hem İstanbul'dan hem de Erzurum'dan gıyaben aday gösterildi. İstanbul seçimlerinde 350 oy¹⁴⁴ Erzurum'daki seçimlerde ise 252 oy alan Celalettin Arif Bey, Erzurum Belediye Başkanlığı'na göndermiş olduğu bir yazıda; Erzurum mebusluğunu tercih edeceğini ve bundan büyük bir gurur duyacağını dile getirdi.¹⁴⁵

Seçimlerden sonra Meclisin açılabilmesi için yeteri çoğunluk olan 129 mebusun Mecliste hazır bulunması gerekiyordu. Fakat ilk birleşimde 72 mebusun hazır bulunduğu görüldü.¹⁴⁶ Bu durum Meclisi daha açılmadan dağıtılma tehlikesiyle karşı karşıya getirdi. Bunun üzerine bir hukukçu olan Celalettin Arif Bey, dönemin içerisinde bulunduğu şartlarından ötürü 72 mebusun yeterli çoğunluğu sağladığı yönünde bir fikir ortaya koydu. Bu fikir Meclis tarafından kabul edilince tehlike ortadan kalktı ve Celalettin Arif Bey sayesinde Meclis açılabilirdi.

Meclis açıldıktan sonra Meclis-i Mebusanın Muvakkat Reisi (Geçici Başkanı) olarak seçilen Hacı İlyas Efendi, rahatsızlığını öne sürerek reislikten çekildiğini açıkladı. Ardından yapılan seçimlerde 51 oy alan Celalettin Arif Bey Muvakkat Reisi seçildi. Daha sonra Mecliste kurulan Felah-ı Vatan Grubu idari heyet seçimlerine de katılan Celalettin Arif Bey bu seçimden de 58 oy alarak birinci sırada yer aldı.¹⁴⁷ Felah-ı Vatan Grubu idari heyetinin başında yer alan Celalettin Arif Bey ile arkadaşlarının Meclisteki en önemli çalışmalarından birisi Misak-ı Milli Programı'nın hazırlanmasına yardım etmek oldu. 22 Ocak 1920 tarihli gizli toplantıda Mustafa Kemal Paşa'nın hazırlamış olduğu Misak-ı Milli metni Mecliste okundu ve 28 Ocak 1920'deki gizli toplantıda kabul edildi.¹⁴⁸

Meclis-i Mebusan Reisi Reşat Hikmet Bey, 28 Şubat 1920'de vefat edince 4 Mart 1920'de yapılan Meclis-i Mebusan reislik seçimlerini 80 oy alan Celalettin Arif Bey kazandı.¹⁴⁹ Bu dönemde Ali Rıza Paşa kabinesi istifa etti tekrardan Damat Ferit Paşa

¹⁴² Goloğlu, *Üçüncü Meşrutiyet*, s. 43.

¹⁴³ *Yeni Gün*, 28 Mart 1932, No: 421.

¹⁴⁴ Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü II*, İstanbul 2004, s. 255.

¹⁴⁵ Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü II*, s. 262.

¹⁴⁶ Selvi, *BMM'de Celalettin Arif Bey (1875-1930)*, s. 27.

¹⁴⁷ Selvi, *BMM'de Celalettin Arif Bey (1875-1930)*, s. 31.

¹⁴⁸ Selahattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar III*, İstanbul 1991, s. 18.

¹⁴⁹ MMZC, D.4, i:18 4 Mart 1336,C:1 s.324-325.

Hükümetinin kurulması söz konusu oldu. Fakat Celalettin Arif Bey ve arkadaşlarının yürütmüş olduğu çalışmalar ve Padişah'la yapmış oldukları görüşmeler buna engel oldu ve neticesinde Salih Paşa Hükümeti kuruldu.

Salih Paşa Hükümeti kurulduktan sonra İtilaf Devletleri türlü bahanelerle 16 Mart 1920'de İstanbul'u işgal etti. Bunun üzerine Sadrazam Salih Paşa ile bir görüşme yapan Celalettin Arif Bey hükümetin bir acz içinde olduğunu gördü. Bu nedenle mebuslara haber göndererek gizlice İstanbul'dan uzaklaşarak Ankara'ya gitmelerini istedi. Ardından kendisi de mebuslardan sonra bir fırsatını bulup yakalanmadan İstanbul'dan ayrılarak Ankara'ya gitmeyi başardı.

2.2.3. TBMM' deki Faaliyetleri

Celalettin Arif Bey, 23 Nisan 1920'de açılan Türkiye Büyük Millet Meclisine Erzurum milletvekili olarak katıldı ve ertesi gün yapılan seçimde yeni oluşturulan bir makam olan Meclis ikinci başkanlığına getirildi. 15 Ağustos 1920'de hastalığını öne sürerek iki ay izin istedi ve Hüseyin Avni Bey ile Erzurum'a gitti. Kazım Karabekir Paşa tarafından Doğu İlleri Genel Valiliğine atanması önerildi fakat Ankara'nın kabul etmemesi ve Kazım Karabekir Paşa'nın da önerisinden vazgeçmesi üzerine bu girişim gerçekleşmedi. Celalettin Arif Bey, İzninin uzatılmasını istedi fakat bu kabul edilmediği için Ankara'ya döndü. 3 Ocak 1921'de Dışişleri Komisyonu Başkanlığına seçildi. 24 Ocak 1921'de Adliye Vekilliğinden istifa etti. 2 Nisan 1921'de anayasayı hazırlamakla görevli Özel Komisyon Başkanı oldu. Celalettin Arif Bey'e 12 Mayıs 1921'de İtalya ve Fransa ile barış ortamı hazırlama görevi verildi. Ancak bu görevin gizli kalması için Genel Kurula verilen yazıda Marienbad Kaplıcalarında tedavi olması için dört ay izne ayrıldığı yazılıydı. Bu görevin ardından 26 Aralık 1921'de Cami Bey'in yerine Roma Temsilciliğine atandı ve 7 Ocak 1922'de Meclisten ayrıldı. Birinci dönem içinde, 9'u gizli oturum olmak üzere 62 konuşma yaptı. Verdiği 2 kanun önerisinden biri kabul edildi.¹⁵⁰

¹⁵⁰ Çoker, *Türk Parlamento Tarihi*, s. 389.

2.2.3.1. Kırşehir Mebusu Müfid Efendi ile Arkadaşlarının, Ağnam Resminin Tespiti Hakkında Takriri

23 Nisan 1920'de Türkiye Büyük Millet Meclisinin açılmasının ardından halkı Meclise karşı kışkırtmaya yönelik dedikodular çıkartılmaya başlandı. Bu dedikodulardan bir tanesi de ağnam vergisinin artırılacağı yönünde oldu. Bu söylentiler Meclise kadar ulaştı. Bunun üzerine Kırşehir Mebusu Müfid Efendi ile arkadaşları, Türkiye Büyük Millet Meclisine, huzursuzluğa bir son vermek için ağnam vergisinin miktarının kararlaştırılması yönünde aşağıdaki takriri sundular:

Riyaseti Celileye,

Ağnam Resmi hakkında her tarafta dedikodular mevcut olduğundan müstaceliyet kararıyla Ağnam Resmi miktarının bugün Meclis-i Âlice tâyinini ve hemen her yere tebliğini ve esas maksadın Meclis-i Âlice makamı hilâfeti ve halife-i mukaddesemizi kurtararak başımızda görmekten ibaret olduğunun tamimini teklif ediyoruz.¹⁵¹

24 Nisan 1920 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisine sunulan bu takrir üzerine söz alan Celalettin Arif Bey, Mecliste aşağıdaki konuşmayı yaptı: "*Kırşehir Mebusu Müfid Efendi Hazretleriyle rüfekayı muhteremesinin imza edip Meclis-i Âlinize takdim ettiği takrirden biraz bahsetmek isterim. O da, mâlûmuâliniz olduğu veçhile Ağnam Resminin tenzili meselesidir. Meclis-i Mebusan İstanbul'da içtima eylediği zamanda Hükümet Ağnam Resminin sekiz misline iblâğını talebeymiş ve muvakkat bütçe ile de bu sekiz misli Meclisi Âlinin tasvibine arz etmiş idi. On beş milyon bir rakamı muhtevi olan iki aylık muvakkat bütçede bu sekiz misli Ağnam Resmini Meclis kabul eylemedi ve bunun yine geçen sene olduğu veçhile dört misline ircamı talebetti. Diğer taraftan Ağnam Resmi hakkında hükümetçe tanzim edilen kararname Meclis-i Mebusanın Bütçe Encümeninde uykuya yattı. Ankara'ya muvasalâtında, yollardan geçtiğim Ayaş ta ve Beypazarı'nda ve daha ilerde rasgeldiğim birçok ahalii muhtereme bundan şikâyet ediyorlardı. Ankara'ya muvasalatında bu husus hakkında gerek Paşa Hazretleriyle ve gerek Vali Beyefendi ile görüştük. Elde mevcut eski bir kararnameden bahsettiler. Hâlbuki onun neticesini bittabi kendileri de bilmiyorlardı ve yakında toplanacak olan Meclis-i Âli bu mesele hakkında lâzım gelen kararını verir demişlerdi.*

¹⁵¹ TBMM Z.C.,D:1, C. 1, İ: 2, s. 38.

Görüyorum ki, en büyük fikrimiz memleketimizi kanuni bir hale irca eylemektir. Onun için Meclisi Âlinizin en evvel kanuni bir harekette bulunmasını istirham ederim. Çünkü daha esas itibariyle kabul olunmamış olan ve sekiz mislinde olan ağnamın yine geçen sene de olduğu gibi dört misline, yani (20) kuruşa tenzilini talebederim. (İştirak ederiz sedaları)Diğer taraftan malûmuâlinizdir ki, vergi mesailinde her şeyden evvel nazar-ı itibara alınacak olan müsavattır. Burada sekiz misli, Bolu sancağı dört, Kütahya iki misil olmak üzere bu resmi tarh ediyor. Bunun her tarafta siyyan bir surette tenzil edilmesini talebederim. (Muvafık, muvafık sadaları) ”¹⁵²

Celalettin Arif Bey’in yukarıdaki konuşmasında, ağnam vergisinin artırılması konusunda duyduğu şikâyetleri dile getirdi ve halkın tepkisinin kötü sonuçlar doğuracağından şüphelendi. Zorluklarla mücadele edilen bu dönemde bu kuşkunun büyümesini önlemek lazımdı. Celalettin Arif Bey, bu nedenlerle verginin bir önceki sene miktarında artırılmasını; ayrıca ağnam vergisi bölgeden bölgeye farklılık gösterdiğinden, adaletin sağlanması için bu verginin bütün bölgelerden eşit miktarda alınmasını talep etti.

Kırşehir Mebusu Müfid Efendi ile arkadaşlarının Ağnam Resmi ile ilgili Meclise sundukları takrir, Celalettin Arif Bey’in de verdiği destekle Meclisten onay aldı. Türkiye Büyük Millet Meclisinin 24 Nisan 1920’de onayladığı bu kanun, Meclisin 1 numaralı kanunu oldu.¹⁵³ Mecliste kabul edilen ağnam kanunu, bu konuyla ilgili çıkartılan dedikoduları bitirdi ve Meclis ile halk arasındaki güven sorununu ortadan kaldırdı.

2.2.3.2. Celalettin Arif Bey’in, İstanbul Meclis-i Mebusanı âzasından İken Mevkufen İngilizler Tarafından Malta'ya, Gönderilen Mebusların Büyük Millet Meclisi Azası Addolunmalarına ve Kendilerine Tahsisat Verilmesine Dair Divan-ı Riyaset Kararı Münasebetiyle İlgili Sözleri

İstanbul’un,16 Mart 1920’de resmen işgal edilmesinin ardından bazı Meclis-i Mebusan üyeleri yakalandı ve Malta’ya sürgün edildi. Ardından 23 Nisan 1920’de Türkiye Büyük Millet Meclisinin açılmasıyla birlikte Malta’ya sürgün edilen

¹⁵² TBMM Z.C., D:1, C. 1, İ: 2, s. 39.

¹⁵³ Düstur I, Tertip III, Karar No. I.

mebusların sürgünden döndükten sonra tekrar Meclis üyesi olabilmeleri için görüşmeler yapıldı. 31 Temmuz 1920’de ise Türkiye Büyük Millet Meclisinin 41. Oturumunda konuyla ilgili aşağıdaki Divan-ı Riyaset kararı okundu:

“İstanbul Meclisi Mebusanı azasından iken mevkufen İngilizler tarafından Malta’ya gönderilmiş olan Sivas Mebusu Rauf, Kara Vasıf, Edirne Mebusu Şeref, Faik, İstanbul Mebusu Numan, İzmir Mebusu Tahsin, Diyarbakir Mebusu Feyzi, Zülfü ve Gelibolu Mebusu Celâl Nuri, Karahisarı Sahip Mebusu Ali Beylerle Isparta Mebusu Cemal Paşanın Büyük Millet Meclisi azası addolunmalarına ve kendilerine tahsisat verilmesine dair Divanı Riyasekararı.”

Mecliste, Divan-ı Riyaset kararının okunmasının ardından söz alan Celalettin Arif Bey aşağıdaki konuşmayı yaptı:

“İstanbul Meclis-i Mebusanı azası olup da mevkufen Malta’ya gönderilen atide isimleri muharrer zevatın Divan-ı Riyaset kararına müsteniden Heyet-i Umumiye’ye yapılacak teklifin kabulüne muallâk olmak üzere Büyük Millet Meclisi azası addedilmeleri ve İstanbul'dan gelerek Büyük Millet Meclisi azalığına iltihak eden mebusan-ı ikram gibi tahsisat almaları muvafık görülmüştür.”

*Büyük Millet Meclisi
Reis-i Sanisi
Celâlettin Arif¹⁵⁴*

Mecliste yapılan görüşmelerin ve Celalettin Arif Bey’in yapmış olduğu konuşmanın ardından Heyet-i Umumiye bu teklifi aynen kabul etti.¹⁵⁵ Bu nedenle 11 Ekim 1921’de Malta esirlerinin mübadelesiyle kurtulan mebuslar, 30 Ekim 1921’de önce İstanbul’a ardından da Ankara’ya gelerek Meclis görüşmelerine katıldılar.

2.2.3.3. Erzurum Mebusu Celalettin Arif Bey’in, İstanbul’da İtilâf Devletlerinin Tesis Etmiş Oldukları Askerî Mahkemelerin Protesto Edilmesine Dair Takriri

İtilaf Devletleri, 16 Mart 1920 tarihinde İstanbul’un işgal edilmesinin ardından, askerler tarafından çıkabilecek isyanları bastırabilmek ve tutuklanan askeri yetkilileri yargılayabilmek için askeri mahkemeler kurdular. Celalettin Arif Bey, işgal

¹⁵⁴ TBMM Z.C. D:1, C. 3, İ: 41, s. 16.

¹⁵⁵ Düstur I, Tertip III, Karar No.28.

kuvvetlerinin İstanbul'daki haksız ve rencide edici uygulamalarına yakından tanık olduğu için bu durumun protesto edilmesini istedi. İşgal kuvvetlerinin keyfi hareketlerine bir son vermeleri için aşağıdaki takriri Meclise sundu.¹⁵⁶

Riyaseti Celileye,

“Geçenlerde İstanbul'dan mürur eylediğimde düveli mütelifenin birtakım askerî mahkemeler ihdasiyle hâkimiyet-i millîyeye gayet acı ye ağır darbe indirdikleri mesmuum oldu. İşbu askerî mahakimin işgali askerîden mütevellid olduğu ve işgal askerinin ise Mondros mütarekenamesi ahkâmından bulunduğunu dermeyan eyliyen düvel-i mütelife zannı âcizice gayet büyük bir zühulde bulunuyorlar. Mondros Mütarekenamesi hiçbir vecih ve suretle Düvel-i Mütelifeye işgal hakkını vermediği gibi ahali-i Islâmiyenin hissiyatını rencide edecek ve askerî polisleriyle zavallı ahaliyi harekâtı keyfiyeye tâbi tutacak bir salâhiyet bahşeylememiştir, 16 Mart 1336 tarihindeki işgalse Mütareke Ahitnamesi gibi zülveçheyn bir muahedeye tâbi değil belki yek cihet olmak üzere hukuku düvel kavaidi esasıyesine indirilmiş gayet acıklı bir darbedir. Düvel-i Mütelifenin harekâtı keyfiyelerine bir nihayet vermeleri ve Mondros Mütareke Ahitnamesi ahkâmına avdet eylemeleri lüzumunun kendilerine bildirilmesini ve keyfiyeti işgalin Meclis-i Ali namına bir daha protesto edilmesini teklif eylerim.”

*25 Teşrinsani 1337
Erzurum
Celalettin Arif¹⁵⁷*

26 Kasım 1921 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisinin 117.Oturumunda Celalettin Arif Bey'in Meclise sunduğu yukarıdaki takrir tüm mebusların ittifakıyla kabul edildi.¹⁵⁸

2.2.3.4. Erzurum Mebusu Celâlettin Arif Bey'le Arkadaşlarının, Müdafaa-i Milliye Vekâletinin 1337 Senesi Bütçesinde Bir Milyon Liralık Münakale İcrasına Dair Kanun Teklifi

21 Nisan 1921 tarihindeki Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin 23.Oturumunda Celalettin Arif Bey ve arkadaşları askeriyenin daha iyi şartlar içinde yaşamasına yönelik

¹⁵⁶ Selvi, *BMM'de Celalettin Arif Bey (1875-1930)*, s. 127.

¹⁵⁷ TBMM Z.C, D:1, C. 14, İ: 117, s. 339

¹⁵⁸ TBMM Z.C., D:1, C. 14, İ: 117, s. 339

takviyeler yapılması için savunma bakanlığına maliyeden bir milyon liranın nakledilmesiyle ilgili Meclise aşağıdaki kanun tekliflerini sundular.

KANUNUN ESBABI MUCİBESİ

“Ordumuzun bilâ ifatei vakit takviye ve tezyidi ile arazi-i meşgulemizin müstevliler yedinden tahlisi için iktiza eden tedabiri fevkalâdeye derhal tevessül olunmak üzere berveçhiâti kanunun müstaceliyet kararıyla kabulünü ve bir an evvel teşebbüsata başlanmasının ve indelicap Meclis-i Millînin siyasi maliye derecesinde daha büyük fedakârlıklardan geri kalmayacağımın Heyet-i Vekileye izbarını Heyet-i Muhteremeye arz ve talebeyleriz.”

1337 Müdafaa-i Milliye bütçesinin Askeri Fabrikalar Kısımındaki Faslı Mahsustan 339 (d) Faslına Bir Milyon Liranın Münakalesine Dair Kanun

MADDE 1. — Müdafaa-i Milliye Vekâleti bütçesinin Askerî Fabrikalar kısmındaki faslı mahsustan bir milyon liranın 339 (d) (Teşkilât ve tedarikâtı askeriyei fevkalâde) faslına münakalesi icra kılınmıştır.

MADDE 2. — İşbu kanun tarihi neşrinden mer'iyülicradır.

MADDE 3. — İşbu kanunun icrasına Müdafaa-i Milliye ve Maliye ve Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Vekilleri memurdur.

Erzurum Bursa Çorum Saruhan Selâhattin Kastamonu

C. Arif M. Baha Fuat M. Necati Mersin Doktor Suat

Bolu Hakkâri Sivas Saruhan Karasi Mersin

Y. İzzet M. Müfit Rasim Reşat H. Basri İsmail Sefa¹⁵⁹

Celâlettin Arif Bey ile arkadaşlarının Meclise sundukları yukarıdaki kanun teklifi Mecliste okunduktan sonra kanun ile ilgili gerekli açıklamaları encümenler adına Mersin Milletvekili Selahattin Bey yaptı. Sonra Meclis başkanının teklifi oylamaya sunmasının ardından kanun ruznameye gönderildi.

Kanun teklifi oylamayla Meclis gündemine alındıktan sonra maddeler tekrar okundu ve ardından kabulü için oylama yapıldı. Oylama sonucunda kanun teklifi

¹⁵⁹ TBMM Z.C., D:1, C. 10, İ: 23, s. 58.

bilittifak kabul edildi. Kanunun kabul edilmesi mebuslar tarafından alkışlarla karşılandı.¹⁶⁰ Mecliste kabul edilen bu kanun 2 Mayıs 1921 tarihli resmi gazetede yayımlandı.¹⁶¹

2.2.3.5. Erzurum Mebusu Celalettin Arif Bey'in, Bir Muvakkat İcra Heyeti Teşkiline Dair Takriri

24 Nisan 1920'de Ankara Mebusu Mustafa Kemal Paşa'nın Teşkilât-ı Hükümet hakkında teklifi oldu.¹⁶² 25 Nisan 1920'de ise Tokat Mebusu Nâzım Bey'le arkadaşlarının, Mecliste her kısmı idarî için birer encümen teşkili ile bu encümenlerin aksamı idareyi murakabe etmesine ve bütün mesuliyeti deruhde eylemesine dair takrirleri oldu.¹⁶³ Bunun üzerine 25 Nisan 1920 tarihinde Meclisin 3. Oturumunda Celalettin Arif Bey de Muvakkat İcra Heyeti teşkiline dair bir konuşma yaptı.¹⁶⁴ Sonrasında konuyla ilgili aşağıdaki teklifi Meclise sundu:

Meclisi Millî Riyaseti Celilesine,

Meclisin muamelâtını tanzim, Heyet-i İcraiyesini teşkil ve Heyet-i İcraiye Meclisin münasebatını taknin edebilmek için on beş kişilik bir Lâyiha Encümeni teşkilini ve tanzim edilecek lâyiha-i kanuniyenin Meclis-i Âlice kabulüne kadar şimdilik (beş - altı zattan müteşekkil bir icra Encümen-i intihap buyurulmasını teklif eylerim.

*Erzurum Mebusu
Celalettin Arif¹⁶⁵*

Celallettin Arif Bey'in bu teklifinden sonra Mecliste konuyla ilgili uzun görüşmeler yapıldı. Görüşmelerin ardından Karahisar-ı Sahib Mebusu Mehmet Şükrü Bey, İcra Heyeti hakkında vaki olan üç teklifin tayin-i esami ile reye konulmasını teklif etti. Üç teklif şu şekildedir:¹⁶⁶

1. Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin teklifi veçhile İcra Vekilleri intihabı
2. Celalettin Arif Beyin teklifi veçhile muvakkat icra Vekilleri intihabı,

¹⁶⁰ TBMM Z.C., D:1, C. 10, İ: 23, s. 60.

¹⁶¹ Düstur I, Tertip III, Karar No. 111.

¹⁶² TBMM Z.C. D:1, C. 1, İ: 3, s. 30.

¹⁶³ TBMM Z.C. D:1, C. 1, İ: 3, s. 52.

¹⁶⁴ TBMM Z.C. D:1, C. 1, İ: 3, s. 53.

¹⁶⁵ TBMM Z.C. D:1, C. 1, İ: 3, s. 55.

¹⁶⁶ Selvi, *BMM'de Celalettin Arif Bey (1875-1930)*, s. 62.

3. Tokad Mebusu ve rüfekasının takriri mucibince encümenler teşkil ile icraatın encümenler marifetiyle icrayı Hükümet edilmesi. Bu üç teklifin tâyini esami ile reye vaz'ını teklif ederim.

Karahisarı Sahib

*Mehmed Şükrü*¹⁶⁷

TBMM'de yapılan oylama neticesinde Celalettin Arif Bey'in teklifi kabul edildi.¹⁶⁸ Ardından hemen çalışmalara başlandı. İlk olarak 25 Nisan 1923'te yedi kişiden oluşan Muvakkat İcra Encümeni seçimi yapıldı. Seçim sonucuna göre şu üyeler seçildi: Celalettin Arif Bey (Erzurum), Cami Bey, Bekir Sami Bey, İsmet Bey (Edirne), Fevzi Paşa (Kozan), Hamdullah Suphi Bey (Antalya), Hakkı Behiç Bey (Denizli).¹⁶⁹

Muvakkat İcra Encümeni Seçimlerinin ardından 15 kişiden oluşan Layiha Encümeni seçimleri yapıldı. Yapılan seçimlerin ardından oluşan liste şöyledir: Celalettin Arif Bey (Erzurum), Dr. Rıza Nur (Sinop), Yusuf Kemal (Kastamonu), Yusuf Nadi (İzmir), Hamdulah Suphi (Antalya), Sırrı Bey (İzmit), Refik Bey (Konya), Şeyh Servet (Bursa), Haydar Bey (Kütahya), Emir Paşa (Sivas), Çelebi Efendi (Konya), Besim Atalay (Kütahya), Ferit Bey (Çorum), Abdulkadir Kemali (Kastamonu).¹⁷⁰

Seçimlerden sonra çalışmaya başlayan Layiha Encümenleri, İcra Vekilleri kanun tasarısını hazırladılar. Kanun Tasarısı şöyledir:

MADDE 1. — Şer'iyeye ve Evkaf, Sıhhiye ve Muaveneti içtimaiye, iktisat (Ticaret, Ziraat, Orman ve Maadin) Maarif, Adliye ve Mezabib, Maliye ve Rüsumat, Nafia, Dahiliye (Emniyeti Umumiye, Posta ve Telgraf), Müdafaa-i Millîye, Hariciye, Erkân-ı Harbiye-i Umumiye işlerini görmek üzere Büyük Millet Meclisinin on bir zattan mürekkep bir icra Vekilleri Heyeti vardır.

MADDE 2. — İcra Vekilleri, Büyük Millet Meclisinin ekseriyeti mutlaka ile intihab olunur.

¹⁶⁷ TBMM Z.C. D:1, C. 1, İ: 3, s. 56.

¹⁶⁸ Düstur I, Tertip III, Karar No: 5-6.

¹⁶⁹ TBMM Z.C D:1, C. 1, İ: 3, s. 58-59.

¹⁷⁰ Selvi, *BMM'de Celalettin Arif Bey (1875-1930)*, s. 62.

MADDE 3. — Her Vekil deruhde ettiği umurun ifasında mensub olduğu encümenin reyi istiřarisini alabilir.

MADDE 4. — İcra vekilleri arasında çıkacak ihtilâfi Büyük Millet Meclisi halleder.

MADDE 5. — Meclisin toplanmadığı zamanda Vekiller meyanında istifa eden olursa bilâhara Meclisin tasdikına iktiran etmek üzere mezkûr umuru Büyük Millet Meclisi Reisi, Meclis âzasındantensibedeceği zata kendi mesuliyeti alamda muvakkaten tevdi eder.

Kastamonu Konya Kütahya

Abdülkadir 'Kemali. Refik Besim Atalay

Erzurum İzmir Sinob Bursa

*Celâleddin Arif Yunus Nâdi Rıza Nur Şeyh Servet*¹⁷¹

Layiha Encümenleri, hazırladıkları bu tasarıyı 1 Mayıs 1920'de Türkiye Büyük Millet Meclisine sundular. Bu tasarıyla ilgili konuşmayı Celalettin Arif Bey yaptı. Mecliste yapılan tartışmaların ardından oylanan tasarı 2 Mayıs 1920'de kabul edilerek kanunlaştırıldı.¹⁷²

3 Mayıs 1920'de İcra Vekilleri seçimi yapıldı ve Celalettin Arif Bey, Adliye Vekilliğine, Kastamonu Mebusu Abdulkadir Kemali Bey ise Adliye Encümeni Kâtipliğine seçildi.

2.2.3.6. Erzurum Mebusu Celalettin Arif Beyin, Muhtelif Tarihlerde Padişah-ı İzam Tarafından Ekalliyetlere Fermanı Hümayunlarla Bahşedilmiş Olan Hukuk ve İmtiyazatın Münfesih Olduğuna Dair Kanun Teklifi¹⁷³

Meclisin 26 Kasım 1337 tarihli 117. Oturumunda Erzurum Mebusu Celalettin Arif Bey, muhtelif tarihlerde verilen bazı hukuk ve imtiyazların fesh ve ilgasına dair yukarıdaki kanun teklifini sundu. Aynı zamanda bu teklifin acil olarak görüşülmesini istedi. Mevz-u bahis teklifin aciliyeti reye sunuldu ve kabul edildi.

¹⁷¹ TBMM Z.C. D:1, C. 1, İ: 8, s. 158.

¹⁷² TBMM Z.C. D:1, C. 1, İ: 8, s. 185-186.

¹⁷³ TBMM Z.C D.1 C.14 B.117, s. 338.

2.2.4. I. Dönem TBMM Erzurum Milletvekilliğinden Sonraki Yaşamı

Türk Ordusu 1921 yılında Yunanlılara karşı Sakarya Meydan Muharebesi'nde büyük bir zafer kazandı. Bu durum özellikle İngiltere ve Fransa arasında anlaşmazlıklar başlattı. Bunun üzerine Mustafa Kemal Paşa, Avrupa Devletleri'ndeki durumların analiz edilmesi ve o devletlerle ilişkilerin yumuşatılması için aralarında Celalettin Arif Bey'in de bulunduğu bazı siyasi temsilcileri Avrupa'ya gönderme kararı aldı ve Celalettin Arif Bey, Cami Bey'in yerine Roma Temsilciliğine atandı, atama tezkeresi ise 7 Ocak 1922'de Türkiye Büyük Millet Meclisinde okundu. Mustafa Kemal Paşa'nın bizzat bu atamayı istemesinin sebebi hem Celalettin Arif Bey'in siyasi tecrübelerinden yararlanarak Avrupa Devletleri ile olan ilişkilerin geliştirilmesini sağlamak hem de kendisine muhalif olduğu için onu Meclisten uzaklaştırmaktı.¹⁷⁴

Roma Temsilciğine atanan Celalettin Arif Bey, 24 Ocak 1921'de Ankara'dan hareket ederek 23 Şubat 1922'de Roma'ya vardı. Görevine başladıktan sonra yaptığı ilk iş, İtalyanların Doğu Bölgesi'ndeki petrol ve demiryolları üzerinde imtiyaz isteyen tekliflerini reddetmek oldu.¹⁷⁵

10 Nisan-19 Mayıs 1922 tarihleri arasında yapılan Cenova Konferansı'na Sovyet Rusya ile Yunanistan'ın davet edilip Türkiye Hükümeti'nin davet edilmemesi Ankara'da endişeli bir hava oluşturdu. Bunun üzerine Celalettin Arif Bey de konferansa katılabilmek için İtalyan Dışişleri Bakanlığına başvuruda bulundu fakat olumsuz cevap aldı. Aldığı bu olumsuz cevap neticesinde Türkiye'nin bir Avrupa devleti olduğu, ayrıca Müslüman olması münasebetiyle üç yüz milyon Müslüman'ın kararı alınmadan daimi bir dünya barışının kurulamayacağını belirten bir protesto yayımladı.¹⁷⁶ Fakat bu protestolar Avrupalı devletlerin kararını değiştirmede.

Celalettin Arif Bey, daha sonraki süreçte tepkileri umursamadan resmi davetli olmamasına rağmen Cenova Konferansı'na katıldı. Özellikle Sovyet Rusya Dışişleri Komiseri Çiçerin ve Fransız Devlet adamlarıyla olumlu geçen görüşmeler yaptı.

Ardından Roma'ya dönen Celalettin Arif Bey, İtalyan Dışişleri Bakanı ile de çok önemli görüşmeler yaparak iki ülke arasındaki ilişkileri olumlu yönde etkilemeyi başardı.

¹⁷⁴ Kamil Erdeha, *Valiler ve Vilayetler*, Ankara 1997, s. 68.

¹⁷⁵ Selvi, *BMM'de Celalettin Arif Bey (1875-1930)*, s. 130.

¹⁷⁶ *Yeni Gün*, 19 Nisan 1338/1922, s. 1.

Şöyle ki; 5 Haziran 1922’de aradan geçen sekiz yıllık sürecin ardından ilk defa Roma Elçiliğine Türk Bayrağı’nı çekti. ¹⁷⁷ Ayrıca aynı tarihte Ramazan Bayramı münasebetiyle Afganistan ve İran elçilerinin katıldığı bir tören düzenleyerek bu töreni telgrafla Ankara’ya bildirdi. ¹⁷⁸

8 Temmuz 1922 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi, icra vekilleri intihabına dair bir kanun yayımladı. ¹⁷⁹Yayımlanan kanun gereği İcra Vekilleri Heyeti, yerlerine yeni seçilecek üyelerin gelebilmeleri için görevlerinden istifa etti ¹⁸⁰ 12 Temmuz 1922’de yapılan yeni seçimlerde İcra Vekilleri Heyeti Reisliğine Rauf Orbay, Adliye Vekilliğine ise gıyaben Celalettin Arif Bey seçildi. Fakat bu göreve seçildiği haber verilen Celalettin Arif Bey, Türkiye Büyük Millet Meclisine 14 Ağustos 1922’de bir telgraf göndererek Meclise teşekkürlerini sundu ve bu görevi kabul edemeyeceğini bildirdi.

Bu olaydan yaklaşık bir ay sonra 11 Ekim 1922 tarihinde ise Mudanya Mütarekesi yapıldı. Mütarekenin ardından düzenlenen Lozan Konferansı’na katılan Celalettin Arif Bey Türk delegelere papalık ile ilişkilerin arttırılması bununla birlikte de İslam âlemi ile diyalog kurularak birlikte hareket edilmesi yönünde telkinlerde bulundu. Fakat bu sözleri delegeler tarafından dikkate alınmayan Celalettin Arif Bey, 24 Temmuz 1923’de Lozan şehrinden ayrılarak Roma’ya geri döndü.

Celalettin Arif Bey, Roma’ya döndükten sonra İtalya Başbakanı Musosolini’ye bir veda ziyaretinde bulunarak Roma Temsilciliğinden ayrıldı ve Paris’e yerleşti. Paris’te bir otele yerleşerek meslek hayatını, bazen Yunanistan bazen de Sırbistan’a giderek buralarda girdiği davalarla devam ettirdi. ¹⁸¹ Hayatının geriye kalan kısmını Paris’te geçiren Celalettin Arif Bey, geçirdiği beyin kanaması nedeniyle 18 Ocak 1930 yılında hayatını kaybetti. Ardından cenazesi Türkiye’ye getirilerek 14 Şubat 1930’da İstanbul Merkez Efendi Mezarlığı’nda toprağa verildi.

¹⁷⁷ *Yeni Gün*, 6 Haziran 1338/1922, s. 1.

¹⁷⁸ Selvi, *BMM’de Celalettin Arif Bey (1875-1930)*, s. 136.

¹⁷⁹ Selvi, *BMM’de Celalettin Arif Bey (1875-1930)*, s. 138.

¹⁸⁰ Rauf Orbay, *Siyasi Hatıralarım II*, İstanbul 2004, s. 75.

¹⁸¹ *Yeni Gün*, 8 Mart 1932, No: 401

2.3. HÜSEYİN AVNİ ULAŞ

2.3.1. Ailesi ve Eğitim-Öğretim Hayatı

Hüseyin Avni Bey, 1887 yılında Erzurum'da dünyaya geldi. Babası Mustafa Bey¹⁸², annesi ise Munire Hanım'dır. Ferhunde Hanım ile evli olan Hüseyin Avni Bey'in, Memet Nurettin adında bir çocuğu vardı.¹⁸³

Hüseyin Avni Bey, ilk ve ortaöğrenimini Kiğı¹⁸⁴ Rüştüyesinde tamamladı. Ardından 1901'de Erzurum Mülkiye İdadisinde ve Ziraat Mektebinde eğitim aldı. Daha sonra İstanbul'a göç ederek eğitimine burada devam etti.¹⁸⁵ Lise eğitimini İstanbul Vefa Sultanisinde tamamladı. Son olarak ta 23 Eylül 1912 tarihinde İstanbul Hukuk Fakültesini bitirdi. Hukuk Fakültesini bitirdikten sonrada avukatlık stajını tamamlayıp 29 Kasım 1913'te İstanbul Barosu'na kaydoldu ve avukatlık yapmaya başladı.¹⁸⁶

2.3.2. Milletvekili Seçilinceye Kadar Yapmış Olduğu Görevler

İstanbul'da avukatlık yapmaya başlayan Hüseyin Avni Bey, I. Dünya Savaşı seferberliğinden ötürü 20 Temmuz 1914'te askere alındı. İstanbul'da Yedek Subay Talimğâhında eğitimini tamamladıktan sonra teğmen rütbesiyle Doğu Cephesinde 50. Alay 3. Bölük'te Ruslara karşı dört yıl savaştı.¹⁸⁷ 1918'de askerlikten üsteğmen rütbesi¹⁸⁸ ile terhis olduktan sonra "Wilson Prensipleri" ne göre 5 Kasım 1919'da kurulan Kars'taki Milli İslam Şurası'nda Fahri Hukuk Müşavirliği yaptı. Daha sonra Erzurum'a gelerek maliye ve hukuk müşavirlik görevlerinde bulundu.¹⁸⁹

Hüseyin Avni Bey, Vilayat-ı Şarkiyye-i Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyetinin Erzurum şubesinin kurucuları arasında bulundu.¹⁹⁰ Ayrıca aynı cemiyetin 2. Mıntıka

¹⁸² Hüseyin Avni Bey'in babasının adı birçok eserde ve tercüme-i hal kâğıdında Musa olarak geçmekteyken Nüfus Kayıt Örneğinde Mustafa Olarak geçmektedir.

¹⁸³ Palandöken Nüfus Müdürlüğü Nüfus Kayıt Örneği

¹⁸⁴ Kiğı, Bingöl ili Karlıova ilçesine Bağlı bir nahiyedir.

¹⁸⁵ Muammer Çelik, *Hüseyin Avni Ulaş*, Erzurum Kitaplığı, İstanbul1996, s. 13.

¹⁸⁶ Yücel Çil, *Erzurum Kongresi'ne Katılan Delegationlar*, Ankara2005, s. 46.

¹⁸⁷ Taşyürek, *Erzurum Kongresi ve 1. BMM de Erzurum Milletvekilleri*, s. 177-178.

¹⁸⁸ Çoker, *Türk Parlamento Tarihi*, s. 391.

¹⁸⁹ Çil, *Erzurum Kongresi'ne Katılan Delegationlar*, s. 46-47.

¹⁹⁰ Cevat Dursunoğlu, *Milli Mücadele'de Erzurum*, İstanbul 1998, s. 33-35

Reisi olarak da önemli çalışmalar yaptı.¹⁹¹ 17 Haziran 1919'da ise cemiyetin yapmış olduğu Vilayet Kongresi'ne katılarak kongre beyannamesini hazırlayan ve ilan eden delegeler arasında yer aldı.¹⁹²

Hüseyin Avni Bey ayrıca 23 Temmuz 1919'daki Erzurum Umumi Kongresi'ne Doğu Beyazıt delegesi olarak katıldı. Ardından 5 Ağustos 1919'da Elviye-i Selase'nin durumu ile mutlaka ilgilenilmesi gerektiğine dair arkadaşlarıyla birlikte bir rapor hazırlayıp kongreye sundu.¹⁹³ Ayrıca 7 Ağustos 1919'da Erzurum Umumi Kongresi üyeleri tarafından hazırlanıp ilan edilen kongre beyannamesini imzalayan delegeler arasında da yer aldı.¹⁹⁴

Hüseyin Avni Bey, Milli Mücadelenin başından itibaren direnişçiler arasında yer alarak Doğu Anadolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nde çalıştı. Sonra 19 Ocak 1920'de İstanbul Mebusan Meclisinin son dönemi için yapılan seçimlerde Erzurum Mebusu seçildi. Ayrıca Misak-ı Milli'yi imzalayan mebuslar arasında da yer aldı. Meclisin kapatılmasından sonrada Heyet-i Temsiliye'nin talimatına uyarak Ankara'ya gitti.¹⁹⁵

2.3.3. TBMM'deki Faaliyetleri

23 Nisan 1920'de Türkiye Büyük Millet Meclisinin açılışında hazır bulunan ve Meclis çalışmalarında aktif rol alan Hüseyin Avni Bey, Kasım 1922'de TBMM birinci reis vekili seçildi. Bu görevini Meclisin dördüncü toplantı yılının sonuna kadar yürüttü. 93'ü gizli celsede olmak üzere 409 kere söz alan Hüseyin Avni Bey, 1. TBMM kürsüsünde en çok konuşan mebus olarak ön plana çıktı.¹⁹⁶ Mecliste; Adalet, Milli Savunma, Anayasa, Mali Kanunlar, PTT ve Bütçe Komisyonlarında görev yaptı. II. Toplantı yılında Mali Kanunlar Komisyonu Başkanlığını, Anayasa Komisyonunun kâtipliğini ve PTT komisyonunun sözcülüğünü yaptı. Mali Kanunlar Komisyonu

¹⁹¹ Fahrettin Kırzioğlu, *Bütünüyle Erzurum Kongresi I*, Kültür Ofset, Ankara 1993, s. 3-33

¹⁹² Bekir Sıtkı Baykal, *Erzurum Kongresi İle İlgili Belgeler*, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara 1969, s.2.

¹⁹³ Kırzioğlu, *Bütünüyle Erzurum Kongresi II*, s. 213.

¹⁹⁴ Çil, *Erzurum Kongresi'ne Katılan Delegeler*, s. 47.

¹⁹⁵ Taşyürek, *Erzurum Kongresi ve I. BMM de Erzurum Milletvekilleri*, s.178-179

¹⁹⁶ Ahmet Afşar, *Hüseyin Avni Bey: Hayatı ve Siyasi Faaliyetleri*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi, Ankara 2013, s. 5

başkanlığını III. Toplantı yılında da sürdürdü. 10 Mayıs 1921'de Müdafaa-i Hukuk Grubunun kurulmasında muhalefetteki II. Grupta yer aldı.¹⁹⁷

Hüseyin Avni Bey, İstanbul'un işgalinden sonra İstanbul Hükümeti'nin işgal devletlerinin elinde esir olduğunu ve artık devlet yönetiminin Büyük Millet Meclisinde olduğunu söyleyerek Meclise aşağıdaki kanun teklifini sundu.

2.3.3.1. Erzurum Mebusu Hüseyin Avni Bey'in, İstanbul'un İşgalini Mütaakıp Akdeden Mukallitten Gayrikabili Kabul Olmasına Dair Teklifi¹⁹⁸

Büyük Millet Meclisi Riyaseti Celilesine,

Merkezi Hilâfet ve Saltanatın işgaliyle bütün kuvayi hükümetin düveli itilâfiye elinde esir olduğu ve bilcümle muamelât ve harekâtın bizzarure İngilizlerin arzu ve iradesine tâbi ve münkat kaldığı malûmdur. Binaenaleyh İstanbul'da gerek Zati Hazreti Padişahi ve gerek düşman eliyle teşekkül eden ve Hükümet adını taşıyan heyet namına vuku bulmuş ve bulacak olan bilûmum mukarrerat ve taahhüdatın keenlemeyekün hükmünde bulunduğu izahtan müstağnidir. Bu sebeple âtideki hususatın kabul ve neşri ilânını teklif ederim :

MADDE 1. — Düvel-i İtilâfiye tarafından Merkezi Hilâfet ve Saltanatın işgal altına alındığı 16 Mart 1336 tarihinden itibaren düşmanların gerek Zat-i Hazret-i Padişah'i ve gerek İstanbul'daki Hükümet namına ittihaz edecekleri bilcümle mukarrerat ve taahhüdat ve neşrettirecekleri fetavayı şerife mahsulü cebir ve ikrah olduğundan Millet-i Osmaniyece gayrikabili kabul addedilmiştir.

MADDE 2. — Kuvayi Hükümet tamamen düşman elinde esir olduğundan merkezi Hükümetin tahlisine kadar Ankara'da müteşekkil ve salâhiyeti fevkalâdeyi haiz Büyük Millet Meclisi dahilîve haricî bütün muamelât ve münasebatı Devletin merciidir.

Erzurum Hüseyin Avni

REİS — Adliye ve Hariciye Encümenine havale ediyoruz.

¹⁹⁷ Çil, *Erzurum Kongresi'ne Katılan Delegeler*, s. 47.

¹⁹⁸ TBMM, D.1 C.1 B.7, s. 145.

Hüseyin Avni Bey, İstiklal Mahkemelerinin işleyişine son vermek konusunda yukarıdaki kanun teklifini Meclise sunduktan sonra şu konuşmayı yaptı:

“Reis Bey müstaceliyet teklif ediyorum. Geçen sene 1336 da takririmi vermiştim. Bir seneden berievrağı varide meyanında durmaktadır. Bunun her halde müstaceliyet kararını alınız. Talebim o şekildedir. Takririm okunsun da müstaceliyet kararını istirham ediyorum.”

Düveli mutelifi tarafından İstanbul'da askerî mehakimi küşadın protesto edilmesi karargir oldu (Cilt: 14 - Sayfa: 325). 26 Teşrinisani 1337

2.3.3.2. Erzurum Mebusu Hüseyin Avni Bey'in, İstiklâl Mahkemeleri²nin Lağvına Dair Kanun Teklifi ve Lâyiha Encümeni Mazbatası.¹⁹⁹

Hüseyin Avni Bey, Meclise İstiklal Mahkemelerinin işleyişine son verilmesiyle ilgili takrir sundu:

RELS — Hüseyin Avni Bey'in İstiklâl Mahkemelerinin ilgası hakkında bir teklifi kanunisi var. Lâyiha Encümeni reddetmiştir. Bir takrir veriyor, okunmasını teklif ediyor. Yalnız müsaade buyurursanız şunu ilâve edeyim Adliye Encümenince de İstiklâl Mahkemeleri hakkında kabul edilmiş bir lâyiha-i kanuniye vardır. Tensibe dersiniz mükerrer muamele yapmamak için onunla tevhid edelim ve ruzname-i âtiye koyalım.

Hüseyin Avni Bey in teklifi, Adliye Encümeni mazbatasıyla tevhidten müzarekesi oy birliğiyle kabul edildi:

(1) numaralı İstiklâl mahkemesinden maada bilûmum İstiklâl mahkemelerinin şimdilik faaliyetine nihayet verilmesine ve Meclise davetlerine ve mahkemelerde mevcut evrakın ait oldukları mahkeme-i nizamiye ve divanı harplere devrine karar verildi (Cilt: 8 - Sayfa: 320). 17 Şubat 1337

¹⁹⁹ TBMM, D.1 C.1 B.7, s. 145.

2.3.3.3. Erzurum Mebusu Hüseyin Avni Bey'in, Vesait-i Nakliye Kanununun Tadili Hakkında Teklifi Kanunisi (2/206)

Hüseyin Avni Bey, taşıma araçları kanunuyla ilgili olarak, toprağın mülkiyet ve tasarruf hukukunun, reyanın yükümlülüklerinin, vergi cins ve miktarlarının belli usul ve kaidelere göre tespit ve kaydedilmesi işlemini, memurların köylere giderek yapması için aşağıdaki kanun teklifini Meclise sundu:

Büyük Millet Meclisi Riyaseti Celilesine,

MADDE 1— Vesait-i Nakliye tahrir memurları karyelere kadar giderek tahrir muamelesini de köylerde icra edecektir.

MADDE 2. - Bu kanunun icrasına Müdafaa-i Milliye Vekili memurdur. İşbu kanunun kabulünü teklif ederim.

10 Kânunusani 1337 Erzurum Hüseyin Avni

BİRİNCİ MADDE — Tedariki vesait-i nakliye komisyonu Meclis-i idare âzasından bir zat ve bir ahz-ı asker zabiti ve bir baytar veya nalbantla bir kâtipten mürekkep olacak ve işbu komisyon Meclis-i idare azasının riyasetinde olarak, mensup oldukları ahzı asker şube mintakasındaki vesait-i nakliyeyi karyelere kadar giderek tahrir edecektir.

İKİNCİ MADDE — Gidecek memurlara yalnız vesaiti nakliyesini temin için ücret verilir ve bu ücretin miktarı belediyelerce takdir olunur.

ÜÇÜNCÜ MADDE — İşbu kanun tarihi neşrinden itibaren mer'idir.

DÖRDÜNCÜ MADDE — İşbu kanunun icrasına Müdafaa-i Milliye ve Dâhiliye ve Maliye vekilleri memurdur.

Şubat 1337²⁰⁰

Hüseyin Avni Bey'in kanun teklifi, yukarıdaki şekliyle kabul edildi.

²⁰⁰ Kanun TBMM, s.97.

2.3.3.4. Erzurum Mebusu Hüseyin Avni Bey'in, Umum Zabitan ve Mensubini Askeriyeye Siyyanen Bir Nefer Tayını Hakkında Kanun Teklifi (2/534)201

Hüseyin Avni Bey, silahlı güvenlik kuvvetlerine eşit sayıda asker tayin edilmesi için Meclise kanun teklifi sundu. Mecliste aşağıdaki konuşmalar yaşandı:

REÎS — Efendim, Trabzon Mebusu Ali Şükrü Bey'le rüfekaş tarafından ve keza Erzurum Mebusu Hüseyin Avni Bey tarafından zâbitana bir nefer tayını itasına dair aynı mealde birer teklifi kanuni vardır. Lâyiha Encümenine havale ediyorum.

HÜSEYİN AVNİ B. (Erzurum) — Efendim, müstaceliyetle olmasını rica ederim.

REÎS — Hüseyin Avni Bey müstaceliyetle havalesini teklif ediyor. (Kabul sesleri.) Kabul edilmiştir. Efendim Lâyiha Encümenine gönderiyoruz.

Kanun teklifinin kabul edilip edilmediği konusunda herhangi bir bilgi ve belgeye ulaşılamadı.

2.3.3.5. Erzurum Mebusu Hüseyin Avni Bey'in Hilafetin Muhafazası Hakkında Takriri:²⁰²

Hüseyin Avni Bey, Hilafet makamının Türklere ve Osmanlı Hanedanına ait olduğunu belirterek, Meclisin hanedanın uygun bir üyesinin bu makama seçilmesi düşüncesiyle, 25 arkadaşıyla birlikte hilafetin muhafazası için iki maddelik bir takrir verdi:

Bu takririn 2. Maddesine göre:

Hilafet, Türkiye Devletine ve Hanedan-ı Ali Osman'a ait olup halifelîğe Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından bilahare evladiyet usulüyle intikal üzere bu hanedanın ilmen ve ahlaken erşed ve aslah olanı nisab-ı müzakerenin sülüsânı ekseriyeti arasıyle intihab olunur. Maka-ı Hilafetin istinatgâhı ancak Türkiye Devleti'dir.

Hüseyin Avni Bey'in, “Bir daha beşeriyet duysun ki: Türk Milleti istibdat zincirini kırmıştır. Bundan sonra ebediyen hür ve hâkim yaşayacaktır.” sözleri

²⁰¹ TBMM, Z.C D.1 C.20 B.48 – s. 181.

²⁰² Afşar, *Hüseyin Avni Bey*, s. 26.

alkışlandı ve teklifi oy birliğiyle kabul edildi. Saltanatın kaldırılmasından sonra cumhuriyete geçiş için önemli bir adım atıldı.

2.3.4. I. Dönem TBMM Erzurum Milletvekilliğinden Sonraki Yaşamı

Hüseyin Avni Bey, I. Meclisteki görevi sona erdikten sonra II. Meclise seçilemedi ve İstanbul'a geri döndü. İstanbul'a döndükten sonra da tekrar avukatlık yapmaya başladı.²⁰³

17 Kasım 1924'te İstanbul'da kurulan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın kuruluş çalışmasında bulundu ve yönetim kurulunda da görev aldı.²⁰⁴ Daha sonra 17 Haziran 1926'da İzmir Suikastı ile ilgili olarak tutuklandı. Ancak Ankara İstiklal Mahkemesi tarafından yapılan yargılama sonucunda 26 Ağustos 1926'da suçsuz bulunarak beraat etti.²⁰⁵ Beraat ettikten sonra 7 Kasım 1939'da İstanbul 5. Noterliğine tayin oldu.²⁰⁶ Daha sonra 1945 yılında Nuri Demirbağ'ın kurduğu Milli Kalkınma Partisi'nin idari Heyetine katıldı.²⁰⁷ Ayrıca "Mesuliyet" isimli haftalık gazetede ülke ile ilgili yazılar yazmaya başladı.²⁰⁸

Hüseyin Avni Bey, 23 Şubat 1948'de İstanbul'da vefat etti. Vefatından sonra İstanbul Kandilli'de bulunan Küçüksu Mezarlığına defnedildi.

2.4. İSMAİL (ARSLAN) BEY

2.4.1. Ailesi ve Eğitim-Öğretim Hayatı

İsmail Bey, 1865 yılında Erzurum'da doğdu. Babasının adı İmam Recep, annesinin adı Gülsüm'dür. Esmâ Naime Hanım ile evli olan İsmail Bey'in; Refika, Ali Suni, Müsâlemet adlarında üç çocuğu vardı.²⁰⁹

²⁰³ TBMM Tercüme-i Hal Kâğıdı Örneği

²⁰⁴ Çil, *Erzurum Kongresi'ne Katılan Delegationlar*, s. 48.

²⁰⁵ Çoker, *Türk Parlamento Tarihi III*, s. 392.

²⁰⁶ TBMM Tercüme-i Hal Kâğıdı Örneği

²⁰⁷ Çil, *Erzurum Kongresi'ne Katılan Delegationlar*, s. 48.

²⁰⁸ Çoker, *Türk Parlamento Tarihi III*, s. 204.

²⁰⁹ Palandöken Nüfus Müdürlüğü Nüfus Kayıt Örneği

İsmail Bey, İlk ve orta öğrenimini Erzurum'da tamamladıktan sonra 18 Temmuz 1886'da Harp Okuluna girdi. 29 Mayıs 1889'da Piyade Teğmen rütbesiyle mezun olarak 4. Ordu emrine verildi.²¹⁰

2.4.2. Milletvekili Seçilinceye Kadar Yapmış Olduğu Görevler

İsmail Bey, 28 Mayıs 1894'te Erzurum İdadisi Dâhiliğe Zabıtlığına atandı. 26 Ekim'de üsteğmenliğe yükseldi. 1897-1910 yılları arası 4. Ordunun çeşitli birliklerinde Bölük ve Tabur komutanı olarak görev yaptı. Bu arada 10 Nisan 1889'da yüzbaşı, 25 Mayıs 1909'da binbaşı oldu. 1911-1913 yıllarında 9. Kolorduda Tabur Komutanı ve sonra da 50. Alay komutan yardımcılığına görevlendirildi. Alayı ile 1. Dünya Savaşına katıldı. Başarısı üzerine 29 Kasım 1914'te yarbaylığa yükseltildi. Gümüş Liyakat madalyasıyla ödüllendirildi.²¹¹ 16 Ekim 1916'da 29. Fırka Asker Alma Şubesi Başkanlığına vekâleten atandı. 24 Nisan 1917'de Kayseri Asker Alma Şubesine nakledildi. 3 Şubat 1918'de tekrar 29. Fırka Erzurum Askerlik Şubesi başkanı oldu. Erzincan'da 15. Kolordu Askerlik Şubesi başkanı iken TBMM'nin 1. Dönemi için yapılan seçimlerde Erzurum'dan milletvekili seçildi.²¹²

2.4.3. TBMM'deki Faaliyetleri

İsmail Bey (İsmail ARSLAN), TBMM'nin 1. Dönemi için yapılan seçimlerde Erzurum'dan milletvekili seçildi. 13 Mayıs 1920'de Meclise katıldı. Milli Savunma Komisyonunda üye olarak çalışırken 16 Temmuz 1921'de cephede görev yapmak üzere izin aldı. Cephedeki görevi eylül ayı sonuna kadar devam etti. 1 Nisan 1922'de yaş sınırından emekli oldu. Birinci dönem içerisinde 1 gensoru önergesi ve 1 kanun önerisi verdi.

²¹⁰ Taşyürek, *Erzurum Kongresi ve 1. BMM de Erzurum Milletvekilleri*, s. 177-180.

²¹¹ Mili Savunma Bakanlığı Arşiv Müdürlüğü, Askeri Safahat Belgesi

²¹² Taşyürek, *Erzurum Kongresi ve 1. BMM de Erzurum Milletvekilleri*, s. 177-180.

2.4.3.1. Erzurum Mebusu İsmail Bey'le rüfekasının, Ermenistan Sulh Şeraiti Hakkında Hariciye Vekâletinden İstizah Takriri.²¹³

İsmail Bey, arkadaşlarıyla birlikte Ermenistan ile barış şartları konusunda Meclisin bilgilendirilmediğinden, Mecliste oylama yapılmadığından söz etti ve Hariciye Vekâletinden bu konuda bilgi istedi.²¹⁴

Riyaseti Celileye,

Büyük Millet Meclisi bütün meham-ı umura vazülyet olup vekiller, Meclis mukarreratının tenfizine memur olduğuna nazaran harp ve sulh mesaili mühimmesinin Meclis mukarreratı ile cereyanı lüzumu meydanda iken Heyet-i Vekile, Ermenistan'a taarruz ve Ermenistan'la sulh mesailinde Meclis-i sami mevkiine tenzil etmiş olduğu gibi 'bugün şarkı âlem politikasının merkezi cereyanı olan Moskova'ya yeniden bir sefiri kebir izamı teşebbüste Meclis-i âlinin reyi alınmaksızın ve bundaki lüzum ve mecburiyet Meclise izah edilmeksizin yapılmakta bulunmuş olduğundan Heyet-i Vekileyi, Meclis-i âlinin teşekkülünü esasından mahveden bu hale ne gibi mülâhazatın seyretmekte olduğunun bugün müstaceliyetle Hariciye Vekâletinden istizah olunmasını teklif eyleriz.

Erzurum Mebusu İsmail Bey ile rüfekasının, Ermenistan sulh şeraiti hakkında yukarıdaki istizah takriri okundu ve Hariciye Vekâleti Vekili Muhtar Bey bu konuyla ilgili aşağıdaki cevabı verdi:

HARİCİYE VEKÂLETİ VEKİLİ MUHTAR BEY (İstanbul) Efendiler, bundan evvel bir celsede Ermeni taarruzuna orduca edilen mukabelenin ilk tevhit ettiği netice-i mesudenin bir sulh teklifiyle karşılanmış olduğunu izah etmiştim. Ondan sonra izahat itasına bir vesile olmadığı cihetle o andan bu ana değin cereyan eden hâdisat hakkında Heyet-i âliyenizin malûmatı resmiyesi yoktur ve bu müddete ait olan vukuatı muhtasaran arz etmek istiyorum. Ondan sonra da mevzuu istizah olan takrir hakkında Hariciye Vekâletinin ve Heyet-i Vekilenin nokta-i nazarını arz edeceğim. Malûmu âliniz 8.11.1336 tarihinde tarafımızdan mütareke teklif edilip 9.11.1336'da Ermeni Cumhuriyetine tevdi edilmiş olan şeraiti mütarekeyi Ermeni Hükümeti kabul etmemiş olduğu cihetle Şark cephesi kumandanı zaten haiz olduğu salâhiyete binaen

²¹³ TBMM Z.C. D.1 C.5 B.98, s. 382.

²¹⁴ Çoker, Türk Parlamento Tarihi, s. 394.

muhasamata devam etmişti ve o günden beri devam eden harekâtı askeriye'nin netayici peyderpey tebligatı resmiye ile itiraf olunmuştu.

11 Teşrinisani 1336

2.4.3.2. Erzurum Mebusu İsmail Bey ve Rüfekasının, 23 Nisan 1336 tarihinden Mukaddem Derecat Muhtelifede Mahkûm Olmuş Eşhasın Affına Dair Kanun Teklifi (2/422) ²¹⁵

İsmail Bey, 23 Nisan 1922 tarihinden önce mahkûm olan kişilerin affedilmesine dair kanun teklifi Meclise sundu:

REÎS—Erzurum Mebusu İsmail Beyle rüfekasının, derecatı muhtelifedeki mahkûmane dair teklifini Lâyiha Encümenine gönderiyoruz.

Kanun teklifinin kabul edilip edilmediğine dair bir bilgi ve belgeye ulaşılamadı.

2.4.4. I. Dönem TBMM Erzurum Milletvekilliğinden Sonraki Yaşamı

İsmail Bey, 16 Temmuz 1921'de cephede hizmet etmek üzere izinli sayılarak Meclisten ayrıldı. Milletvekilliği sona ererek Meclisten ayrıldıktan kısa bir süre sonra 20 Aralık 1924'te Erzurum'da vefat etti.²¹⁶

2.5. MEHMET NUSRET (SON) EFENDİ

2.5.1. Ailesi ve Eğitim- Öğretim Hayatı

Nusret Son, 1879'da Erzurum'da doğdu. Babasının adı Ömer Fazlı, annesinin adı Nene Sultan'dır. Eşinin adı Şükriye'dir.²¹⁷

Nusret Efendi, ilk ve orta öğrenimini Erzurum'da tamamladıktan sonra İstanbul'a giderek Fatih Medresesinde eğitim gördü.²¹⁸

²¹⁵ TBMM Z.C. D.1 C.16 B.150 s. 155.

²¹⁶ Taşyürek, *Erzurum Kongresi ve I. BMM de Erzurum Milletvekilleri*, s. 177-180.

²¹⁷ Palandöken Nüfus Müdürlüğü Nüfus Kayıt Örneği.

²¹⁸ Taşyürek, *Erzurum Kongresi ve I. BMM de Erzurum Milletvekilleri*, s. 177-180.

2.5.2. Milletvekili Seçilinceye Kadar Yapmış Olduğu Görevler

22 Ocak 1900'de 4. Ordu 25. Alay 4. Tabur imamı olarak orduya girdi. 8 Ekim 1912'de alayı ile birlikte Balkan Savaşı'na, Lüleburgaz ve Çatalca muharebelerine katıldı. Meclise girmeden önce 9. Kolorduda İlimiye sınıfı 1. Tabur Alay müftülüğü görevinde bulundu. 13 Eylül 1916'da Kafkas 10. Fırkası 28. Alayda görevlendirildi. Bu alaylarda doğudaki bütün muharebelere katılarak komutanlarınca takdir edildi. Mütarekeden sonra 32. Alay 1.Taburuna verildi. 1919 Aralık ayında kıtası Zonguldak yöresinde görevlendirildi.²¹⁹

2.5.3. TBMM' deki Faaliyetleri

Mehmet Nusret Efendi, 28 Ağustos 1920'de TBMM'nin 1. Döneminde Erzurum milletvekili seçilen Ziyaettin Bey'in, Meclise katılmadan istifa etmesi üzerine boşalan milletvekilliğine seçildi. 20 Ekim 1920'de Meclise katıldı.²²⁰ Mecliste; Şeriye ve Evkaf, İrşad, Anayasa ve Milli Eğitim komisyonlarında görev aldı. Bu arada 10 Ağustos 1921'de Alay müftülüğünden emekli oldu. Birinci dönem içinde 8'i gizli oturumlarda olmak üzere, 64 konuşma yaptı. 3 soru önergesi ve 4 kanun önerisi verdi.²²¹

2.5.3.1. Erzurum Mebusu Nusret Efendi'nin, Cuma Tatillerine Dair Teklifi Kanunisi (2/227)²²²

Nusret Efendi, haftalık toplu ibadetin yapıldığı cuma gününe çok önem verilmesini ve bugünün Müslümanlar tarafından ziyaret ve ibadetle geçirilmesi gerektiğini savundu. Bu düşüncelerle cuma günlerinin tatil olması için Meclise kanun teklifi sundu. Kanun teklifi Layiha Encümeni tarafından reddedildi ve bazı milletvekilleri karara itiraz etti. Mecliste aşağıdaki tartışmalar yaşandı:

REİS— Erzurum Mebusu Nusret Efendi'nin cuma tatillerine dair teklifi kanunisi var. Cuma günleri memleketimizde sakin olan bilcümle akvam için istirahat günü olsun

²¹⁹ Mili Savunma Bakanlığı Arşiv Müdürlüğü, Askeri Safahat Belgesi

²²⁰ Ankara'daki Siyasi Grup ve Partiler, s. 181.

²²¹ Çoker, Türk Parlamento Tarih, s. 396.

²²² TBMM D.1 C.8 B.153, s. 301.

yolunda (7) maddelik bir teklifi kanunidir. Alelûsul Lâyiha Encümenine havale ediyoruz. (Gürültüler).

REİS — Erzurum Mebusu Nusret Efendi'nin cuma tatilleri hakkındaki teklifinin reddine dair Lâyiha Encümeni mazbatası vardır.

Lâyiha Encümeni Mazbatası

Cuma günleri eyyamı tatiliye-i Tesmiyeden madut olmakla bilcümle erbabı sanat ve ticaretin de dükkân, mağaza ve ticarethanelerini set eylemeleri lüzumuna dair Erzurum Mebusu Nusret Eefendi'nin encümenimize muhavvel yedi maddelik lâyiha-i kanuniyesi mütalaâ olundu. Memleketimizde halkın yüzde sekseni zürra olmasına ve bunlar haftanın sair eyyamında köylerinde ve çiftliklerinde ziraatleriyle iştigal ederek ancak cuma günlerinde havayıcı zaruriye ve levazımı ziraiyelerini ihzar ve ikmal için şehirlere koşmakta olmaları ve esasen muamelâtı dadü sitedin ancak cuma namazı eda olunacağı esnada tatili de ahkâmı şer'iyeye ve diniyeden bulunmakla beraber arzu eden her sınıf erbabı ticaret ve sanatın yevmi mezkûrde tatili eşgallerine de bir manii mücbir olmamasına binaen encümenimizce gayri varit görülen teklifi mezkûrun reddine ve Heyet-i Umumiyyeye arzına karar verildi.

Lâyiha Encümeni R. Müfid

(Olamaz, muvafik sesleri) (gürültüler).

REİS — Lâyiha Encümeni mazbatasını kabul edenler el kaldırsın. Mazbata muhteviyatı kabul edilmiştir. (Reddedildi, gürültüler)

OPERATÖR EMİN B. (Bursa) — Adliye Encümenine gitmesi lâzımdır efendim. (Reddolunan hangisidir efendim sesleri).

ZAMİR B. (Adana) — Mesele anlaşılmıyor. Bir defa daha reye koyunuz.

ÖMER VEHBİ Ef. (Konya) — Efendim; Meclis-i Aliniz buradan çıkacak kavaninin muvafığı şer olmasını şart kıldı. Binâenaleyh cuma günleri tatil hakkında verilen kanunun fıkha tevfiğ edilmesi lâzım gelir. Ulema-yi şeriatın beyanatı şu yoldadır: Bizi dini islâmbi hakkın servet kesbetmek için teşvik eder. Ancak cuma günleri tatil lâzım gelen müddet, bir saatten ibarettir. O da ezan okunduktan sonra camiye gitmek için beyuşıra caiz değildir. Hattâ bu ezanda ihtilâf edilmiştir. Taşrada okunan

birinci ezan mıdır? Yoksa içerde okunan ikinci ezan mıdır? Eğer ikinci ezan kabul edilecek ise muamelede şöyle bir mesele vardır ki; cuma günü ezan okunduktan canin şerife girilirken alış veriş edilirse kerahattir denilmiş. Şer'i şerif böyle tasrih etmiş. Cumadan sonra yine âyetle sabittir: "Feiza kudiyetüsselâte fenteşiru filardi." Cenab-ı Mevlâ cuma namazı eda olunduktan sonra yeryüzüne dağılınız buyuruyor. Cenab-ı Hakk'ın emrettiği şeyin elbette tehiri caiz olamaz. Şer'a muhaliftir. Reddini teklif ediyorum.

NUSRET Ef. (Erzurum) — Hoca Efendi, sünneti de söyleyiniz. Cuma ziyaretlere mahsustur. (Kürsüye sesleri).

SÜLEYMAN SIRRI B. (Yozgad) — Efendim, Erzurum Mebusu Nusret Efendinin vermiş olduğu takrir; cuma günleri eyyam-ı tatiliye-i resmiedendir. Bilcümle ticaretgâh ve erbabı sanayi de meşgalelerini tatil etsinler diyor. Lâyiha Encümeni, memleketimiz bir ziraat memleket olduğundan rençberler haftanın sair günlerinde, ziraatle iştigal ederek alât ve edevat-ı zirâiyeleriyle sair ihtiyaçlarını temin için ancak şehire cuma günleri gelecekleri için bugünün tatil olmasını muvafık görmedi. Bununla beraber Cenabıhak zaten Kur'an'da; Hoca Efendi de buyurdular, tatili namaz vaktine hasrediyor. Sonra cuma günleri Hükümet ahaliye mutlak dükkânlarınızı açacaksınız demiyor. Binaenaleyh teklifin reddiyle mazbatanın kabulünü Encümen namına teklif ediyorum.

SALİH Ef. (Erzurum) — Hoca Efendiler Hazretlerine karşı böyle meseleye cüret etmek benim için bir küstahlıktır. Fakat mesele bir milliyet meselesi olmakla beraber bir de ahkâmı şer'iyye-i ilâhiyyeyi getirip milliyet meselesine mezcedip bir ticaret meselesi şekline sokmak vardır. Efendim, sekene-i arzda kavmiyet iddia eden bütün insanlar bir şeref, bir varlık, bir benlik göstermek için her millet kendisine bir gün tahsis etmiştir. Yahudilerin kellesini kesseniz, cumartesi günü yüz binlerce lira kazanacağını bilmiş olsa keyfinden vazgeçmez. Keyfini bırakmaz.

NECİP B. (Ertuğrul) — Biz onlara benzemek istemiyoruz, onlar bize benzeyecek.

SALİH Ef. (Erzurum) — Müsaade buyurunuz, biz onlara benzeyecek değiliz. Hıristiyanlar pazar günü hattâ büyük bir ticaret edeceklerini bilseler bile ellerini işe sürmezler. İnsanlarca evkatın taksimatında bir muafiyet vardır. Cuma gününe gelince:

Müslümanlar için bugün hassatan ziyarete, ibadete hasredilmiş bir şeydir. Cuma günü (Gürültüler). Müsaade buyurunuz efendim, (Devam sesleri). Hoca Efendi Hazretleri, âyeti kerime şöyledir: Estaizübillah “Yaeyyühellezine âmenu iza nudiye lissalâti min yevmiccüm'ati fes'av ilâ zikrullah...” Mabadini de okuyorum: Estaizübillâh “Feiza kudiyetüssalâte fenteşirü filârdi vebteğu min fadlillâhi” Gerçi bu fai tekittir, ulemay-i kiram hazaratı daha iyi bilirler, ben onların talebesiyim.

Köydeki halk sadece Cuma günleri şehre gelip ihtiyaçlarını karşılayabildiği için yaşanan uzun tartışmaların sonucunda kanun teklifi reddedildi.

2.5.3.2. Erzurum Mebusu Nusret Efendi'nin, Fırka ve Kolordu Karargâhlarında Birer Müftü Bulundurulmasına Dair Teklifi Kanunisi (2/269)²²³

REİS: Erzurum Mebusu Nusret Efendi'nin, kolordu ve fırka karargâhlarında birer müftü bulundurulmasına dair teklifi kanunisi var. Lâyiha Encümenine havale ediyoruz.

Erzurum Mebusu Nusret Efendi'nin, fırka ve kolordu karargâhlarında birer müftü bulundurulmasına dair teklifi kanunisi ve Lâyiha Encümeni mazbatası (2/269)

REİS: — Erzurum Mebusu Nusret Efendi'nin; kolordu ve fırka karargâhlarında birer müftü bulundurulmasına dair teklifinin şayanı müzakere olduğuna dair Lâyiha Encümeni mazbatası... Müdafaa-i Milliye Encümenine havale ediyoruz.

Kanun teklifinin kabul edilip edilmediğine dair herhangi bir bilgi ve belgeye ulaşılamadı.

2.5.3.3. Erzurum Mebusu Nusret Efendi ile Rûfekasının Kanun, Büyük Millet Meclisi Heyet-i Umumiyesince Şûrayı Evkaf Teşkiline Dair Kanun Teklifi (2/340)²²⁴

Nusret Efendi ve arkadaşları Meclis himayesinde bir vakıf oluşturulmasıyla ilgili kanun teklifini Meclise sundu. Kanun teklifiyle ilgili aşağıdaki konuşmalar yaşandı:

Erzurum Mebusu Nusret Efendinin, Büyük Millet Meclisince bir Şûrayı Evkaf teşkili hakkında kanun teklifi ve Şer'iyeye Encümeni mazbatası (2/340)

²²³ TBMM Z.C D.1 C.9 B.16, s. 335.

²²⁴ TBMM Z.C D.1 C.11 B.50, s. 243.

REİS — Şûrayı Evkaf teşkili hakkında lâyiha-i kaim niye var, onu müzakere edeceğiz. Şûrayı Evkaf teşkili hakkında Erzurum Mebusu Nusret Efendi ile rüfekasının teklifleri

MADDE 1. — Büyük Millet Meclisi Heyet-i Umumiyesince müntahap 5 zat Şûrayı Evkaf vazifesini ifa eder.

MADDE 2. — Birinci maddede mezkûr Şûrayı Evkaf mahallî evkaf heyetlerinin mercii nihaisidir.

MADDE 3. — İşbu kanunun icrasına Şer'îye ve Evkaf Vekâleti memurdur.

MADDE 4. — İşbu kanun tarihi neşrinden muteberdir.

Şer'îye Encümeninin teklifi:

MADDE 1. — Büyük Millet Meclisi Heyeti mecmuasınca müntahap üç zat Şûrayı Evkaf vazifesini ifa eder.

MADDE 2. — Şûrayı Evkafın vazifesi Evkaf İdare-i Merkeziye Nizamnamesinin beşinci maddesinde mezkûr vazaiften ibarettir.

MADDE 3. — Birinci maddede mezkûr olan Şûrayı Evkaf mahallî evkaf heyetlerinin merciidir.

MADDE 4. — İşbu kanunun icrasına Şer'îye ve Evkaf Vekâleti memurdur.

MADDE 5.— İşbu kanun tarihi neşrinden muteberdir.

NUSRET Ef- (Erzurum) — Efendim bendeniz bundan takriben beş altı ay evvel Evkaf İdaresine gitmiştim. Bir camlı dolap içinde müterakim birçok evrak gördüm. Sual ettim. Bunlar nedir, dedim? Dediler ki; bunlar taşradan gelmiş. Tevcihi cihata ait evrak. Bunların muamelesi niçin yapılmıyor, diye sordum? “Bunların mercii Şûrayı Evkafıdır. Şûrayı Evkaf teşekkül etmedi. Bunun için burada bin üç yüz kadar evrak teraküm etmiş, alâhalihî duruyor.” dediler. Bunu böyle gördüğüm için bendeniz bir teklifi kanunide bulunmak mecburiyetinde kaldım. Hâlbuki altı ay geçti; bilmem Çin'e kadar seyahate mi gitti? Ne oldu? Bizim Abdülğafur Efendi Hoca Hazretleri ikinci bir teklifte bulundu. O encümenden çıkarak bugün mevkii müzakereye vaz'olunuyor. Esbabı mucibesine gelince: Malûmuâlini.

Teklifin nasıl sonuçlandığıyla ilgili bilgi ve belgeye ulaşılamadı.

2.5.3.4. Erzurum Mebusu Nusret Efendi'nin, Erzurum'da Bir Lisaniyat Mektebi Küşadına Dair Kanun Teklifi (2/540)²²⁵

Mehmet Nusret Efendi, Erzurum'da bir dil okulunun açılması için kanun teklifi verdi.

REİS — Erzurum Mebusu Hoca Nusret Efendinin, Erzurum'da bir Lisaniyat Medresesinin küşadına dair teklifi kanunisi var. Lâyiha Encümenine gönderiyoruz.

Kanun teklifi, Layiha Encümenine havale edildikten sonra kabul edilip edilmediğiyle ilgili bir bilgi ve belgeye ulaşılamadı.

Erzurum Mebusu Nusret Efendi'nin, Erzurum'da bir Lisaniyat Mektebi tesisi hakkında kanun teklifi ve Lâyiha Encümeni mazbatasını (2/540)²²⁶

REİS — Erzurum'da bir Lisaniyat Medresesi küşadı hakkındaki teklifin şayanı müzakere olduğuna dair Lâyiha Encümeni mazbatasını var, Şer'iyeye ve Maarif encümenlerine havale ediyoruz.

NEBİL Ef. (Karahisarlı Sahib)— Efendim Riyasetin muamelesi noksandır. Nizamname-i Dâhiliye muhaliftir. Tâyin-i esami ile reye vaz'ını istiyoruz.

HACI MUSTAFA Ef. (Ankara) — İçtima günlerinden birini daha tenzil ediyoruz, dün karar verdik, bugün bozuyoruz, bu nasıl olur efendim?

ZİYA HURŞİD B. (Lâzistan) — Müsaade buyurunuz bir şey arz edeyim efendim.

REİS — Erzurum'da bir Lisaniyat Medresesi küşadı hakkındaki teklifin şayanı müzakere olduğuna dair Lâyiha Encümeni mazbatasını var. Şer'iyeye Encümenine havale ediyoruz.

NUSRAT Ef. (Erzurum) — Şer'iyeye Encümeni ile alâkası yoktur. Maarif Encümenine havale ediniz efendim.

REİS — Maarif ve Şer'iyeye encümenlerine gönderiyoruz.

NUSRAT Ef. (Erzurum) — Şer'iyeye Encümeni ile katiyen alâkası yoktur efendim.

²²⁵ TBMM Z.C D.1 C.20 B.60 s. 575.

²²⁶ TBMM Z.C D.1 C.21 B.67 s. 200.

REİS — Maarif Encümenine havale ediyoruz. Amasya Mebusu Hamdi Beyin, Cemaatler tarafından idare edilen mekteplerde müstahdem muallim ve muallimelerden aıdatı tekaüdiye kabul edilmesine dair kanun teklifi ve Lâyiha Encümeni mazbatası (2/539)

REİS — An cemaatin idare edilen mektepler muallimlerinden tekaüdiye kat'ı hakkındaki teklifin şayanı müzakere olduğuna dair Lâyiha Encümeni mazbatası var, Maarif ve Kavanini Maliye encümenlerine havale ediyoruz.

2.5.4. I. Dönem TBMM Erzurum Milletvekilliğinden Sonraki Yaşamı

Nusret Efendi, Milletvekilliği sona erince memleketi olan Erzurum'a döndü. 18 Ekim 1930'de vefat etti.²²⁷ Soyadı Kanununun kabul edilmesinin ardından ailesi "Son" soyadını aldı.²²⁸

2.6. MEHMET SALİH (YEŞİLOĞLU)

2.6.1. Ailesi ve Eğitim- Öğretim Hayatı

Mehmet Salih Efendi, 1877 yılında Erzurum'un İbrahim Paşa Mahallesi'nde dünyaya geldi. Babası Mustafa Niyazi Bey, annesi ise Hacer Hanım'dır.²²⁹

İlk eğitimini babasından alan Mehmet Salih Efendi ilk ve orta öğrenimini Erzurum Feyziye, İbtidaisi ve Mülkiye Rüştiyesinde tamamladı.²³⁰ Daha sonra Darülmualliminden ve medreseden eğitim alarak mezun oldu. Ardından tarih alanında eğitim alan Mehmet Salih Efendi, ortaokullarda tarih, coğrafya, kavalt (gramer) ve edebiyat öğretmenliği yaptı. Ayrıca ilk ve ortaokullarda okutulmak üzere birçok alanda da eser yazdı. Hayatının büyük bölümünü öğretmenlik yaparak geçirdi.²³¹

²²⁷ Mili Savunma Bakanlığı Arşiv Müdürlüğü, Askeri Safahat Belgesi

²²⁸ Taşyürek, *Erzurum Kongresi ve I. BMM de Erzurum Milletvekilleri*, s. 177-181.

²²⁹ Palandöken Nüfus Müdürlüğü, Nüfus Kayıt Örneği

²³⁰ Çoker, *Türk Parlamento Tarihi*, s. 397.

²³¹ Nuran Canbulat, *I. Dönem TBMM Mebuslarından Mehmet Salih Yeşiloğlu'nun Meclisteki Faaliyetleri*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Erzurum 1992, s. 1.

2.6.2. Milletvekili Seçilinceye Kadar Yapmış Olduğu Görevler

Mehmet Salih Efendi, 1896-1897 yılları arasında Osmanlı Devleti ile Yunanistan arasında meydana gelen Dömeke Savaşı'na gönüllü olarak katıldı.²³² Savaş sona erdikten sonra 1897'de şer'i hukuk ve ceza muhakemeleri usulü derslerini okuyup yaklaşık bin yedi yüz maddeyi ezberledi. Almış olduğu bu eğitimin neticesinde 1889-1901 yılları arasında avukatlık yaptı.²³³

1903 yılında Erzurum İbrahim Paşa Mektebinde öğretmenlik hayatına başladı. Burada dört yıl görev yaptıktan sonra 1907 yılında Erzurum Nümune-i Terakki Mektebine Muallim-i Evvel olarak atandı. Burada da dört yıl görev yaptıktan sonra aynı okula müdür olarak atandı. Aynı zamanda Erzurum Caferiye Camiinde de hatiplik yaptı.²³⁴

Mehmet Salih Efendi, okul müdürlüğü yaparken medrese derslerinden imtihana girerek ulema sınıfına girmeyi hak kazandı ve böylelikle de askerlikten muaf oldu. Fakat I. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla birlikte askerlikten muaf olmasına rağmen gönüllü olarak savaşa katılarak Kafkas Cephesi'nde önce Heday-yı Şitaiye (kışlık hediye) komisyonunda daha sonra hastane teftişlerde görev aldı.²³⁵ 16 Şubat 1916'da Ruslar'ın Erzurum'u işgalinden birkaç gün önce ailesiyle birlikte iki ay süren yolculuktan sonra İstanbul'a yerleşti. Fakat İstanbul'da yaşadıkları çeşitli sıkıntılardan ötürü İstanbul'dan da Bursa'ya göç etmek zorunda kaldı.²³⁶ Bursa'ya yerleşen Mehmet Salih Efendi zeytin ticaretiyle uğraşarak geçimini bu şekilde sağlamaya başladı.

Bursa'da yaşamaya devam ederken 15 Mayıs 1919'da İzmir'in Yunanlılar tarafından işgalinden sonra öncelikle Harekât-ı Milliye Teşkilatı kurulması çalışmalarına sonra da yerine kurulan ve başkan vekilliğini yürüteceği Müdafaa-yı Hukuk Cemiyetinin çalışmalarına katıldı. Daha sonra mahiyetinde bulunan bin kadar Kuvayi Milliye gönüllüsüyle Bilecik'in Ahi Dağında iki ay kadar Yunanlılara karşı savaştı.

²³² 161 Sicil Nolu TBMM Azasının Tercüme-i Hal Kâğıdı Örneği.

²³³ Ömer Hakan Özalp, *Yeşilzade Mehmet Salih Efendi*, Dergah Yayınları, İstanbul 1999, s. 17.

²³⁴ Özalp, *Yeşilzade Mehmet Salih Efendi*, s. 18.

²³⁵ 161 Sicil No'lu TBMM Azasının Tercüme-i Hal Kâğıdı Örneği.

²³⁶ Canbulat, *I. Dönem TBMM Mebuslarından Mehmet Salih Yeşiloğlu*, s. 1.

Ayrıca o dönemde ortaya çıkan Anzavur Ayaklanmasının bastırılması için de çalıştı.²³⁷ Daha sonra düzenli ordunun kurulmasıyla birlikte bu birlikleri düzenli orduya devretti.

Mehmet Salih Efendi, Erzurum Kongresi'nin başlamasıyla birlikte kongreyi yakından takip etti. Ardından Mustafa Kemal imzalı Heyet-i Temsiliye kararlarını çoğaltıp, dağıtarak halkı bilinçlendirmek için gayret gösterdi. Sonra 1919'da adaylığını koymadığı halde Ertuğrul'da (Bilecik) 80'den fazla oy alarak mebus seçildi. Fakat bu görevi kabul etmedi. Ancak yine adaylığını koymamasına rağmen bu defa 120 oy alarak memleketi Erzurum'dan mebus seçildi. Bu defa verilen görevi reddetmeyerek Müdafaa-i Hukuk Başkan vekilliği görevini Bursalı Hakkı Baha'ya devredip 23 Nisan 1920'de Ankara'ya vardı.²³⁸

2.6.3. TBMM'deki Faaliyetleri

Mehmet Salih Efendi, TBMM'nin I. Dönemi için yapılan seçimlerde Erzurum Milletvekili olarak 23 Nisan 1920'de Meclisin açılışında hazır bulundu.²³⁹ 05/06/1920 günü Salih Efendi, seçim mazbatasını inceledikten sonra Meclise girdi. Konya Ayaklanmasının bastırılmasında ve soruşturulmasında görevlendirildi. Mecliste; Milli Savunma, PTT, İç Tüzük, İktisat Komisyonlarında görev aldı. Dönem içinde 43'ü gizli oturum olmak üzere 270 kez kürsüde söz aldı. 17 soru, 1 gensoru önergesi verdi.²⁴⁰

2.6.3.1. Erzurum Mebusu Salih Efendi'nin, Kurban Bayramında Kesilecek Kurban Bedelâtının Cephelere Gönderilmesi Hakkında Takriri:²⁴¹

Salih Efendi, Milli Mücadelede Osmanlı Devleti'nin yaşadığı maddi zorluklardan dolayı cephedeki askerlerin yiyecek, giyecek konusunda büyük sıkıntılar yaşamaları nedeniyle Kurban Bayramında kesilen kurbanların cepheye gönderilmesini konusunda Meclise teklif sundu:

²³⁷ 161 Sicil No'lu TBMM Azasının Tercüme-i Hal Kâğıdı Örneği.

²³⁸ Özalp, *Yeşilzade Mehmet Salih Efendi*, s. 33.

²³⁹ Çoker, *Türk Parlamento Tarihi*, s. 397.

²⁴⁰ Çoker, *Türk Parlamento Tarihi*, s. 398.

²⁴¹ TBMM, Z.C D.1 C.11 B.48, s.189.

“Hepimiz biliriz ki kurbanda iraka-i dem lâzımdır. Bu iraka-i dem bilfiil de yapılır, bilvekâle de yapılır. Maamafih biz kurban alır, oradaki arkadaşlarımıza kestirsek bu vacibatı biz eda etmiş olur muyuz? Olmaz mıyız? Mesele böyledir.”

Büyük Millet Meclisi Riyaseti Celilesine,

Kurban Bayramı gelir. Meclis azayı kiramından biri hiç şüphesiz kurban kesmek vecibesini ifa edecektir. Cephelerde ifayı vazife eden nurudide asker kardeşlerimizi böyle mukaddes bir vecibenin ifası vesilesile tatyibe müsaraat edebiliriz. Evlerimizde keseceğimiz kurbanlarımız her biri, cephenin bir tarafında kesilmek üzere azadan her birinin vereceği onar liradan terekküp edecek paranın heyet-i mecmuasını icabeden cephe aksamına tevzi edilmek üzere riyasete tevdi eylersek maksat hasılolur. Bu teklifimin azayı kiramdan hiç biri tarafından maruz muhalefet olmayacağına kemalile emin olarak arz ve dermeyan eylerim. Paranın suhulet cemini tem'inen alacağımız muhassasatlara mahsuben idarenin bilhesap bu parayı serian mahallerine gönderilmek üzere bir defa da emri riyasete itasına karar itasını heyet-i umumiyyeden talep ve rica eylerim.

22 Ağustos 1336 Erzurum Mebusu Memet Salih

Takririn sonucuyla ilgili herhangi bir bilgi ve belgeye ulaşılamadı

2.6.3.2. Erzurum Mebusu Salih Efendi'nin, İmam ve Hatip Maaşlarına Zamaim İcrası Hakkında Teklifi Kanunisi (2/168)²⁴²

Salih Efendi, uzun zamandır imamlara, hatiplere ve saireye verilen maaşların yeterli olmadığını, bunların maaşlarına mümkün mertebe zam verilmesi gerektiğini söyleyerek bu konuyla ilgili kanun teklifi verdi.

Salih Efendi'nin, 04/07/1921 günü Cami-i Şerife hademelerinin maaşlarını artırılması ve derece verilmesi hakkında Mecliste şu şekilde konuştu:

“Arkadaşlar, acınacak bir halde bulunan imama, hutuba, vaiz, müezzin, ferraş, kayyim vesaire için biz şimdiye kadar bir şey yapmamıştık; ahval de müsaade edemiyordu. Mamafih Evkaf ı mazbutalardan ne kadar vardat var? Ve bu adamlara ne

²⁴² TBMM, Z.C D.1 C.6 B.116, s. 404.

kadar verebiliyor ve daha zamaim icra edilip edilemeyeceği hususunda bendeniz bir parça tetkikat yaptım. Evkaf Müdüriyet -i Umumiyesine müracaatla kadrolarını vesairelerini aldım. Müsaade buyurursanız dört sözle bir hesap vereyim. Çünkü yapılan 532 bin 662 kuruş zamaim bunların arzu edilen ihtiyaçlarını tatmin edemeyecektir.”

REİS — Efendim, Erzurum mebusu Salih Beyin bir takriri var. Diyor ki: Senelerden beri imamlara, hatiplere ve saireye verilen maaşlar kâfi gelmiyor. Bunlara da mümkün merteye bir şeyler verilsin. Münasip görürseniz Evkaf encümenine havale edelim. ”

REİS — Bu hususu kabul edenler ellerini kaldırsın. Evkaf encümenine havale edilmiştir.

Bu teklifi bütçe müzakeresi esnasında veyahut diğer bir teklifi kanuni ile ayrıca nazarı dikkate alınacağına oy çokluğuyla karar verildi.

2.6.3.3. Erzurum Mebusu Salih Efendi'nin, Hıyanet-i Vataniyeden Dolayı İdam ve Müebbed Küreğe Mahkûm Edilenlerin Evrakının Mahkeme-i Temyizce Tetkik ve Tasdikına Dair Kanun Teklifi (2/334) ²⁴³

Salih Efendi,04/02/1922 tarihinde İstiklal Mahkemesince eşkıyaya yardım ve yataklık ettiği için 5 sene kürek cezasına çarptırılan Kesikköy ve Camiisafir Karyeli Hasan ve Battal Ağaların yaşlı oldukları için affedilmelerine dair aşağıdaki kanun teklifini verdi:

Riyaseti Celilesiye,

“Tarik-i şekavete salık katil İlyas ve Vanlı Abbas'ın aveneleriyle birkaç defalar köyelerine gelip odalarına misafir olmalarından bahsile takip müfrezeleri tarafından vaki jurnal üzerine beş mah mukaddem tahtı tevkife alınan Bala kazasının Kesikköprü ve Camiisafir karyesi ahalisinden Hasan ve Battal Ağaların da iki ihtiyar erbab-ı namus eşkıyaya yataklık töhmetiyle İstiklal Mahkemesince beşer sene kürek cezasıyla mahkum edilmişlerdir. Minel kadim misafire ikram, fukarayı it'am, alel husus muhacirine muavenet ve ikramda bulunmakla müstehir bu masum köy ağaları ki bugün

²⁴³ TBMM, D.1 C.11 B.48, s. 189.

muhitinin de tantı tasdikinde bulunduğu veçhile hanelerinde av tüfeği dahi bulunmayan ve harp dolayısıyla köylerinde birkaç ihtiyarla çocuktan maada eşkiyaya mukabele edebilecek kimseleri olmayan, fakara köy halkının şakilere ekmek vermeleri, hürmet eylemeleri aciz ve zaruretlerinden mütevellid bir keyfiyet-i kerhiye olduğundan ve esasen tecziyelerinden adil ve mantık tasavvur bulunmayan bu iki masumun da masharı affolunmalarını teklif ederim.”

Bu teklif önce Layiha Encümenine gönderildi; burada mazbata okunduktan sonra teklif adliye encümenine sevk edildi. Görüşülen maddeler:

MADDE 1: Şakileri kerhen ve cebren misafir eylediklerinden dolayı beşer seneye mahkûm olan Kesikköprü ve Camiisagır Karyeli Hasan ve Battal'ın bakiyeyi müddet-i cezaiyeleri affedilmiştir.”

MADDE 2: İşbu kanun tarihi kabulünden muteberdir.

MADDE 3: İşbu kanunun icrasına Adliye vekili memurdur.

Erzurum Salih

Yukarıdaki maddeler görüşüldükten sonra alınan kararlar gereği Hasan Bey'in vefatından dolayı herhangi bir muamele yapılmamasına, mahkûm Battal'ın affının Heyet-i Vekile'ye gönderilmesine karar verildi. Son olarak 2. Madde aşağıdaki şekilde düzeltilerek kabul edildi.

*MADDE 2: İşbu kanun Türkiye Büyük Millet Meclisince kabul ve tasdik edildiği tarihten muteberdir.*²⁴⁴

2.6.3.4. Erzurum Mebusu Salih Efendi'nin, Mecburi izdivaç hakkında kanun teklifi (2/448)²⁴⁵

Salih Efendi,22/02/1921 günü memleketi fuhuş ve sefaletten kurtarmak, umumi sağlığı tehdit eden bulaşıcı hastalıklardan korunmak, ordunun mevcudiyetini artırmak, umumi ahlaka aykırı davranışları yok etmek için mecburi evlilik hakkında aşağıda belirtilen kanun teklifini Meclise sundu:

²⁴⁴ Canbulat, *I. Dönem TBMM Mebuslarından Mehmet Salih Yeşiloğlu*, s.37.

²⁴⁵ TBMM, Z.C. D.1 C.16 B.154, s. 204.

Büyük Millet Meclisi Riyaseti Celilesine,

Mukaddes vatanımızın muhtelif aksamında zaman icrayı tahribat eden günbegün tefsi-i daire etmekte bulunan frengi, verem gibi iki mühlik illetin hükmi ferma olduğu cümlemizin malumudur. Bu menhus illetin men'i sirayet ve intişarı hakkında öteden beri takip edile gelmekte olan en birinci usulümüz ise yalnız hastaları muayene ve tedaviden ibaret olup, marazın malumumuz olan esbabı hakikiyesi ve avamili hakkında maalesef kat'i çarelere tevessül edilmemiştir. Hâlbuki ikinci derecede kalan bu muayene tedbiriyle marazın önünü almaya, bu suretle sıhhati umumiyeyi kurtarmaya uğraşmak yangını üfürükle itfaya benzer. Çünkü hilkat vetabiyat itibariyle melekietten uzak olan hazreti beşeriyet taban yer, çer, erkeklik dişilik yapar. Ve hiçbir kuvvet bunun önüne geçemez. Bununla bereber muhterem arkadaşlarım gibi öteden beri mucibi merakım olan sıhhati umumiyemiz hakkında müdavele-i efkârda bulunduğum yüzlerce zavatın kanaatıma iştirakleriyle sabit bulunduğu veçhile bu menhus illetlerden frenginin fuhuş ve sefaletten ileri geldiği gayri kabili itiraz bir hakikattir. Büyük millet Meclisi Hükümetinin nüfuzu dâhilinde yaşayan delikanlı ve bekârlarımızı fuhuş ve sefahatten, sıhhati umumiyemizi illet ve mezelletten kurtarmak, istikbal ordumuzu, mevcudiyeti milliyemizi inhilalae uğratmamak için bilimüm bekârlarımızı "Velayet i Amme" ahkâmına tevfiKANbil mecburiye tehhülleri hakkında bervech-i zirnevadın kavanin –i millete ithalini teklif eylerim."

Salih Efendi, mecburi evlenme ile ilgili kanun teklifi hakkında aşağıdaki konuşmayı yaptı:

"Beyefendiler; bu mesele memleketimizin hayatı içtimaicesine taallûk eder bir meseledir. Tabî sizler benden daha iyi düşünmüşsünüzdür. Yalnız mademki arzuyu umumî de vardır, bunun okunmasında. Bir kere okuyalım."

(Hayır hayır, istemeyiz sesleri).

REÎS — Erzurum Mebusu Salih Efendinin, mecburi izdivaç hakkındaki teklifi kanunisine dair Şer'iyeye Encümeni mazbatasını ruznameye alıyoruz efendim. (Müstaceliyetle sesleri)

REÎS — Okunmadan Lâyiha Encümenine havale ediyoruz.

Meclis üyeleri, daha önce de bekârlar hakkında bu şekilde tahrir verildiğini buradaki birçok maddenin orada da olduğunu, bu sebeple de yeniden müzakere edilmesine gerek olmadığına oy çokluğuyla karar verdiler.²⁴⁶

2.6.3.5. Salih Efendi 8.1/1337/1921 Günü Ankara'dan Samsun'a Tütün Nakleden Bazı Gümüşhanelilerin Gasp edilen Hayvanları Hakkında Müdafaa-i Milliye Vekaletine Sual Tahriri

Uzun yıllar süren savaşlar nedeniyle halk büyük maddi sıkıntılar yaşamaktaydı. Salih Efendi, halkın üstündeki tarım ve hayvancılıkla ilgili vergi yükünün hafifletilmesi için çalışmalar yaptı ve aşağıdaki tahriri Meclise sundu:

Risayeti Celileye,

“Üç gün evvelisi Ankara'dan Samsun'a tütün nakleden Gümüşhaneli bir kısım fukara hemşehrilerimin altmış kadar hayvanı gasp edilmiş ve yapılan tatbikata rağmen bu hayvanların henüz istirdarına muvaffakiyet hâsıl olamamıştır. Müdafaa-i Milliye Vekili bu hayvanlar hakkında ve gasıplar üzerinde ne gibi bir icraat yapmış ise lütfen Heyet i Umumiye ye bildirilmesini teklif ediyorum.”²⁴⁷

Salih Efendi'nin bu sual tahririne Müdafaa-i Milliye Vekâletinden herhangi bir cevap gelmedi.

2.6.4. I. Dönem TBMM Erzurum Milletvekilliğinden Sonraki Yaşamı

Mehmet Salih Efendi. I. dönem TBMM mebusluğundan sonra bir süre Ankara'da ticaretle uğraştı. Ardından 1924 yılında İstanbul'a taşınarak ticaret hayatına burada devam etti. Bu esnada Çerkez Ethem ile birlikte komite kurarak Mustafa Kemal Paşa'ya suikast kurma suçundan tutuklanıp Ankara'ya götürüldü ve İstiklal Mahkemesinde yargılandı. Fakat suçsuz bulununca beraat ederek İstanbul'a geri döndü.²⁴⁸ Cephedeki

²⁴⁶ Canbulat, *I. Dönem TBMM Mebuslarından Mehmet Salih Yeşiloğlu*, s. 16.

²⁴⁷ Canbulat, *I. Dönem TBMM Mebuslarından Mehmet Salih Yeşiloğlu*, s. 69.

²⁴⁸ Özalp, *Yeşilzade Mehmet Salih Efendi*, s. 53.

hizmetleri nedeniyle 20 Nisan 1925 tarihinde Meclis kararıyla Kırmızı Yeşil şeritli İstiklal Madalyası aldı.²⁴⁹

İstanbul'a döndükten sonra ticareti bırakarak eski mesleği olan öğretmenliğe İstanbul İmam Hatip Okulunda başladı. 1 Ekim 1929'da İmam-Hatip okullarının lağvedilmesiyle birlikte Çemberlitaş Ortaokuluna tarih öğretmeni olarak atandı. Fakat 1931 yılının Eylül ayında görev yaptığı okulda dini propaganda yaptığı gerekçesiyle önce açığa alındı ardından da 8 Aralık 1931 yılında emekliliğe sevk edildi.²⁵⁰

Emekli olduktan sonra bir süre tekrar ticaretle uğraştı. 11 Şubat 1937'de ise Kütüphane Tasnif Komisyonu'nda çalışmaya başladı. Fakat 1945 yılında geçirdiği bir kaza neticesinde kangren olan bacağına kesilmesiyle birlikte bu görevi de bırakmak zorunda kaldı.

Mehmet Salih Efendi, 4 Temmuz 1954 yılında İstanbul Fatih Mahallesindeki evinde hayatını kaybetti.²⁵¹ Ardından kendi isteği üzerine Merkez Efendi Haziresindeki mezarlığa defnedildi.²⁵²

2.7. MUSTAFA DURAK SAKARYA

2.7.1. Ailesi ve Eğitim- Öğretim Hayatı

Mustafa Durak Bey, 1876 yılında Erzurum'un Veyisefendi Mahallesi'nde dünyaya geldi. Babası Hacı Ahmet Efendi, annesi ise Peruze Hanım'dır. Mensure Hanım ile evli olan Mustafa Durak Bey, Mensure Hanım'dan çocuğu olmadığı için akrabalarından Hamdi Bey'in kızı Emine'yi evlatlık edindi.²⁵³

Mustafa Durak Bey, ilk ve ortaöğrenimini Erzurum İbtidai Mektebi ve Rüştüyesinde tamamlamasının ardından Sultan Abdulhamit'e karşı eylemlerde bulunduğu için Sinop Kalesi'ne sürgün edildi. Daha sonra serbest kalarak Erzurum'a döndü²⁵⁴ ve Hükümet tarafından vekâleten Erzurum Polis Müdürlüğü'ne atandı. 1910

²⁴⁹ Çoker, Türk Parlamento Tarihi, s. 398.

²⁵⁰ Özalp, *Yeşilzade Mehmet Salih Efendi*, s. 55.

²⁵¹ Canbulat, *I. Dönem TBMM Mebuslarından Mehmet Salih Yeşiloğlu*, s. 92.

²⁵² Özalp, *Yeşilzade Mehmet Salih Efendi*, s. 60.

²⁵³ Erzurum Palandöken Nüfus Müdürlüğü Nüfus Kâğıt Örneği

²⁵⁴ Çoker, Türk Parlamento Tarihi..., s. 399.

yılında ise İstanbul'da açılan ilk Polis Mektebine kaydoldu ve bu mektepte yüksek tahsil derecesinde hukuk öğrenimi gördü. Mezun olduktan sonra ise diplomasını "Aliülala" derecesinde aldı.²⁵⁵

2.7.2. Milletvekili Seçilinceye Kadar Yapmış Olduğu Görevler

Mustafa Durak Bey, küçük yaşta babasını kaybettiği için annesi Peruze Hanım tarafından yetiştirildi.²⁵⁶ Gençlik yıllarında Doğu Anadolu'da halka baskı kurmaya ve zulmetmeye başlayan özellikle Ermeni Taşnak komitacılarına karşı büyük mücadeleler verdi. Vermiş olduğu bu mücadeleler sayesinde yöre halkı tarafından sevilip ve sayıldı.²⁵⁷

1901 yılında Doğu Anadolu'da meydana gelen deprem ve sonrasında yaşanan olumsuzluklar, Ermeni Taşnak ve Hınçak Çetelerinin yürütmüş olduğu olumsuz çalışmalar ve içinde bulunduğu zor durumdan kurtulmak isteyen Osmanlı Devleti'nin halktan toprak ve hayvan vergisi toplama kararı halkı çaresiz bıraktı. II. Abdulhamit'i tahttan indirmek isteyen İttihatçılar, bu duruma sessiz kalmayarak bölgede çalışmalar yürütmeye başladı. Bunlardan ilki İttihat ve Terakki Cemiyeti kurucularından olan Hüseyin Tosun Bey'in Erzurum'a bir dükkan açma bahanesiyle gelerek Adem-i Merkeziyet Cemiyetinin bir şubesini açması oldu. Bu cemiyete ilk kaydolanlar arasında Durak Bey de vardı.²⁵⁸

Âdem-i Merkeziyet Cemiyetinin ilk icraatlarından biri vergilerin kaldırılması için hükümete defalarca telgraf çekmek oldu. Fakat her defasında olumsuz cevaplar alındı. Bunun üzerine içerisinde Durak Bey'in de bulunduğu cemiyet üyeleri yöre halkını hükümet aleyhinde ayaklandırmaya başladı.²⁵⁹ Ayaklanan halk 14 Mart 1906'da Tebriz Kapıdaki Tophaneli Hanında toplanarak hükümeti protesto etmeye başladı. Bu ayaklanmanın ardından tepkilere daha fazla dayanamayan hükümet, vergileri affettiğini açıkladı.

²⁵⁵ TBMM.5. Dönem Gümüşhane Milletvekili, Tercüme-i Hal Kâğıdı

²⁵⁶ Emruhan Yalçın, *I. Dönem Erzurum Mebusu Mustafa Durak'ın Hayatı ve TBMM'deki Faaliyetleri*, Atatürk Üniversitesi Atatürk İlke ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, s. 1.

²⁵⁷ Erol Kürkçüoğlu, Mustafa Durak, "Birinci Dönem TBMM Erzurum Milletvekili", *Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Dergisi*, I/4 Mart 1990, s. 119-136

²⁵⁸ Tunaya, *Türkiye'de Siyasi Partiler III*, s.142.

²⁵⁹ Mehmet Nusret, *Tarihçe-i Erzurum*, Dergah Yayınları, İstanbul 1922, s. 58.

Fakat 14 Mart 1906'da halkı ayaklandıran cemiyet üyeleri valilikçe tespit edildi.²⁶⁰ Aralarında Mustafa Durak Bey'in de bulunduğu 30 üye vergilerin affedilmesine rağmen halkı yine de isyana teşvik etmekle suçlanarak 25 Kasım 1907'de tutuklanıp mahkemeye sevk edildiler.²⁶¹ Bu üyelerden Durak Sakarya Bey ve 22 arkadaşı müebbet hapse çarptırılarak Sinop Kalesine sürgün edildi.²⁶² Fakat 1908 tarihinde II. Meşrutiyet'in ilanından sonra bu davadan mahkûm olan tüm tutuklular affedilerek tahliye edildi.²⁶³

II. Meşrutiyet'in ilanından sonra ülke yönetimini ele geçiren İttihatçılar affedildikten sonra Erzurum'a dönen Durak Bey'i, 7 Ekim 1908 tarihinde Erzurum Polis Müdürlüğü'ne vekâleten tayin ettiler.²⁶⁴ Fakat Durak Sakarya Bey ortaokul mezunu olması ve polislik mesleğindeki tecrübesizliği nedeniyle eğitim alması için 9 Aralık 1909'da İstanbul'da açılan Polis Mektebine gönderildi.²⁶⁵

Durak Bey, polis okulunun hukuk bölümünü yüksek tahsil derecesinde bitirdikten sonra Erzurum'a geri döndü. 24 Eylül 1910'da önce ser komiserliğe terfi ettirilip ardından 9 Ekim 1910'da ise eski vazifesi olan Erzurum Polis Müdürlüğü'ne vekâleten atandı.²⁶⁶ Daha sonra Erzurum Valiliğinin Dâhiliye vekâletine, sunmuş olduğu teklifle 4 Şubat 1911'de polis müdürlüğüne asaleten atandı.²⁶⁷

Durak Bey, Erzurum'daki başarılı çalışmalarının ardından 8 Temmuz 1910'da Bitlis Polis Müdürlüğü'ne tayin edildi.²⁶⁸ Bitlis'te de vazifeye başlayan Durak Bey, hükümetçe verilen görev gereği öncelikle Bitlis Milis Taburunu kurdu ve kumandanlığını yaptı. Ardından Bitlis Milis Alayını da kurarak Alay Kumandanlığını da bir süreliğine yürüttü.²⁶⁹ Bu süreçte Mayıs 1914'te Bitlis'te yaşanan irtica olaylarını bastırıldığı için de Meclis tarafından dördüncü rütbeden "Mecidi Nişanı" ile ödüllendirildi.²⁷⁰

²⁶⁰ Nusret, *Tarihçe-i Erzurum*, s. 59.

²⁶¹ Demirel, *Birinci Mecliste Muhalefet*, s. 51.

²⁶² Yalçın, *I. Dönem Erzurum Mebusu Mustafa Durak'ın*, s. 25.

²⁶³ Nusret, *Tarihçe-i Erzurum*, s. 70.

²⁶⁴ Emniyet Genel Müdürlüğü Arş. D.NO.1:3978/34.

²⁶⁵ TBMM, 5.Dönem Gümüşhane Milletvekili, Tercüme-i Hal Kâğıdı.

²⁶⁶ Yalçın, *I. Dönem Erzurum Mebusu Mustafa Durak'ın*, s. 4.

²⁶⁷ Emniyet Genel Müdürlüğü Arş. D.NO.1:3978/34,72.

²⁶⁸ Emniyet Genel Müdürlüğü Arş. D.NO.1:3978/93.

²⁶⁹ TBMM Arşivi D.No.162/3.

²⁷⁰ Emniyet Genel Müdürlüğü Arş. D.NO.1:3978/119.

Durak Bey, Bitlis Milis Tabur ve Alay Kumandanlığını başarılı bir şekilde yürüttüğü için öncelikle 28 Ekim 1915'te Ankara Polis Müdürlüğü'ne ardından da 18 Kasım 1917'de Adana Polis Müdürlüğü'ne atandı. Bu görevlerinden ötürü ikinci sınıf polis müdürlüğünden birinci sınıf polis müdürlüğüne yükseltildi.²⁷¹ 1918 yılında ise Adana Polis Müdürlüğü'nden istifa ederek Erzurum'a döndü.²⁷²

Erzurum'a döndükten sonra Milli Mücadelenin içerisinde yer alarak, çalışmalarını bu yönde yürüttü. Daha sonra I. Dönem Erzurum Milletvekili seçilerek Türkiye Büyük Millet Meclisine girdi. Meclise girdikten sonra Mustafa Kemal Paşa'nın isteği üzerine bir müddet Polis Müdürlüğü'nü yürüterek emniyette yeni bir teşkilat kurdu.²⁷³ Emniyetteki teşkilatlanmayı tamamladıktan sonra bu görevden ayrılarak sadece milletvekilliği yaptı.

2.7.3. TBMM' deki Faaliyetleri

Durak Bey, TBMM I. Dönem Erzurum milletvekilliği yaptı. I. Dönem sonunda adaylığını koymadı. 13 Mayıs 1920'de Mecliste hazır bulundu. Milletvekilliği devam ederken Emniyet Genel Müdürlüğü yaptı. Mecliste; Tasarı, İçişleri, Milli Savunma Dilekçe, Sayıştay Komisyonlarında ve Memurin Muhakematı Tetkik Kurulunda görev aldı. Dönem içinde, 35'i gizli oturumlarda olmak üzere kürsüde 139 konuşma yaptı. 3 soru önergesi verdi. 5. ve 6. dönemde yeniden Gümüşhane'den milletvekili seçildi. Milletvekilliği ölümüne kadar devam etti.²⁷⁴

2.7.3.1. Kastamonu Mebusu Abdulkadir Kemali Bey'le Arkadaşlarının, Meclisin Ankara'dan Başka Bir Mahale Nakli Hakkındaki 115 İmza Takrirleri

REİS — Efendim, takrir yüz on beş imzalıdır. Okunacak.

Büyük Millet Meclisi Riyaseti Celilesine,

Anadolu topraklarında Yunan Ordusu mevcut olduğu sırada Meclisi Âlinin Ankara'da ikameti bir zaruret idi. Fakat bugün Lehülhamd mezkûr mâni kahir ve izale

²⁷¹ Emniyet Genel Müdürlüğü Arş. D.NO.1:3978/128.

²⁷² TBMM Arşivi D.No.162/3.

²⁷³ TBMM Arşivi D.No.162/3.

²⁷⁴ Çoker, Türk Parlamento Tarihi, s. 400.

edildiğinden ve Ankara'nın gerek ev bulup aile iskân etmek ve gerek fevkalâde galayı esar sebebiyle geçinebilmek hususlarında mebus ile memurine ve ricali askeriye ve zabıtana irae ettiği müşkülât ve istirahatın devamına artık mahal ve lüzum kalmadığından daha iyi ve müsait şeraîti maişet arz eden Bursa veyahut Konya veyahut İzmir şehirlerinden birine Meclisi Âlinin naklini müstaceliyetle teklif ederiz.²⁷⁵

18 Teşrinievvel 1338

DURAK BEY (Erzurum) — “Efendiler bendeniz usulü müzakereye dair maruzatta bulunacağım, Fakat çok rica ederim sükûnetinizi muhafaza buyurunuz. Efendiler, Meclis-i Âli'nin burada kalması veyahut buradan başka bir yere gitmesi; hakikaten mühim bir meseledir. Fakat acaba bugün, bu saatte bu meselenin müzakeresi caiz midir? Değil midir! (Neden caiz olmasın sadaları?) Telâş buyurmayın çok rica ederim..Benim de o takrirden imzam var. (O halde itiraz etme sesleri) Rica ederim, bir dakika dinleyiniz; efendiler, Sulh Konferansına cevap bekliyoruz, bu cevaba intizar üç, beş veya nihayet sekiz günlük bir iştir. Böyle Sulh Konferansına cevap beklediğimiz zamanlardan üç gün evvel, beş gün evvel: Meclisin başka bir yere nakli tehlikelidir; işin doğrusu budur. Takrirden benim de imzam var. Fakat çok rica ederim. Bunun müzakeresini tehir edelim. Sulh Konferansından cevap alalım. Sulhun takarrüründen sonra başka bir yere gitmeye hakikaten ben de taraftarım. Lâkin şimdilik bu meseleyi bırakalım.”²⁷⁶

Meclisin nakli meselesi o gün kesin bir sonuca bağlanmadı. Aynı konu Meclisin 22 Ağustos 1921 günü yapılan gizli oturumunda tekrar ele alındı. Bu oturumda Müdafai Milliye Vekili Fevzi Paşa Meclisin nakli konusunun ısrarla kabul edilmesini istedi. Mecliste de Fevzi Paşa'nın düşüncelerini tasvip eden mebuslar çoğunlukta idi. Meclisin kesinlik kazanamamış bu kararı üzerine Mustafa Durak Bey, memleket sevdası ile mebusları ikna etmek için yeniden söz aldı: “Efendim; zannediyorum ki biz bir tehlikeli oyuna giriyoruz. Bu bizim için çok tehlikelidir. Her şeyi üzerimize almayalım. Bize lazım olan bir şey vardır. Kontrol vazifesini yerine getirmek. Kendileri kaçıyor dedirtmeyelim. Düşmanı aciz bırakmak için ne lazımsa yapılmalıdır. Bu heyet bunu düşünmelidir.”

²⁷⁵ TBMM Z.C. D.1 C.24 B.122- s. 25.

²⁷⁶ TBMM Z.C. D.1 C.24 B.122- s. 28.

Bu sözler bir ruh fırtınası kopardı ve sonuç olarak Meclis yerinde kaldı. Mustafa Durak Bey; Genelkurmayın, Savunma Bakanlığının, Bakanlar Kurulunun ve Meclisin göçü konusundaki kesin kararına tek başına direndi ve başarılı oldu.²⁷⁷

2.7.3.2. Erzurum Mebusu Durak Bey'in, Müfettişi Umumi kanun lâyihasının encümeden celbi ile ruznameye alınmasına dair takriri²⁷⁸

REİS — Efendim, ruzname-i müzakerata dair Erzurum Mebusu Durak Beyin takriri vardır.

Riyaseti Celileye,

Ehemiyyeti derkar olan Müfettişi Umumilik Kanununun müstacelen çıkarılması Meclis-i Âlinin kararı iktizasından iken hayli zamandan beri encümende kalıp karar hilâfına olarak müzakeresi tehire bırakılan mezkûr kanun lâyihasının encümeden celbini teklif eylerim.

*5 Kânunuevvel 1337
Erzurum Mebusu
Mustafa Durak*

REİS — Encümen bunu zaten ihzar etmiş, bu günlerde Heyet-i Umumiye'ye gelecek kendilerine takriri tebliğ ederiz.

DURAK B. (Erzurum) — Çok durmasın, gelsin.

2.7.3.3. Erzurum Mebusu Durak Bey'in, İstanbul'dan Anadolu'ya geçmiş olan Harb-i Umumi malûllerinin müterakim maaşlarının tesviye edilmesine dair takriri²⁷⁹

Mustafa Durak Bey, Birinci Dünya Savaşında gazi olanlara birikmiş maaşlarının ödenmesi için takrir verdi.

REİS — Efendim Erzurum Mebusu Durak Beyefendi'nin bir takriri var. Onu okutturacağım. Dinleyelim.

²⁷⁷ Yalçın, *I. Dönem Erzurum Mebusu Mustafa Durak'ın*, s. 34.

²⁷⁸ TBMM Z.C. 1. Dönem 23. Cilt 117. Birleşim, s. 345-346.

²⁷⁹ TBMM Z.C. Dönem 27. Cilt 201. Birleşim - s. 546-549.

Riyaseti Celileye,

Şifahen arz ettiğim veçhile Harbi Umumide malul olup bazı esbabı mücbire ve meşrua dolayısıyla İstanbul'da kalıp bilâhare Anadolu'ya gelebilmiş olan malûller hakkında tahkikat icrası ile bu gibilerin terakümde kalmış olan maaşlarının tesviyesinin tahtı karara alınmasını teklif eylerim.

Erzurum Mebusu Mustafa Durak

Takrir ile ilgili Mecliste aşağıdaki konuşmalar yapıldı:

MALİYE VEKİLİ HASAN FEHMİ B. —1337 Şubatı nihayetinde kabul edilen Avans Kanununa ilâve buyrulan bir madde-i kanuniye ile Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından bil fiil idare edilen mantık haricinde mütekaidinin tekaüdiye maaşları kat'edilmiştir deniyordu. Ondan sonra İstanbul'dan veyahut başka mahallerden gelen mütekaidine, malûl ve gayrimâlûl olsun; bittabi mütekait maaşı verilmiyor. Binaenaleyh madde mutlak olduğuna göre malûl olanların istisnaen maaşlarının verilmesi mümkün müdür? Mümkün ise verilmesi yolunda tef siren Maliye Vekâletine mezuniyet verilmesine dair bundan birkaç ay evvel bir tezkere takdim edilmişti. Zannederim encümeninizin birisindedir. Maddenin tefsiri olduğuna göre; ya o tefsiri bulup tetkik: ve müzakere etmek veyahut o maddeye bir zeyil yaparak mâlûlini istisna etmek lâzım gelirdi. İdari bir kararla mutlak olan bir maddei kanuniye tağyir edilemez. Mâruzâtım şekle aittir. Binaenaleyh, o tefsiri bulalım. Bundan sonraki celsede o tefsiri müzakere edelim. Daha doğru olur.

DURAK B. (Erzurum) — Maliye Vekili Beyefendinin söylediklerini bendeniz de kabul ediyorum. Fakat müstacelen müzakere edilsin. Bunu Heyet-i Celileden rica ediyorum.

REİS — Efendim tefir bulunsun, ruznameye alınsın, o zaman müzakere edilir. Müstacelen ruznameye alalım.

DURAK B. (Erzurum) — Çok rica ediyorum, bunlar aç biilâçtır. Çok mağdur olmuşlardır, sürünüyorlar. Bir an evvel intaç edelim.

Bu konuşmanın ardından, Meclis başkanı bu takririn daha sonra görüşülmek üzere dosyalanmasına karar verildiğini açıkladı.

2.7.3.4. Erzurum Mebusu Mustafa Durak Beyin, İstanbul'da Teşkil Edilen Bir Şirket ve İstanbul'a Gelecek Un ve Buğdayların Gümrük Resmi Hakkındaki Kanun Teklifinin Neden Muvazene-i Maliye Encümenine Uğramadığı Hakkında İzahat Verilmesine Dair Takriri.²⁸⁰

Mustafa Durak Bey, İstanbul'a un ve buğday getiren bir şirket ile gümrük resmi hakkında kanun teklifinin neden Maliye Encümenine gelmediği hakkında bilgi verilmesi için Meclise takrir verdi.

Riyaseti Celileye,

Kayseri Mebusu Muhterem Osman Beyefendi'nin beyanatında İstanbul'da bir şirketin teşekkülünü ve o şirketten bazı zevatın buraya gelmesi, İstanbul'a gelecek un ve buğdaylar hakkında bir misil gümrük alınması için Meclis-i Âlice kabul edilen kanunun Muvazene-i Maliye Encümenine uğramaması calibi nazarı dikkat olduğundan arkadaşlardan bu hususa dair malûmatı olanların kâfi derecede malûmat ita etmelerini maslahat namına teklif eylerim.

Erzurum Mustafa Durak

Mecliste yapılan uzun tartışmalar sonucunda takrir aşağıdaki şekilde kanunlaştı:

Zahire ithalâtından alınmakta olan gümrük resmi hakkında kanun No. 195

BİRİNCİ MADDE — İzmit ve Zonguldak limanlarına ithal olunacak ikinci ve üçüncü nevi buğday unlarından alınmakta olan gümrük resmi 28 Temmuz 1336 tarihli kanun mucibince istifası icabeden miktara tenzil edilmiştir.

İKİNCİ MADDE — Karadeniz limanlarına ithal olunacak mısır ve mısır unlarından alınmakta olan gümrük resmi tarifedeki resmi asliye tenzil edilmiştir.

ÜÇÜNCÜ MADDE — İşbu kanun tarihi neşrinden itibaren Haziran 1338 gayerine kadar mer'idir.

*DÖRDÜNCÜ MADDE — İşbu kanunun icrasına Maliye vekili memurdur.*²⁸¹

26 Şubat 1338 ve 28 Cemaziyelâhir 1340

²⁸⁰ TBMM Z.C D.1 C.27 B.201, s. 546.

²⁸¹ TBMM Z.C D.1 C.16 s. 189-194.

2.7.4. I. Dönem TBMM Erzurum Milletvekilliğinden Sonraki Yaşamı

Mustafa Durak Bey, birinci dönem Erzurum Milletvekilliği sona erdikten sonra milletvekilliğine üç dönem ara vererek Erzurum'a geri döndü. Bir süre ticaretle uğraştıktan sonra 11 Ağustos 1932'de yapılan yerel seçimlere katılarak Erzurum Belediye Meclis üyeliğine seçildi.²⁸² Daha sonra 22 belediye Meclis üyesinin katılımıyla gerçekleşen seçimde 18 oy alarak Belediye Başkanı seçildi.

Belediye başkanı seçildikten sonra yürütmüş olduğu olumlu çalışmalar neticesinde halkın büyük teveccühünü kazandı. Bu nedenle 1934 yılında tekrarlanan belediye başkanlığı seçimlerine yeniden katıldı. 27 Meclis üyesinin 14'ünün oyunu alarak tekrardan belediye başkanı seçildi. İkinci dönem belediye başkanlığı döneminde özellikle belediye gelirlerini arttırmaya yönelik çalışmalar yürüttü. Bu dönemde soyadı kanununun yayımlanmasıyla birlikte "Sakarya" soyadını aldı.²⁸³

Mustafa Durak Bey, milletvekilliğine üç dönem ara verdikten sonra Mustafa Kemal Atatürk'ün daveti üzerine 8 Şubat 1935'de yapılan seçimlere Gümüşhane'den adaylığını koydu ve milletvekili seçildi. Milletvekili seçildikten sonra Erzurum Belediye başkanlığından çekildi. Gümüşhane milletvekilliği döneminde bir süreliğine de Kars vali vekilliğini yürüttü.²⁸⁴ Buradaki görevi tamamlandıktan sonra altıncı dönemde adaylığını koyarak Gümüşhane milletvekilliği yaptı. Altıncı dönem milletvekilliği bittikten sonra Erzurum'a geri döndü.

Erzurum'a döndükten sonra bir süre yine ticaretle meşgul oldu. Daha sonra ağırlaşan hastalığından ötürü 1942 yılında tedavisi için Bursa'ya gitti. Fakat tedaviye cevap veremedi ve ardından kalp krizi geçirerek 21 Ekim 1942'de 66 yaşındayken vefat etti. Vefatından sonra Bursa'nın ileri gelenleri Durak Sakarya Bey'in cenazesini Erzurum'a göndermek istemedikleri için cenazesi Emir Sultan Haziresi'nde Osman Bey'in yanında defnedildi.²⁸⁵

²⁸² TBMM Arşivi D.No.162/3

²⁸³ Yalçın, *I. Dönem Erzurum Mebusu Mustafa Durak'ın*, s. 36.

²⁸⁴ Emniyet Genel Müdürlüğü Arşivi, D.No:3978/34.

²⁸⁵ Yalçın, *I. Dönem Erzurum Mebusu Mustafa Durak'ın*, s. 42.

2.8. SÜLEYMAN NECATİ (GÜNERİ) BEY

2.8.1. Ailesi ve Eğitim- Öğretim Hayatı

Süleyman Necati (GÜNERİ) Bey, 1889 yılında Erzurum'un Kiğı Nahiyesi'nde²⁸⁶ dünyaya geldi. Babası Galip Bey, annesi ise Emine Hanım'dır. Naciye Hanım²⁸⁷ ile evli olan Süleyman Necati Bey'in; Tomriz, Oğuz, Turgut, Mustafa ve Ali adlarında beş çocuğu vardır.²⁸⁸

Süleyman Necati Bey, ilk ve orta öğrenimini Kiğı Rüştiyesinde tamamladı. Daha sonra eğitimine babasının memuriyeti nedeniyle Konya'da Hukuk Mektebinde devam etti. Daha tahsilini tamamlamadan memuriyet hayatına başladı. Ilgın Ziraat Bankasında ve Konya'da tahsilat ve nüfus kâtipliği yaptı.²⁸⁹ Konuştuğu dil yabancı dil Fransızca'dır.²⁹⁰

2.8.2. Milletvekili Seçilinceye Kadar Yapmış Olduğu Görevler

Süleyman Necati Bey, 1911 yılında Hukuk Mektebinden mezun olduktan sonra Konya'da hâkimlik yapmaya başladı. Hâkimlik yaparken aynı zamanda da Türk Sözü gazetesinde baş muharrirlik görevini yürüttü. Daha sonraki yıllarda Diyarbakır (Argani) İdadisinde tarih ve coğrafya öğretmenliği yaptı. Ayrıca Erzurum'da da İttihat ve Terakki Mektebinde Türkçe öğretmenliği ve müdürlük yaptı.²⁹¹ Kiğı'dan Erzurum'a Vilayet-i Meclis-i Umumi azalığına seçildi.²⁹²

1913 yılında Konya'dan Erzurum'a geldi. Erzurum'da İttihat ve Terakki Mektebinde öğretmenlik yapmaya başladı. Aynı dönemde Erzurum Meclis-i Umumi Azalığına seçildi ve bu süreçte Albayrak adında mahalli bir gazete çıkarmaya başladı.²⁹³ Fakat 1916 yılında Rusların Erzurum'u işgalinden sonra gazete yayın hayatına ara

²⁸⁶ Kiğı Nahiyesi, O dönemde Erzurum'a bağlı bir nahiyeydi. Günümüzde ise Bingöl İline bağlanmıştır.

²⁸⁷ Tercüme-i Hal Kâğıdında Naciye Hanım ile evli olduğu ve bu evlilikten Oğuz Gürbüz, Ayşe adlarında çocukları olduğu belirtilmiştir.

²⁸⁸ Palandöken Nüfus Müdürlüğünden Alınan Nüfus Kayıt Örneği

²⁸⁹ Çil, *Erzurum Kongresi'ne Katılan Delegationlar*, s. 71.

²⁹⁰ 164 No'lu TBMM Tercüme-i Hal Kâğıdı Örneği.

²⁹¹ Asuman Demircioğlu, *1919-1923'de Süleyman Necati (GÜNERİ) Bey*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Atatürk İlke ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Erzurum 1992, s. 2.

²⁹² Çil, *Erzurum Kongresi'ne Katılan Delegationlar*, s. 72.

²⁹³ *Türk ve Dünya Ünlüleri Ansiklopedisi*, Anadolu Yayıncılık, s. 2553.

vermek zorunda kaldı. Süleyman Necati Bey de Konya'ya geri döndü. Konya'da 1918 yılına kadar İttihat ve Terakki Mektebinde müdürlük görevini yaparken aynı zamanda Konya merkezi azalığı görevini de yürüttü.²⁹⁴

Süleyman Necati Bey, 1918 yılında tekrar Erzurum'a geri dönerek Albayrak gazetesi ile aynı adı taşıyan Albayrak Mektebinin idareciliğini yapmaya başladı. Ayrıca gazetenin başyazarlığını da yaptı. Yazar kadrosunu genişlettikçe okuyucu kitlesi artan gazete Müdafaa-i Hukuk-u Milliye Cemiyetiyle birlikte hareket ettiği için Damat Ferit Paşa'nın posta müdürü tarafından yasaklanan gazeteler arasına alındı. Süleyman Necati Bey Vilayet-i Şarkıye Müdafaa-i Hukuk Milliye Cemiyeti'nin Erzurum şubesinde faal görevlerde bulundu. Kazım Karabekir Paşa'nın isteğiyle Kolordu ile Vilayet-i Şarkıye-i Müdafaa-i Hukuk-i Milliye Cemiyeti arasında irtibat kurmakla görevlendirildi. Erzurum Kongresine Vilayet-i Şarkıye Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyetinin Karaköse (Ağrı) Temsilcisi olarak katıldı ve kongrenin divan kâtipliğini yaptı. Kongre sonunda Mustafa Kemal Paşa'ya Erzurum hemşehriliğini kabul etmesi için Şarki Anadolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Erzurum Heyet-i Merkeziyesi tarafından verilen teklif yazısında Süleyman Necati Güneri'nin de Karaköse Temsilcisi olarak imzası vardı.²⁹⁵ 6 Ocak 1920'de Meclis-i Mebusanın son dönem için yapılan seçimlerinde Erzurum milletvekili oldu. Meclisin feshedilmesinin ardından Ankara'ya geldi,²⁹⁶

2.8.3. TBMM'deki Faaliyetleri

Süleyman Necati Bey, TBMM'nin 1. Dönem için yapılan seçimlerinde Erzurum milletvekili olarak Meclise katıldı. Meclisin açılışının daha ilk günlerinden itibaren aktif olarak görev yapmaya başladı. Mecliste; Milli Eğitim, Mali Kanunlar, İktisat ve Anayasa Komisyonlarında çalıştı. 2 Aralık 1921'de Ermenistan ile yapılan Gümrü Antlaşması'nda delege oldu. 21 Şubat 1921'de yapılan Londra Konferansında ise danışman olarak görev aldı.²⁹⁷ Mecliste Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubunu kurulması sırasında muhalefetteki II. Grup içinde yer aldı. Dönem içinde üçü gizli oturum olmak üzere 23 konuşma yaptı ve bir soru önergesi verdi. İntihab-ı Mebusan

²⁹⁴ Demircioğlu, 1919-1923'de Süleyman Necati (GÜNERİ) Bey, s. 2.

²⁹⁵ Çil, *Erzurum Kongresi'ne Katılan Delegeler*, s. 73.

²⁹⁶ Çoker, *Türk Parlamento Tarihi*, s. 387-402.

²⁹⁷ Çoker, *Türk Parlamento Tarihi*, s. 402.

kanununda değişiklik yapılmasını teklif edenler arasındaydı. Ancak bu teklif Anayasa Komisyonu tarafından reddedildi. Birinci dönem içinde, 3'ü gizli oturumlarda olmak üzere 23 konuşma yaptı ve 1 soru önergesi verdi.²⁹⁸

2.8.3.1. Erzurum Mebusu Necati Bey'le rüfekasının, İntihab-ı Mebusan Kanunu Muvakkatinin Tadili Hakkında Kanun Teklifi (2/603)²⁹⁹

Süleyman Necati Bey, Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkıldığını, buna sebep, büyük Türk milletinin benliğinin çiğnenmek istenmesinin olduğunu ve Türklüğün yabancıların elinde kaldığını belirterek, dünyanın her yerinde bu durumun aynı olduğunu, Türklüğün mahvolduğunu söyledi. Bundan sonra, Türkiye sınırları içinde vatandaşlık meydana getirmek zorunda olduklarını, artık bu hataları tekrar etmeyeceklerini belirtmek için bu maddeyi teklif ettiklerini açıkladı.³⁰⁰

REİS — Erzurum Mebusu Necati Bey ve rüfekasının İntihab-ı Mebusan Kanununun tadiline dair teklifi kanunileri var, Lâyiha Encümenine gönderiyoruz:

Erzurum Mebusu Necati Bey'le rüfekasının, İntihab-ı Mebusan Kanununun tadiline dair kanun teklifi, Lâyiha Encümeni mazbatası (2/603)

27 Kasım 1922'de Süleyman Necati Bey ve arkadaşları, "İntihab-ı Mebusan Kanununu Muvakkati'nin Tadili" hakkında kanun teklifi verdiler. Teklif Layiha Encümenine gönderildi. 2 Aralık'ta kanun teklifinin müzakereye uygun olduğuyla ilgili Layiha Encümeni mazbata verdi ve kısa bir müzakere yapıldı. Mustafa Kemal Paşa, kanun teklifinin kendisine yönelik olduğunu ve vatandaşlıktan çıkarılmak istendiğini söyledi. Mustafa Kemal Paşa'nın söylediklerinden etkilenen Cebelibereket Mebusu İhsan Bey, birkaç kişinin sözlerinden bütün Meclisin sorumlu tutulamayacağını söyledi. Mustafa Kemal Paşa kendisini vatandaşlıktan çıkarma yetkisinin mebuslara nereden verildiğini sordu ve cevap istedi. Mecliste yaşananlardan büyük üzüntü duyan Süleyman Necati Bey, Mustafa Kemal'e olan hislerini belirttikten sonra bu kanun teklifinin sebebini şöyle açıkladı: Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılmasının sebebini Türk benliğinin çiğnenmesi olduğunu ve Türklüğün yabancıların elinde kaldığını söyledi.

²⁹⁸ Çil, *Erzurum Kongresi'ne Katılan Delegeler*, s. 74.

²⁹⁹ TBMM Z.C. D.1 C.25 B.146, s. 90.

³⁰⁰ Demircioğlu, *1919-1923'de Süleyman Necati (GÜNERİ) Bey*, s. 264.

Türkiye sınırları içinde vatandaşlık meydana getirmek için bu maddeyi teklif ettiklerini belirtti.³⁰¹

Kanun teklifi incelenmesinin ardından müzakeresine geçildi. Hüseyin Avni Bey, mebusların seçilmesiyle ilgili kanunun bazı maddelerinin değiştirilmesi gerektiğini belirterek, Kanun Layihasının hazırlanmasını yerinde buldu. Mecliste aşağıdaki konuşmalar yaşandı:

REÎS — Efendim, İntihabı Mebusan Kanununun tadili hakkındaki teklifin şayanı müzakere olduğuna dair Lâyiha Encümeni mazbatası var. (Okunsun sesleri)

ALÎ RIZA B. (İstanbul) — Ehemmiyeti vardır, okunmasını teklif ediyorum.

HÜSEYİN HÜSNÜ Ef. (İsparta) — Müsaade buyurunuz, okunmasını 'bendeniz de teklif ediyorum. (Gürültüler) (Ne olduğunu anlıyalım bir kere okunsun da sadaları)

REÎS — Efendim bu teklifi kanununun okunmadan encümene havalesi teamüldür.

GAZİ MUSTAFA KEMAL Pş. (Ankara) — Efendim bu teklifi kanuni bir maksadı mahsus ihtiva ediyor ve bu maksadı mahsus doğruca şahsıma taallük ettiğinden müsaade ederseniz birkaç kelime ile fikrimi arz etmek istiyorum. Erzurum Mebusu Süleyman Necati ve Mersin Mebusu Salâhaddin ve Canik Mebusu Emin Beyefendiler tarafından teklif olunan lâyihai kanuniye doğrudan doğruya benim şahsımı vatandaşlık hukukundan mahrum etmek noktai nazarına matuftur. (Hâşa sesleri)

YUSUF ZÎYA B. (Bitlis) — Hatıra gelmez o.

SALÎH EFENDİ (Erzurum) — Şahsın çok muhteremdir.

GAZİ MUSTAFA KEMAL PAŞA (Devamla) — On dördüncü maddede yazılı olan satırları gözden geçirecek olursanız orada deniliyor ki : “Büyük Millet Meclisine âza intihab olunabilmek için Türkiye'nin bugünkü hudutları dâhilindeki mahaller ahalisinden olmak meşruttur veya dairei intihabiye dâhilinde mütemekkin olmak meşruttur. Ondan sonra muhacereten gelenlerden Türk ve Kürtler tarihi iskânlarından itibaren beş sene mürur etmişse intihab olunabilir. Maalesef mahalli tevellüdüm bugünkü hudutlar haricinde kalmış bulunuyor.”

Teklif müzakere edildikten sonra Kanuni Esasi Encümenine gönderildi.

³⁰¹ Taşyürek, *Erzurum Kongresi ve I. BMM de Erzurum Milletvekilleri*, s. 315.

Uzun süren müzakereler neticesinde 1. ve 2. Maddeler aynen, 3. ve 4. Maddeler değiştirilerek, 5. Madde düzeltilerek, 6. ve 7. Maddeler aynen kabul edildi. 8. Maddeye uzun müzakereler sonucunda “İcra Vekilleri memurdur” ifadesi konuldu.³⁰²

İntihab-ı Mebusan kanunu aşağıdaki şekilde yasalaştı: Kanun No: 320

BİRİNCİ MADDE — Türkiye Büyük Millet Meclisinin miktarı âzası Türkiye Devleti halkından her yirmi bin nüfusu zükûrda bir nefer olmak üzere intihap olunur. Bir daire-iintihabiyenin nüfusu zükûrü yirmi binden dun olsa dahi her halde bir mebus intihabına hakkı olacağı gibi nüfusu zükûrun yirmi binden fazlası için berveçhiâti muamele ifa olunur. Şöyle ki: Otuz bine kadar bir, otuz bin birden elli bine kadar iki, elli bin birden yetmiş bine kadar üç, yetmiş bin birden doksan bine kadar dört mebus intihap olunacak ve bu miktardan ziyadesi bu nispet üzere arttırılacaktır.

İKİNCİ MADDE — On sekiz yaşını ikmal eden her fert zükûr, intihap etmek hakkını haizdir.

ÜÇÜNCÜ MADDE — Muallimin müstesna olmak üzere merkezden mansup bilûmum memurin ile müftiler, hükkâm ve müddeiumumiler ve belediye reisleri müntahibisani intihabına mübaşeretten iki ay evvel istifa etmiş olmadıkça mahalli memuriyetlerinin dâhil bulunduğu daire-iintihabiyeden mebus intihap olunamayacakları gibi ordu, kolordu, firka kumandanlarıylebilumum ahzı asker ve kalem ve şube reisleri jandarma alay, tabur ve bölük kumandanları dahi mevkii memuriyetlerinin dâhil bulunduğu daire-iintihabiyede mebus intihap edilemezler. Aksi takdirde intihabı vâki muteber olmaz.

DÖRDÜNCÜ MADDE — Müntahib-i evvel, müntahib-isani veya mebus olabilmek için vergi ile mükellef olmak meşrut değildir.

BEŞİNCİ MADDE — Bir nahiye dâhilinde bulunan nüfusu zükûrden her iki yüz kişi için bir müntahibi sani intihap olunur. Bu miktardan fazlası için berveçhiâti muamele ifa olunur. Üç yüze kadar bir, üç yüz birden beş yüze kadar iki, beş yüz birden yedi yüze kadar üç ilhmüntahibi sani intihap olunur.

³⁰² Taşyürek, *Erzurum Kongresi ve 1. BMM de Erzurum Milletvekilleri*, s. 319.

ALTINCI MADDE — İntihabı mebusan kanunu muvakkatinin ve intihab-ı mebusana mütaallikte varihî muhtelifede münteşir kavanini saire ile Kanunu Esasinin işbu kanuna muhalif ahkâmı mülğadır.

YEDİNCİ MADDE — İşbu kanun tarihi neşrinden itibaren mer'iyülicradır.

*SEKİZİNCİ MADDE — İşbu kanunun icrasına İcra Vekilleri memurdur.*³⁰³

3 Nisan 1339 ve 16 sabah 1341

2.8.3.2. Erzurum Mebusu Necati Bey'le Sivas Mebusu Vâsıf Beyin, Memalik-i Müstahlasa Ahalisine Muavenet İcrasına Dair Kabul Edilmiş Olan Kanundaki Tahsisattan Memur Maaşlarına ve Harcırahına Sarfiyat Yapılmaması Hakkında Tavriri:³⁰⁴

Süleyman Necati Bey ile Sivas Mebusu Vasıf Bey, Milli Mücadele döneminde kurtarılmış yerlerin halkına yardım etmek amacıyla, memur maaşlarına ve harcırahına harcama yapılmaması hakkında 25.09.1922 tarihinde tavriri verdiler.

Tavriri sureti şöyledir:

“ Riyasete Şimdi kabul ettiğimiz tahsisatın emsali gibi memur maaşına, harcıraha sarf edilmemesi için inşaat ve tamiratın mahallî komisyonlar marifetiyle ve en muhtaç olanlara tahsis edilmek üzere, sarfının talimatname-i mahsusunda nazarı dikkate alınması zımında işbu tavririn Heyeti Vekileye tevdiini teklif eyeriz.”

Erzurum Süleyman Necati Sivas Vâsıf

REİS — Efendim bunun Heyeti Vekileye tevdiini kabul edenler lütfen ellerini kaldırsın. Kabul edilmiştir. İkinci celsemiz hafî olacaktır. On dakika teneffüs etmek üzere celseyi tatil ediyorum.

Süleyman Necati Bey ve 15 arkadaşı, 18.10.1922 gününde verdikleri tavrirde; Sulh Konferansına katılacak temsilcilerle, bunlara verilecek talimatın esasları hakkında müzakere edilmesi için gizli celse toplanmasını istediler.

³⁰³ Kanun TBMM Z.C. s. 373.

³⁰⁴ TBMM D.1 C.23 B.108, s. 180.

Risayeti Celileye,

“Memleket ve milletimizin mukadderatını tayin edecek olan Sulh Konferansına iştirak edecek olan murahhaslarla, murahhaslarımıza verilecek talimatın huddu esasiye hakkında Meclis’ten veçhe istihsal olunması lazım olduğu cihetle bu babda müzakerat icra kılınmak üzere bir celse-i hafiyeye akdini teklif eyleriz.”³⁰⁵

16 Teşrinievvel 1338/Ekim 1922

Sadrazam Tevfik Paşa’dan 17.9.1338 günlü telgraf, önce Mustafa Kemal Paşa’ya, daha sonra ikinci bir telgraf, Ankara Büyük Millet Meclisi Başkanlığına gitti. Telgraflar, Meclisin 129. İctimasında okunduktan sonra müzakere edildi. Uzun süren müzakerelerden sonra, Süleyman Necati Bey ve arkadaşları Meclis Risayetine verdikleri takrirde; İstanbul Hükümeti’nin hiçbir önemin kalmadığını ve telgrafların boşuna olduğunu belirttiler. Takrir şöyle yazıldı:

Risayeti Celileye,

“İstanbul’da kendine hükümet sıfatı veren heyetin milletçe hiçbir vaz-ı meşru olmadığına nazaran müraccat-ı vakıa ile izaa-i evkat edilmeyerek gelen telgrafın cevaptan müstağni addini, ruznameye geçilmesini teklif ederiz.”³⁰⁶

Lozan Konferansı’na katılan temsilciler olumlu sonuç alamadan geri dönmeleri nedeniyle Mustafa Kemal Paşa, Mecliste yaptığı konuşmada Lozan Konferansı’nın birinci görüşmeleri hakkında bilgi verdi ve İtilaf Devletleri’nin şartlarının kabul edilemeyeceğini, gerekirse silahlı mücadele vereceklerini dile getirdi. Mustafa Kemal Paşa konuşması sırasında, mebusların gruplar halinde takrir verdiklerini ve takrirlerde asıl amacın dile getirildiğini, kendisinin de takrirlere katıldığını söyledi ve takrirlerin kabul edilmesini istedi.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Kemal Paşa tarafından, Türkiye Büyük Millet Meclisine verilen yazıda; Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti Başkumandanlığının yüksek makamına ait kanun müddetinin bittiği belirtildi. Bu kanunun müddetinin uzatılması için takrir verildi ve 31.10.1921 günü müzakere edildi.

³⁰⁵ Demircioğlu, 1919-1923’de Süleyman Necati (GÜNERİ) Bey, s. 265.

³⁰⁶ Demircioğlu, 1919-1923’de Süleyman Necati (GÜNERİ) Bey, s. 266.

2.8.3.3. Süleyman Necati Bey ve 17 arkadaşı Başkumandanlık Kanununun Açık oylamayla rey'e konulmasını isteyen taktir vermişlerdir. Taktir şöyledir:

Riyaseti Celileye,

Başkumandanlık Kanununun temdidini hakkındaki teklifin tayini esami ile rey'e vaz'ını teklif ederiz.

31 Teşrinievvel 1337/ 7 Kasım 1921

Taktir kabul edilmiştir.³⁰⁷

2.8.3.4. Heyet-i Vekile'nin Cepheye Gitmesi Meselesi

Meclis tarafından uygun görülmemiştir. Ancak Rauf Beyefendi'nin bazı siyasi teşebbüsler yapılacağı için, Mustafa Kemal Paşa ile görüşmek mecburiyetinde olduklarını ileri sürmesi üzerine, Heyet-i Vekil den birkaç kişinin gitmesi söz konusu olmuştur. Bu görüş doğrultusunda bazı taktirler verilmiştir. Taktirler arasında Süleyman Necati Bey ve üç arkadaşının taktiri de bulunmaktadır.³⁰⁸

Taktiri sureti şöyledir:

Riyaseti Celileye,

“Heyet-i Vekile'nin Meclis- i Aliye'yi terk ile İzmir'e kadar, seyahat icra etmesi Teşkilat-ı Esasiye ve İcra Vekilleri kanunlarının ruh ve maksadiyle kabili telif olmadığı gibi Hükümetin şekli ve mahiyeti hakkında hariç ve dâhilde muhtelif sui teheffümlere de meydan verebileceğinden Heyet-i Vekile'nin Meclisten uzakta ve ayrıca çalışmasına imkân bulunmadığının ve istizah-ı muktezi mevaddın bilvasıta kabil-i hal bulunduğunun tahti karara alınmasını teklif ederiz.”

Ancak, Beyazıt Mebusu Dr. Refik Bey'in taktirinde teklif edilen Heyet-i Vekile reisi ile Hariciye Vekâleti Vekilinin gitmesi kabul edildi, Heyet-i Vekile'nin gitmemesi kararlaştırıldı.

Süleyman Necati Bey, Devlete ait bütün kararların son olarak Büyük Millet Meclisinden çıktığını, ordu da dâhil, hiç kimsenin hiçbir yerde Büyük Millet Meclisinin

³⁰⁷ Demircioğlu, 1919-1923'de Süleyman Necati (GÜNERİ) Bey, s. 185.

³⁰⁸ Demircioğlu, 1919-1923'de Süleyman Necati (GÜNERİ) Bey, s. 175.

dışında karar veremeyeceğini, fikir yürütemeyeceğini, en son kararların geniş yetkilere sahip Heyet-i Vekile tarafından verileceğini ve bunların zaten kanunlarda da açık olarak belirtildiğini izah etti.³⁰⁹

2.8.3.5. 23.9.1338/1922 günü, yine Meclisin gizli celsesinde aynı konuyla ilgili Süleyman Bey' in içinde yer aldığı 16 kişilik grup tarafından taktir verilmiştir.

Taktir aşağıdaki şekildedir:

Riyaset-i Celileye,

“Ahvalin fevkaladeliğine ve dört beş gündür Meclisçe hiçbir haber alnamamasına binaen Hükümetçe izahat verilmek üzere hafî celse akdini teklif ederiz.”

23 Eylül 1338/1922

Süleyman Necati Bey ve arkadaşları verdiği taktir sebebiyle, Sinop mebusu Hariciye Vekaleti Vekili Dr. Rıza Nur Bey, açıklama yapmak zorunda kaldı. Memleketin o andaki durumu hakkında yolların iyi işlememesi, telgraf haberleşmesinin çoğu zaman yapılamaması nedeniyle pek fazla bilginin alınmadığını, fakat o gün için İngilizlerin, Fransızların ve Yunanlıların Türkiye'ye karşı tutumlarının, izledikleri siyasetin ne olduğu hakkında gerek yayınlardan, gerek beyannamelerden alınan haberlerden dolayı elde edilen bilgileri Meclise ilettiler, bu konuda uzun uzun müzakere ve tartışmalar oldu.³¹⁰

Taktirin nasıl sonuçlandığıyla ilgili bir bilgi ve belgeye ulaşamadı.

2.8.4. I. Dönem TBMM Erzurum Milletvekilliğinden Sonraki Yaşamı

Süleyman Necati Bey, 1.Dönem milletvekilliği sona erince İstanbul' a yerleşti. 17 Haziran 1926'da ortaya çıkarılan Atatürk'e suikast girişimi olayı ile ilgili görülerek Ankara İstiklal Mahkemesi'nde yapılan yargılaması sonucunda 13 Temmuz 1926'da beraatine karar verildi. Mustafa Kemal Paşa'nın isteğiyle İstanbul Kız Lisesi ve Darüşşafaka Lisesinde tarih ve coğrafya öğretmenliği yaptı. Fransız Saint-Benoit, Amerikan Kız Kolejinde ve Galata Ermeni Lisesinde Türkçe dersleri verdi. V. Dönem

³⁰⁹ Demircioğlu, 1919-1923'de Süleyman Necati (GÜNERİ) Bey, s. 176.

³¹⁰ Demircioğlu, 1919-1923'de Süleyman Necati (GÜNERİ) Bey, s. 177.

devre arası seçimlerinde Zonguldak'tan milletvekili seçildi ve 1937'de Meclise katıldı. 5. Dönemde, Diyarbakır valiliğine atanması nedeniyle istifa eden Dr. Mithat Altıok'dan boşalan Zonguldak milletvekilliğine seçilerek 26.11.1937'de Meclise katıldı. 1938'de yazmaya başladığı ve Erzurum Kongrelerini de anlatan belgelerin bulunduğu hatıraları, Türk Tarih Kurumundadır.³¹¹

1939'dan sonra çeşitli okullarda öğretmenlik yaparak yaşamını sürdürdü. 20 Haziran 1944'te İstanbul'da öldü.³¹²

2.9. ZİHNİ ORHON

2.9.1. Ailesi ve Tahsil Hayatı

Zihni (Orhon) Bey, 01.07.1883 tarihinde Erzurum'da doğdu. Babası Hacı Osman Efendi, annesinin adı Miyese'dir. Nilüfer, Özdemir, Alparslan, Atilla isimlerinde dört çocuğu vardı.³¹³

İlk ve orta öğrenimini Erzurum Rüştüyesinde ve Askeri İdadide tamamladı. 13 Mart 1898'de Harbiye Mektebine girdi ve 2 Şubat 1901'de süvari teğmen rütbesiyle mezun oldu. 28 Nisan 1918'de Gümüş Muharebe Liyakat Madalyası ile ödüllendirildi.³¹⁴

2.9.2. Milletvekili Seçilinceye Kadar Yapmış Olduğu Görevler

Zihni (Orhon) Bey, 2 Şubat 1901 yılında 4. Ordu emrine girdi. 22. Süvari Alayı 2. Bölük ve 19. Süvari alaylarında görev aldı. 9 Ağustos 1906'da atandığı Rusya Hudut Kumandanlığı emrinde iken 12 Nisan 1909'da üsteğmenliğe yükselerek 7. Fırka emrine atandı. Bir süre 3. Süvari Yaverliği görevini yaptı. 27 Nisan 1911'de yüzbaşı olarak 8. Aşiret Süvari Alayına tayin edildi. 2 Temmuz 1912'de Rusya hududundaki anlaşmazlık konusu arazi hakkında teşkil edilen komisyonda çalıştı. Görevin sona ermesi üzerine 26 Nisan 1914'te 25. Süvari alayındaki görevine verildi. 3. Fırka mülhaki olarak katıldığı muharebede 10 Ocak 1915'te yaralandığı için bir süre görev alamadı. 2 yıl kıdem zammı ile 30 Kasım 1915'te Kıdemli Yüzbaşılığa, 1 Eylül 1916'da binbaşılığa yükseldi.

³¹¹ Çil, *Erzurum Kongresi'ne Katılan Delegeleler*, s. 75.

³¹² Taşyürek, *Erzurum Kongresi ve I. BMM de Erzurum Milletvekilleri*, s. 177-183.

³¹³ Palandöken Nüfus Müdürlüğü Nüfus Kayıt Örneği

³¹⁴ Mili Savunma Bakanlığı Arşiv Müdürlüğü, Askeri Safahat Belgesi

2. Kafkas Livası İdare Reisi Vekâletinde görev yaptıktan sonra 1 Ekim 1917’de merkezi Sivas olan Asayiş Bölge Komutanlığına atandı. Kafkas harekâtında Müterrep Süvari 1. Alay Komutanı olarak görev yaptı. Serdarabat’ta Ruslar ve Ermenilerle savaşarak Gence’yi aldıktan sonra Bakü harekâtına katıldı. 26 Şubat 1919’da süvari talimnamelerinde yapılacak değişiklik için kurulan komisyona memur oldu. 18 Eylül 1919’da Erzurum 15. Kolordu emrine verildi.³¹⁵ Bayburt’un Har Köyünde patlak veren Şeyh Eşref ayaklanmasını bastırdı.³¹⁶

İstanbul Mebusan Meclisinin son dönemi için 6 Ocak 1920’de yapılan seçimde Erzurum milletvekili seçildi. Meclis-i Mebusanın feshinden sonra Ankara’ya geldi.

2.9.3. TBMM’deki Faaliyetleri

Zihni Bey, 23 Nisan 1920’de TBMM’nin açılışında hazır bulundu. Ancak 9 Mayıs 1920’de vekiller heyeti kararıyla Sinop Mutasarrıf ve Komutanlığına verildi.³¹⁷ 5 Eylül 1920 tarihinde kabul edilen “Nisab-ı Müzakere Kanunu” milletvekilliği ile memurluğun bir kişi üzerinde bulunmasını yasakladığından vaki soruya karşılık mutasarrıflığı tercih ile milletvekilliğinden istifasına dair 22 Kasım 1920 tarihli telgraf dilekçesi 27 Kasım’da genel kurulda okunarak kabul edildi. Böylece milletvekilliğinden ayrılmış oldu.

Zihni Bey’in tek başına sunmuş olduğu bir tahrir veya kanun teklifi olmadığından ve diğer Erzurum Milletvekilleri ile beraber Meclise sunduğu tahrirler, diğer milletvekilleri incelenirken bahsedildiğinden Zihni Bey’in isim ve imzasının geçtiği tahrirleri oralara havale ediyoruz.

2.9.4. I. Dönem TBMM Erzurum Milletvekilliğinden Sonraki Yaşamı

Sinop’taki görevinin ardından 4 Ocak 1922’de Bitlis valiliğine nakledildi. 4 Ağustos 1923’te görevden alındı. Bir süre ordu açığında kaldı. 16 Eylül 1925’te isteği ile askerlikten emekliye ayrıldı. 1931-1935 arası Kars’ta CHP İl İdare Kurulu Başkanlığı yaparak politika ile ilgisini sürdürdü. 1939’da VI. Dönem için yapılan seçimde Kars’tan

³¹⁵ Mili Savunma Bakanlığı Arşiv Müdürlüğü, Askeri Safahat Belgesi

³¹⁶ Taşyürek, *Erzurum Kongresi ve I. BMM de Erzurum Milletvekilleri*, s. 177-184.

³¹⁷ Mili Savunma Bakanlığı Arşiv Müdürlüğü, Askeri Safahat Belgesi

tekrar milletvekili oldu. Meclisteki yerini 7. ve 8. Dönemlerde tekrar seçilmek üzere korudu.24 Aralık 1955'te vefat etti.³¹⁸

2.10. ZİYAETTİN GÖZÜBÜYÜK

2.10.1. Ailesi ve Eğitim- Öğretim Hayatı

Ziyaettin Gözübüyük,1876'da Erzurum'da doğdu. Babası Ali Galip Bey, annesi ise Hadice Hanım'dır. Nafia Hanım ile evli olan Ziyaettin Bey'in; Ali Galip, Ali Ekrem ve Güzin isimlerinde üç çocuğu vardı.³¹⁹

Ziyaettin Bey, Erzurum Mülkiye Rüştiyesinden mezun olarak tahsiline medreselerde devam etti. Ardından rüştiye ve medrese öğretmenliği yaptı. Erzurum Daru'l-Hilafe (İmam Hatip Lisesi) Müdürlüğü, Maarif ve İstinaf Mahkemesi azalığı ve Erzurum Müftü vekilliği görevlerinde bulundu. Arapça ve Farsça biliyordu.

2.10.2. Milletvekili Seçilinceye Kadar Yapmış Olduğu Görevler

Ziyaettin Bey, İlmiye sınıfındandı. Erzurum Darülhilafetül Aliye Medresesinin müdürü iken birinci dönem Erzurum milletvekilliğine seçildi.

2.10.3. TBMM ' deki Faaliyetleri

Ziyaettin Bey, I. dönem Erzurum milletvekili olarak Meclise girdi. 25 Nisan 1920'de istifa etti. Birinci Meclise iştirak etmedi bu nedenle bu döneme ait herhangi bir çalışması bulunmamaktadır. Fakat Meclise ikinci dönemde katıldı ve aktif bir şekilde çalıştı.

2.10.4. I. Dönem TBMM Erzurum Milletvekilliğinden Sonraki Yaşamı

Gözübüyükzade Ziyaettin Bey, Meclisin ikinci döneminden sonra İstanbul'a gelip yerleşti, siyasetten tamamen uzaklaşıp, okuma ve hüsn-i hat ile meşgul oldu. 16 Aralık 1944 yılında Cuma günü vefat etti ve Merkez Efendi Kabristanı'na defnedildi.

³¹⁸ Çoker, *Türk Parlamento Tarihi*, s. 404.

³¹⁹ Palandöken Nüfus Müdürlüğü Nüfus Kayıt Örneği

SONUÇ

Erzurum'un tarihi, giriş kısmında da değindiğimiz gibi çok eski dönemlere dayanmaktadır. Erzurum'u da içine alan bölge tarih boyunca: Hattiler, Hititler, Hurriler ve Urartular; daha sonra ise Kimmerler, Saka (İskit) Türkleri, Medler, Persler, Makedonyalı İskender, Selevkoslar, Partlar, Romalılar, Sasaniler, Araplar, Gürcüler, Saltuklular, Selçuklular, Moğollar, İlhanlılar, Karakoyunlular, Timurlular, Akkoyunlular ve Safeviler'e ev sahipliği yaptı. Son olarak 1514 yılında şehir ve çevresini fetheden Osmanlılar, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulduğu 1923 yılına kadar bu topraklarda hüküm sürdü.

Bu dönemde Osmanlı Devleti'nin çöküşüne sebep olarak gösterilen yönetim anlayışının değişmesine yönelik çalışmalar yapılmaya başlandı. Neticesinde yeni yönetim anlayışının belirlendiği ve ülkenin kaderinin çizileceği yer olan Türkiye Büyük Millet Meclisi 23 Nisan 1920 Tarihinde açıldı. TBMM'nin I. Dönemi için yapılan 1920 yılı seçimlerinde Erzurum'dan toplam 9 milletvekili Meclise gönderildi. Bunlardan Asım Vasfi Bey, Bütçe ve İktisat Komisyonlarında çalıştı. 3. ve 4. Dönemler için de Erzurum'dan milletvekili seçildi. Milletvekilliği sona erince memleketine Kars Hayvan Borsası, Komiserliği, Türkofis Müdürlüğü, Erzurum Bölge Ticaret Müdürlüğü yaptı.

Celalettin Arif Bey, Meclis II. Başkanlık görevini yerine getirdi. Adliye Encümeni oldu. Meclisin sonraki dönemleri için bir daha milletvekili seçilemedi. Dönem içinde, 9'u gizli oturum olmak üzere 62 konuşma yaptı. Verdiği 2 kanun önerisinden biri kabul edildi.

Hüseyin Avni Bey, Mecliste; Adalet, Milli Savunma, Anayasa, Mali Kanunlar, PTT, Bütçe Komisyonlarında çalıştı. Dönem sonu milletvekilliği sona erdikten sonra İstanbul'da avukatlık yaptı. "Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası"nın İstanbul Yönetim Kurulunda görev aldı. Atatürk'e suikast girişimi olayıyla ilgili İstiklal Mahkemesinde yargılanmasının ardından beraat ederek avukatlık görevine devam etti. İstanbul 5. Noterliği yaptı. Dönem içinde, 93'ü gizli oturumda olmak üzere 409 konuşma ile Meclisin kürsüde en çok konuşan hatibi oldu. Ayrıca 9 soru önergesi verdi. 8 kanun teklifinde bulundu.

İsmail Bey, 13 Mayıs 1920'de Meclise katıldı. Mecliste Milli Savunma Komisyonunda çalıştı. Dönem içerisinde 1 gensoru önergesi ve 1 kanun önerisi verdi.

Mehmet Nusret Bey, Mecliste; Şeriye-Evkaf, İrşad, Anayasa ve Milli Eğitim Komisyonlarında çalıştı. Dönem içinde 8'i gizli oturumlarda olmak üzere 64 konuşma yaptı. 3 soru önergesi ve 4 kanun önerisi verdi. Milletvekilliği sona erince memleketine döndü.

Mehmet Salih Efendi, Mecliste; Milli Savunma, PTT, İç Tüzük ve İktisat Komisyonlarında çalıştı. Dönem içinde 43'ü gizli oturum olmak üzere 270 kez kürsüde söz aldı. 17 soru, 1 gensoru önergesi verdi. Milletvekilliği sona erince İstanbul'a dönerek öğretmenlik yaptı. Kütüphaneler Tasnif Komisyonunda çalıştı.

Mustafa Durak Bey, 13 Mayıs 1920'de Meclise katıldı. Mecliste; Tasarı, İşçileri, Milli Savunma, Dilekçe, Sayıştay Komisyonlarında ve Memurin Muhakemat-ı Tetkik Kurulunda çalıştı. Dönem içinde, 35'i gizli oturumlarda olmak üzere kürsüde 139 konuşma yaptı. 3 soru önergesi verdi. 5. ve 6. dönemde yeniden Gümüşhane'den milletvekili seçildi. Milletvekilliği ölümüne kadar devam etti.

Süleyman Necati Bey, Mecliste; Milli Eğitim, Mali Kanunlar, İktisat ve Anayasa Komisyonlarında çalıştı. Dönem içinde, 3'ü gizli oturumlarda olmak üzere 23 konuşma yaptı. 1 soru önergesi verdi. 5. Dönem için Zonguldak'tan milletvekili seçildi. Daha sonra çeşitli okullarda öğretmenlik yaptı.

Zihni Bey, 23 Nisan 1920'de Meclisin açılışında hazır bulundu. 5 Eylül 1920'de istifa ederek mutasarrıflık görevini tercih etti. 6. 7. ve 8. Dönemler için tekrar Kars'tan milletvekili oldu.

Ziyaettin Bey, 1. Dönem Erzurum milletvekili olarak Meclise girdi. 25 Nisan 1920'de istifa etti. Birinci Meclise iştirak etmedi, Meclise ikinci dönemde katıldı

KAYNAKÇA

Telif Eserler

Kitaplar

Akşin, S., *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele I*, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2010.

Akın, R., *TBMM Devleti*, İletişim Yayınları, İstanbul 2014.

Aslan. Y., *TBMM Hükümeti, Kuruluşu, Evreleri, Yetki ve Sorumluluğu*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2001.

Aydın D., *Erzurum Beylerbeyliği ve Teşkilatı*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1998

Baykal, B.S., *Erzurum Kongresi İle İlgili Belgeler*, 10.Cilt/Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü: Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara 1969

Baytok, T., *İngiliz Kaynaklarından Türk Kurtuluş Savaşı*, Başnur Matbaası, Ankara 1970.

Çelik, M., *Hüseyin Avni Ulaş*, , Dergah Yayınları, İstanbul 1996.

Çil, Y., *Erzurum Kongresi'ne Katılan Delegeler*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2005.

Çoker, F., *Türk Parlamento Tarihi, Milli Mücadele ve TBMM I. Dönem 1919-1923*, TBMM Vakfi Yayınları, Ankara 1995.

Demirel, A., *Birinci Mecliste Muhalefet*, İletişim Yayınları, İstanbul 2015.

Dursunoğlu, C., *Milli Mücadele'de Erzurum*, Erzurum Kitaplığı, Erzurum 1998.

Doğanay, H., *Erzurum'un Genel Coğrafi Özellikleri*, Erzurum Belediyesi Kültür Yayınları: 1, Yorum Matbaacılık, Ankara 1989.

Erdeha, K., *Valiler ve Vilayetler*, Remzi Kitabevi, Ankara 1975,

Goloğlu, M., *Üçüncü Meşrutiyet*, C. 3, İstanbul 2010.

Güneş, İ., *Birinci TBMM'nin Düşünce Yapısı (1920-1923)*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2008.

Kadri, H. K., *Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Hatıralarım*, İstanbul 1991.

Karaca, T. N., *Son Osmanlı Meclis-i Mebusan Seçimleri*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2004.

Kılıç, S., *Çayeli'nden Erzurum'a*, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Erzurum 2016.

Kırzioğlu, F., *Bütünüyle Erzurum Kongresi I*, Kültür Ofset Ltd. Şti, Ankara 1993.

Küçükkuşurlu, M., *Erzurum Kalesi*, Erzurum B.Ş.B. Kültür Yayınevi Erzurum 2013.

Küçükkuşurlu, M., *Türk Siyasi Tarihinde Erzurum(1923-1950)*, , Atatürk Araştırma Merkezi Ankara 2012.

Nusret, M., *Derleyen: Ahmet Fidan, Tarihçe-i Erzurum*, Dergah Yayınları, İstanbul 1922.

Özalp, Ö. H., *Yeşilzade Mehmet Salih Efendi*, Dergah Yayınları, İstanbul 1999.

Öztürk, K., *İlk Meclis Belgesel*, İnkılab Yayınları, İstanbul 1999.

Polat. N. H., *Müdafaa-i Milliye Cemiyeti*, Kültür Bakanlığı, Ankara 1991.

Sarıhan, Z., *Kurtuluş Savaşı Günlüğü II*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, İstanbul 2004.

Şimşir, B., *Malta Sürgünleri*, Bilgi Yayınevi, Ankara 1985.

Tansel, S., *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar III*, Milli Eğitim Bakanlığı, İstanbul 1991.

Taşyürek, M. (), *Erzurum Kongresi ve 1. BMM'de Erzurum Milletvekilleri*, (1.Baskı) Erzurum Kitaplığı, Erzurum 2000.

Tunaya, T. Z., *Türkiye'de Siyasi Partiler*, İletişim Yayınları, İstanbul 2015.

Türk ve Dünya Ünlüleri Ansiklopedisi, Anadolu Yayıncılık, İstanbul.

Türk İstiklal Harbi III, GNKUR Basımevi, Ankara 1965.

Uluben E., *İngiliz Gizli Belgelerinde Türkiye*, Çağdaş Yayınevi, İstanbul 1982.

Zürcher, E. J., *Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası*, İstanbul 1992.

Tezler

Afşar, A., *Hüseyin Avni Bey: Hayatı ve Siyasi Faaliyetleri*, (Yüksek lisans Tezi), Ankara Üniversitesi, Ankara 2013.

Canbulat, N., *I. Dönem TBMM Mebuslarından Mehmet Salih Yeşiloğlu'nun Meclisteki Faaliyetleri*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Atatürk İlke ve İnkılapları Enstitüsü, Erzurum 1993.

Demircioğlu, A., *1919-1923'te Süleyman Necati (Güneri) Bey*, Atatürk İlke ve İnkılapları Enstitüsü, Erzurum 1992.

Işık, S., *Birinci Dönem Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde Bitlis Milletvekilleri*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2011.

Öncü, A.S. () *1908-1923 Yılları Arasında Erzurum Vilayeti'nde İdari ve Sosyo-Ekonomik Durum*, (Doktora Tezi), Erzurum: 2006.

Selvi, H., *Milli Mücadelede Erzurum*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Atatürk Araştırma Merkezi, Erzurum 1998.

Selvi, H., *Büyük Millet Meclisinde Celalettin Arif Bey*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 1994.

Makaleler

Kürkçüoğlu, E. (1990). "Mustafa Durak Birinci Dönem TBMM Erzurum Milletvekili", *Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Dergisi*.

Olgun, K. *Türkiye'de Cumhuriyetin İlanından 1950'ye Genel Seçim Uygulamaları*. Sakarya.

Tunaya, T.Z. (1958). "Türkiye Büyük Millet Meclisinin Kuruluşu ve Siyasi Karakteri", *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*

Yalçın, E. (2011). "I. Dönem Erzurum Mebusu Mustafa Durak'ın Hayatı ve TBMM'deki Faaliyetleri", *Atatürk Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü*.

Web Sayfası

Rize vizyon internet sitesi, Asım Vasfi Bey'in oğlu Kemalettin Mühürdaroğlu'nun röportajı. (2014). <http://www.rizevizyon.com/haber/rizede-yasayan-bir-asirlik-kemalettin-dede-tam-bir-tarih-abidesi-/2551/>adresinden erişildi.

Arşiv Belgeler

Palandöken Nüfus Müdürlüğü Arşivi

Mili Savunma Bakanlığı Arşivi

Emniyet Genel Müdürlüğü Arşivi

Türkiye Büyük Millet Meclisi Arşivi

Resmi Yayınlar

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Cerideleri, Dönem 1, C. 1-29.

Meclis-i Mebusan Zabıt Cerideleri, Dönem 4

Sürelî Yayınlar

Dergiler

İstanbul Barosu Mecmuası

Düstur I

Erol Kürkçüoğlu, Mustafa Durak Birinci “TBMM Erzurum Milletvekilleri”, *Atatürk İlke ve İnkılapları Enstitüsü Dergisi*, Mart 1990.

Hatıralar

Atatürk, M. K. (1960). *Nutuk*, , İstanbul: C. 3, Milli Eğitim Basımevi

Karabekir, K.(1960). *İstiklal Harbimiz*, İstanbul: Türkiye Yayınevi

Orbay, R. (2004). *Siyasi Hatıralarım II*, İstanbul: Truva Yayınları

Gazeteler

Albayrak

İkdam

Tasviri Efkâr

Yeni Gün

Vakit

EKLER

EK 1. Asım Vasfi Bey'e Ait Nüfus Kayıt Örneği.

NÜFUS KAYIT ÖRNEĞİ			İLÇESİ		MAHALLESİ/KÖYÜ		CİLT NO	HANE NO				
ANKARA			ALTINDAĞ (1130)		KALE MAHALLESİ		97	1898				
SIRA	BSN	C	YAKINLIK DERECESESİ	T.C. KİMLİK NO	ADİ	SOYADI	BABA ADI	ANA ADI	DOĞUM YERİ VE TARİHİ	MED.HALİ VE DİNİ	ÖLÜM TARİHİ	ÖLÜM YERİ VE TARİHLERİ
1	1	E	Kendisi	12751016216	İSMAIL NAIM	---	İMAM RECEP	GÜLSÜM	ERZURUM 01.07.1865	Evli İslam	08.07.1923	Ölüm: 20.12.1924 Evlene: 00.00.0000 Boşanma: -----
2	2	K	Eşi	12748016380	ESMA NAİME	---	YUSUF ZİYA	RUKİYE	ERZURUM 01.07.1896	Dul İslam	08.07.1923	Ölüm: ÖLÜM ARŞ. Evlene: 00.00.0000 Boşanma: -----
3	3	K	Kızı	65032346830	REFİKA	---	İSMAIL NAIM	MUNİSE	ERZURUM 01.07.1905	Bekar İslam	08.07.1923	Ölüm: KAPALI KAYIT Evlene: ----- Boşanma: -----
4	4	E	Oğlu	12745016444	ALİ SUNİ	SANIVAR	İSMAIL NAIM	ESMA NAİME	ERZURUM 01.07.1918	Evli İslam	08.07.1923	Ölüm: 14.03.1978 Evlene: 00.00.0000 Boşanma: -----
5	5	K	Kızı	12742016508	MÜSALEMET	SANIVAR	İSMAIL NAIM	ESMA NAİME	ERZURUM 01.07.1922	Boşanmış İslam	08.07.1923	Ölüm: 16.05.2008 Evlene: 25.04.1949 Boşanma: 23.03.2000

DUZENLEYEN	ONAYLAYAN YETKİLİNİN
SALİM GÜNTEKİN V.H.K.I. Paraf	SERAP KILIÇ 2044-Paragöken Nüfus Şefi Nüfus Müdürü/Adı Soyadı 06.03.2014 İmza

1-) KİŞİ VEYA KİŞİLERİN KAYDI KÜTÜĞE UYGUNDUR.
2-) İŞBU NÜFUS KAYIT ÖRNEĞİ ATATÜRK ÜNİV. 04.03.2014 TARİHİ VE 5142 SAYILI YAZILI TALEBİ DOĞRULTUSUNDA DÜZENLENMİŞTİR. BAŞKA AMAÇLA KULLANILMAZ.
3-) İŞBU NÜFUS KAYIT ÖRNEĞİ 02.09.2014 TARİHİNE KADAR GEÇERLİDİR.

EK 2. Asım Vasfi Bey'e Ait Seçim Mazbatası

Devre I

T.C. Millî Eğitim Bakanlığı

Erzurum

Sıra No
157

TBMM © HER HAKKI

MUTLUKTA DİR
Asım Vasfi Bey

(Mikredaroglu)

EK 3. Asım Vasfi Bey'e Ait Tercüme-i Hal Kağıdı

تورکیه بویوک ملت مجلسنه اوچنچی دورده اعضا انتخاب اولان ذوات کرامه مخصوص مختصر ترجمه حال و رفه سی

157

انتخاب دائرہ سی	ارضوم	انزلی
اسی	مردار زاده علم	علی رتبه لری
عائله اسمی	مردار زاده	ملک و مہولینی
ناماسک و آناماسک اسمی	مردار زاده آتہ حق	اول اولوب اولادی و آتہ چوچوی ولدینی
دوعدیبر	ارضوم	نظا بن اول سوک مأموری
اوپوردینی	بولور انقہ	مأمور کسه اتحاد اول سوک وصیق
دوعدیبرک تاریخی	۷۷	انتخاب مضطه مسک تاریخی
تحصیل	ملکبہ اعدلی مازوم	فاخرای ایلہ بیوت انتخاب اولدینی
پلیوکی دیلر	تورکیه	مضطه مسک مجلس هیئت عمومی سجه تصدیق تاریخی [۱]
فده احصای اولدی	حالی واقف وک	مجلسه التحاق تاریخی

مختصر ترجمه حال
TBMM ÇER HAKKI
MAHEUZDUR

بیرم ارضوم تجارته مردار زاده اسیم اولدی ندره ارضوم لومس شمس کز
ملکبہ جقدنکده بیوم زدن تجارته اشتغال بیلدوم هیچ بیک فرقه ایه مناسبتده بولمدم بیک فرقه ایه
اشتغال ایتم بولم یوک ملت مجلسه ارضوم بیوت اختیار ایلدیم بی سده تجارته جلد ایتم
جلدما دظیفه ارضوم ایفا ایتم بد ۱۷ ندردی طرفه عمومی فرقه ایه جالشم مجلسه آریلر زنده ده جلدی
دظیفه روی قاضی کورکسه جودیت جلد فرقه ایه مربوط مالکم بود فرقه ایه بولم کسه مجلسه بی ارضوم بیوت ایتم ایتم

ارضوم جمعی
مردار زاده
علم

EK 4. Celalettin Arif Bey'e Ait Nüfus Kayıt Örneği.

NÜFUS KAYIT ÖRNEĞİ			İL		İLÇESİ		MAHALLESİ/KÖYÜ		CİLT NO	HANE NO	
			İSTANBUL		FATİH (1327)		KEMALPAŞA MAHALLESİ		84	614	
SIRA	BSN	C	YAKINLIK DERECESESİ	T.C. KİMLİK NO	ADI	SOYADI	BABA ADI	ANA ADI	DOĞUM YERİ VE TARİHİ	MED.HALİ VE DİNİ	OLAYLAR VE TARİHLERİ
1	4	E	Kendisi	42823450198	CELALEDDİN ARİF	---	MEHMET ARİF	NAFİA	ERZURUM 01.07.1875	Bekar İslam	Ölüm: 18.01.1930 Evlenne: ----- Boşanma: -----
2	1	K	Annesi	42832449848	NAFİA	---	MAHMUT	FATMA	LİVANE 01.07.1849	Bekar İslam	Ölüm: 13.02.1925 Evlenne: ----- Boşanma: -----
3	2	K	Kardeşi	42829449912	ULVIYA	---	MEHMET ARİF	NAFİA	İSTANBUL 01.07.1864	Bekar İslam	Ölüm: 02.02.1921 Evlenne: ----- Boşanma: -----
4	3	E	Kardeşi	42826450034	NECMEDDİN ARİF	---	MEHMET ARİF	NAFİA	İSTANBUL 01.07.1871	Evlili İslam	Ölüm: 18.11.1926 Evlenne: 00.00.0000 Boşanma: -----

DUZENLEYEN	ONAYLAYAN YETKİLİNİN
SALİM GÜNTEKİN V.H.K.I. Paraf	SERAP KILIÇ 2044-Palanköken Nüfus Şefi Nüfus Müdüğü A.D. 11.03.2014 11:36 İzmir

1-) KİŞİ VEYA KİŞİLERİN KAYDI KÜTÜĞE UYGUNDUR.
2-) İŞBU NÜFUS KAYIT ÖRNEĞİ ATATÜRK ÜNİV. 04.03.2014 TARİH VE 5142 SAYILI YAZILI TALEBİ DOĞRULTUSUNDA DÜZENLENMİŞTİR. BAŞKA AMAÇLA KULLANILMAZ.
3-) İŞBU NÜFUS KAYIT ÖRNEĞİ 07.09.2014 TARİHİNE KADAR GEÇERLİDİR.

EK 5. Celalettin Arif Bey'e Ait Seçim Mazbatası.

Devre I.

Celalettin Arif Bey

Erzurum

Sicil n:º
158

Celalettin Arif Bey
TBBMİNİSTER HAKKI
MAHFUZDUR

EK 6. Hüseyin Avni Bey'e Ait Nüfus Kayıt Örneği.

NÜFUS KAYIT ÖRNEĞİ			İLİ		İLÇESİ		MAHALLESİ/KÖYÜ		CİLT NO	HANE NO
SIRA	BSN	YAKINLIK DERECESİ	T.C. KİMLİK NO	ERZURUM	YAKUTİYE (2045)	YUKARI YONCALIK M.	DOĞUM YERİ VE TARİHİ	MED.HALİ VE DİNİ	66	237
1	E	Kendisi	22231833622	ADİ	BABA ADI	MUSTAFA	ERZURUM 01.07.1887	Evli İslam	TESCİL TARİHİ	OLAYLAR VE TARİHLERİ
2	K	Eşi	29947912542	ADİ	SOYADI	ULAŞ	İSTANBUL 01.07.1900	Dul İslam	28.07.1929	Ölüm: 00.00.1948 Evlene: 00.00.1938 Boşanma: .....
3	E	Oğlu	29944912606	ADİ	SOYADI	ULAŞ	İSTANBUL 05.02.1929	Bekar İslam	20.09.1938	Ölüm: KAPALI KAYIT Evlene: 00.00.1938 Boşanma: .....
AÇIKLAMALAR 1-) KİŞİ VEYA KİŞİLERİN KAYDI KÜTÜĞE UYGUNDUR. 2-) İŞBU NÜFUS KAYIT ÖRNEĞİ ATATÜRK ÜNİV. 04.03.2014 TARİH VE 5142 SAYILI YAZILI TALEBİ DOĞRULTUSUNDA DÜZENLENMİŞTİR. BAŞKA AMAÇLA KULLANILAMAZ. 3-) İŞBU NÜFUS KAYIT ÖRNEĞİ 01.09.2014 TARİHİNE KADAR GEÇERLİDİR.										
DÜZENLEYEN SALİM GÜNTEKİN V.H.K.I. Papat					ONAYLAYAN YETKİLİNİN SERAP KILIÇ 2044-Palanköy Kütüphane Şefi Nüfus Müdürü Adı 05.04.2014 11:43 İmza					

EK 6. Hüseyin Avni Bey'e Ait Seçim Mazbatası

25

Devre I

Logyuuuuuu

sayı no:
159

Hüseyin Avni Bey (Maz)

MEHMET AKER
M. AKER

EK 7. Hüseyin Avni Bey'e Ait Tercüme-i Hal Kağıdı.

Devre I
Erzurum

159
Sıra

Türkiye Büyük Millet Meclisi Birinci Döneminde <u>ERZURUM</u> Milletvekili <u>Hüseyin Avni</u> in kısaca ömrü ve hayatıdır.			
Adı ve Soyadı [*]	<u>Hüseyin Avni Uluğ</u>	Hiçbirisi	Tabii olmasının sureti yoktur.
Babasının ve anneannesi adı	<u>Mehmet ve Münire</u>	Mimar rahber	
Doğum yeri	<u>Erzurum'un Kızılcık Köyü</u>	Seçimden önceki milletvekili ve iş gücü	İstanbul'da mekâttâfken Harbi usulü de ihtisâsî mütâhîrî olarak 50 ilkö okulu 3 sene okuyunca mübârrâfî suvel) .....
Doğum tarihi	<u>1303</u>	Milletvekilliği sırasındaki vâkıf olmadığı ve her günce bulunmuşu	Meşhur İsmail evli ve 17 yaşında oğluna evlendi. Harâm ve 17 yaşında oğluna var.....
Okulunu	<u>Mektebi Hukukîden 1327 ve 26 tahsil devresinde mezun.</u>	Osmanlı Meclisi Meclisinde Milletvekiliği varsa seçim yazıları	<u>Erzurum, yâni İstanbul ve diğer.</u>
Medeni durum	<u>Yoktur.</u>	Hiçbir medeni durumu	
Nedenle memur olduğu	<u>Hukuk Müntesibi</u>		
Hayatının tahrirî değişikliklerine ait tamamlayıcı bilgiler			
<p>Meclisten önce İstanbul'da avukatlık yapmaktaydım. İsmir sulh mahkemesinde meclis- dar gösterilmişsem de bu sırada hasta olduğum öğrenilmiş ve terâf etmişim.</p> <p>Terâkkiperver Fırkasının İstanbul Meclisi idaresinde çalıştım. Kapanması üzerine Avukatlık mesleğinde çalışmaktayken 7/Teşvîs/239 tarihinde İstanbul Meclisi Müdürlüğüne tayin edilmiş, hâlen bu vazifeyi yapmaktayım.</p> <p>(... (mütâhîrî vâkıfı gürüp mübârrâfîde tahsil olunarak Erzurum'da Maliye Hukuk Mektebinde mübârrâfîde tahsil olunurken Milli Meclis'te meclis kâriyesi kâriyesi olarak çalışmışım ve Osmanlı Meclisi meclisinde Erzurum meclisi olarak işleri yaptım ve orada meclis üyesi olarak Ankara Büyük Millet Meclisi'ne bu sınıfta iltihak ettim. Mecliste iki defa birinci reis vekilliğine seçildim.)..</p>			

[*] Soyadı kimliğinden önceki isimlerin yazılması için kullanılır.

EK 8. İsmail Naim Bey'e Ait Nüfus Kayıt Örneği

NÜFUS KAYIT ÖRNEĞİ		İLİ		İLÇESİ		MAHALLESİ/KÖYÜ		CİLT NO	HANE NO			
ANKARA		ALTINDAĞ (1130)		KALE MAHALLESİ		77		1898				
SIRA	BSN	C	YAKINLIK DERECESESİ	T.C. KİMLİK NO	ADI	SOYADI	BABA ADI	ANA ADI	DOĞUM YERİ VE TARİHİ	MED.HALI VE DİNİ	TESCİL TARİHİ	OLAYLAR VE TARİHLERİ
1	1	E	Kendisi	12751016216	İSMAIL NAIM	---	İMAM RECEP	GÜLSÜM	ERZURUM 01.07.1865	Evlü İslam	08.07.1923	Ölüm: 20.12.1924 Evlene: 00.00.0000 Boşanma: -----
2	2	K	Eşi	12748016380	ESMA NAIM	---	YUSUF ZIYA	RUKİYE	ERZURUM 01.07.1896	Dul İslam	08.07.1923	Ölüm: ÖLÜM ARŞ. Evlene: 00.00.0000 Boşanma: -----
3	3	K	Kızı	65032346830	REFİKA	---	İSMAIL NAIM	MUNİSE	ERZURUM 01.07.1905	Bekar İslam	08.07.1923	Ölüm: KAPALI Evlene: KAYIT Boşanma: -----
4	4	E	Oğlu	12745016444	ALİ SUNİ	SANTVAR	İSMAIL NAIM	ESMA NAIM	ERZURUM 01.07.1918	Evlü İslam	08.07.1923	Ölüm: 14.03.1978 Evlene: 00.00.0000 Boşanma: -----
5	5	K	Kızı	12742016508	MÜSALEMET	SANTVAR	İSMAIL NAIM	ESMA NAIM	ERZURUM 01.07.1922	Boşanmış İslam	08.07.1923	Ölüm: 16.05.2008 Evlene: 25.04.1949 Boşanma: 23.03.2000

DUZENLEYEN	ONAYLAYAN YETKİLİNİN
SALIM GÜNTEKİN V.H.K.I. Patrol	SERAP KILIÇ 2044-Pağandıken Nüfus Şube Nüfus Müdürü/Ad. 04.03.2014 İmza

1-) KİŞİ VEYA KİŞİLERİN KAYDI KÜTÜĞE UYGUNDUR.
2-) İŞBU NÜFUS KAYIT ÖRNEĞİ ATATÜRK ÜNİV. 04.03.2014 TARİH VE 5142 SAYILI YAZILI TALEBİ DOĞRULTUSUNDA DÜZENLENMİŞTİR. BAŞKA AMAÇLA KULLANILMAZ.
3-) İŞBU NÜFUS KAYIT ÖRNEĞİ 02.09.2014 TARİHİNE KADAR GEÇERLİDİR.

EK 8. İsmail Naim Bey'e Ait Seçim Mazbatası.

Devre **I**

İsmail Naim Bey

Seçil N°
160

İsmail Bey (Arslan)

TBMM © HER HAKKI
MAHFUZDUR

EK 9. İsmail Naim Bey'e Ait Tercüme-i Hal Kağıdı

160

Türkiye Büyük Millet Meclisi Birinci Döneminde . . . . . Milletvekili İsmail Naim Bey'in			
Adı ve soyadı	İsmail Arslan	Doğum yeri	Yozgat
Balanesim ve mesleki durumu	Burada bilen olmadıysa başka bir yerde yazılmalıdır.	İhtisabı	YOK
Doğum yeri	Yozgat	Seyahatleri ve K. meclisi vekili olduğu yerler	Milimiyet.
Evli mi evli değil	Bilinmiyor.	Mithetvelliği zamanında evli olup olmadığı ve kaç çocuğu bulunduğu	Evli
Şehriyeti	Türkçe	Osmanlı Meclisi Meclisatında Milletvekilliği için seçildiği yerleri	Değildir.
İhtisabı	Türkçe	Osmanlı Meclisi Meclisatında	940 yılında girmiştir.
Soyadı ve mesleki durumu			
Hayatının turis değişikliklerine ait tamamlayıcı bilgiler			
<p>İsmail Arslan 936 Yılında . . . . . millet vekili seçilerek büyük millet meclisine katılmış ve 940 Yılında . . . . . Kızı Refikate adlı . . . . . bir yusbaşı ile evlendikten sonra Karşı Sacıye . . . . . her . . . . . gittiği . . . . . gittiği . . . . . ve halen bu yerde . . . . . 10-10-1919</p>			
			

Soyadı: Karşı Sacıye . . . . .

EK 10. Mehmet Salih Efendi'ye Ait Nüfus Kayıt Örneği.

NÜFUS KAYIT ÖRNEĞİ				İLÇESİ		MAHALLESİ/KÖYÜ		CİLT NO	HANE NO		
SIRA	BSN	C	YAKINLIK DERECESESİ	ADİ	SOYADI	BABA ADI	ANA ADI	DOĞUM YERİ VE TARİHİ	MED.HALİ VE DİNİ	TESCİL TARİHİ	OLAYLAR VE TARİHLERİ
1	6	E	Kendisi	MEHMET SALİH	YEŞİLOĞLU	MUSTAFA	HACER	ERZURUM 01.07.1877	Dul İslam	32	1
				İLÇESİ		MAHALLESİ/KÖYÜ		CİLT NO	HANE NO		
				ERZURUM		İBRAHİM PAŞA MAHALLESİ		32	1		
				YAKUTİYE (2045)							
				ADİ		BABA ADI		DOĞUM YERİ VE TARİHİ		TESCİL TARİHİ	
				MEHMET SALİH		MUSTAFA		ERZURUM		31.10.1925	
				SOYADI		ANA ADI		MED.HALİ VE DİNİ		OLAYLAR VE TARİHLERİ	
				YEŞİLOĞLU		HACER		Dul İslam		Ölüm: ÖLÜM ARŞ. Evlennme: Boşanma:	
				YEŞİLOĞLU		HACER		Dul İslam		Ölüm: ÖLÜM ARŞ. Evlennme: Boşanma:	
AÇIKLAMALAR											
1-) KİŞİ VEYA KİŞİLERİN KAYDI KÜTÜĞE UYGUNDUR.											
2-) İSBU NÜFUS KAYIT ÖRNEĞİ ATATÜRK ÜNİV. 04.03.2014 TARİH VE 5142 SAYILI YAZILI TALEBİ DOĞRULTUSUNDA DÜZENLENMİŞTİR. BAŞKA AMAÇLA KULLANILAMAZ.											
3-) İSBU NÜFUS KAYIT ÖRNEĞİ 01.09.2014 TARİHİNE KADAR GEÇERLİDİR.											
				DÜZENLEYEN				ONAYLAYAN YETKİLİNİN			
				SALİM GÜNTEKİN				SERAP KILIC			
				V.H.K.İ.				2044 Palandöken Nüfus Sicil			
				Paraf				Nüfus Müdürlüğü Adı			
								05.03.2014 11:48			
								İmza			

EK 11. Mehmet Salih Efendi'ye Ait Seçim Mazbatası

Devre I

SoyunumSicil №
161

Mehmet Salih Efendi (Yerliye)

TBMM © HER HAKKI
MAHFUZDUR

EK 12. Mehmet Salih Efendi'ye Ait Tercüme-i Hal Kağıdı

761/0

Türkiye Büyük Millet Meclisi Birinci Dönemi İçin ... Mükemmellek ... Mehmed Salih Yeşiloğlu'nun ... kayıtlarıdır.			
Adı ve Soyadı [*]	Mehmed Salih Yeşil oğlu	Yaşadığı	ilk ve orta okul kızalet, din dersleri, tarih, huşu, ahlak, ruh ve mevlî, hayat ve meşet kitapları.
Kalemleri ve anavatan adı	Mustafa Niyazi - Hacere	Dinî ilmi	
Hişam adı	Erzurum, İbrahim paşa rebellisi	Sevdiği evvel- ki mesleki faaliyeti	Orta okullarda tarih, coğrafya, meşet ve edebiyat öğretmenliği.
Hişam tarihi	1898- 1877 M.	M. F. Terakülüğü zamanında çalışıp emniyet ve kan güvenliği bulmuştu.	iki tevassa vardır . çocukları vefat etmiştir .
Hişam adı	Erzurum'un ve medreseden mezun .	Osmanlı Meclisi Meclisi üyesi Meclisi üyesi Meclisi üyesi	Yoktur .
Büyük dil	Türkçe , Arapça , Farsça	İlmi ve şair	
Neden meşet olduğu	Tarih		
Hayatın türlü değişikliklerine ait tamamlayıcı bilgiler			
<p>3 Yusuf İzzet de gönüllü olarak Yunan Devlete barhinde bulurdum . birinci cihan barhinde Kafkas dağlarında ırgad vazifesi ile delegap her ikisinden de herp mecliyası aldım . Erzurum,un Huseler tarafından ırgalı zamanında baran,ıy hicret ve bir müddet ticaretle meşgul oldum . Sonra Bursa,de reddi ilhak cemiyatı teşkil ettim . İsmirde ırgalı zamanında baran,de hareketi milliye teşkilatı yaparak müdafai hukuk reisliğinde bulurdum . Anzavurle unan zamanlar çarpıştım . Yunanlıların tarrazu esnasında mecliyetinde bulunan bin Edur kuvvü milliyetle efrediyile müdafai hukuk reisliğinde iki ay kadar Yunan müfrezelerini diledim . Sonra Ordu teşkilatı yapıldıgandan birinci büyük millet meclisine iltihak ve</p>			

[*] Soyadı Kısmında yazılan adın birinci harf büyük harftir.

EK 13. Mehmet Salih Efendi'ye Ait Tercüme-i Hal Kağıdı

meclisin kararıyla madurum , geride işlerini nazihetle bulmaya başladım .
 Şark müteccillerini meclislerine idare etmek memuriyetiyle meclis tarafından
 Konya'ya gönderildim . O esnada bahar eden büyük işynde hukümet memurlarıyla
 aladdin cemalinde mahur kaldım . İsyandan sonra ATA ÖSYM'nin temsilisiyle Konya'da
 teşekkül eden tetkiki talebat ve ziyat komisyonu ziyasetinde bulundum . Meclis-
 de bulduğum zaman Kütçeye sokulmayan bir mese müvakketçe meclisi tah-
 kir etti diye on beş gün meclisten tahrî keserî aldım . Birinci meclisin feshi
 zamanında kırkız , yeşil çarşılı istiklal meclisiyle beraber ayrıldım .
 İstanbul'da imam , hatip ve Çemberlitaş orta okullarında tarih , coğrafya , din
 dersleri öğretmenliğinde bulundum . Buradan da ayrıldıktan sonra yalnız İstanbul
 da teşkil edilen Kütüphaneler Kurul Komisyonu başkanlığına Layih ve on sene kadar
 bu vazifede çalıştıktan sonra bir kere matbaa işi meclisiyle ayrıldıktan
 bu vazifeden de ayrılmak meclislerinde kaldım . Şimdi evince oturup bazı gı-
 zete ve mecmualara makale yazmakla hayatımı geçirmekteyim . Millî mücadele es-
 nasında Adana cephelerinde bulunduğum tarafından emir edilen Fransızlara ait on beş
 kişilik kizil beş heyetini İstanbul Fransız işgal kuvvetleri ile bilâhazkara
 Kuvayı Milliye'ye teslim ettiğimi (2000) tük ve (2000) kadar cephane ve (a)
 cephel teyisi (2) mütreye ve İstanbul'da bulduğum cephane meclisiyle geçmek isteyen
 emirlerinden bazı birinci kizil koridorlarıyla Kütçeye'ye getirerek gartile fran-
 sizlere teslim olduğumda mütreye kaldım . Bu emirlerden İstanbul millet vekili
 Ferid , Bahar ve birbeş Şehya , Talçalı Hölçmen , Kaymakam Şehaf , curre
 millet vekili Hasan Şehaf ve Osman Kuray bu suretle salıha Kütçeye'ye getirdi .
 Bu mesele büyük millet meclisinin ikinci devresinde meclisiye vekili bulunan Ferid
 bey öleyhinde konuşulan bir mesele üzerine mecliste açıklanmıştır .
 28 sene evvel Erzurum'da (Meday-ı Şark) , 28 sene evvel de Ankara'da (Şarkın se-
 si) meclislerinde iki gazete çıkarmış ve Ankara'dan ayrılmadan meclisetti müvakkat
 tahrî etmişim .

EK 14. Ziyaettin Bey'e Ait Nüfus Kayıt Örneği

NÜFUS KAYIT ÖRNEĞİ			İLİ		İLÇESİ		MAHALLESİ/KÖYÜ		CİLT NO	HANE NO	
SIRA	BSN	C	YAKINLIK DEREJESİ	T.C. KİMLİK NO	ADİ	SOYADI	BABA ADI	ANA ADI	DOĞUM YERİ VE TARİHİ	MED.HALİ VE DİNİ	OLAYLAR VE TARİHLERİ
1	1	E	Kendisi	41950488548	ZİYAETTİN	GÖZÜBÜYÜK	ALİ	HADİCE	ERZURUM 01.07.1876	Evli İslam	Ölüm: 16.12.1944 Evlenme: 00.00.0000 Boşanma:
2	2	K	Eşi	41947488612	NAFİA	GÖZÜBÜYÜK	İZZET	AFİFE	KIBRIS 01.07.1902	Dul İslam	Ölüm: 13.09.1974 Evlenme: 00.00.0000 Boşanma:
3	3	E	Oğlu	41944488776	ALİ GALİP	GÖZÜBÜYÜK	ZİYAETTİN	HEDİYE	ERZURUM 01.07.1903	Evli İslam	Ölüm: 07.05.1961 Evlenme: 00.00.0000 Boşanma:
4	4	E	Oğlu	41941488830	ALİ EKREM	GÖZÜBÜYÜK	ZİYAETTİN	HEDİYE	ERZURUM 01.07.1912	Evli İslam	Ölüm: 06.12.1962 Evlenme: 20.06.1949 Boşanma:
5	5	K	Kızı	47857146024	GÜZİN	GÖZÜBÜYÜK	ZİYAETTİN	NAFA	İSTANBUL 12.02.1938	Evli İslam	Ölüm: KAPALI KAYIT Evlenme: 00.00.0000 Boşanma:

DUZENLEYEN	ONAYLAYAN YETKİLİNİN
SALIM GUNTEKİN V.H.K.İ. Paraf	KADİR ÖZDEMİR 2044-Parandöyer Nüfus Şefi Nüfus Müdürlüğü 06030217 İmza

AÇIKLAMALAR

1-) Kişi VEYA KİŞİLERİN KAYDI KÜTÜĞE UYGUNDUR.

2-) İŞBU NÜFUS KAYIT ÖRNEĞİ ATATÜRK ÜNİV. 04.03.2014 TARİH VE 5142 SAYILI YAZILI TALEBİ DOĞRULI TUSUNDA DÜZENLENMİŞTİR. BAŞKA AMAÇLA KULLANILMAZ.

3-) İŞBU NÜFUS KAYIT ÖRNEĞİ 02.09.2014 TARİHİNE KADAR GEÇERLİDİR.

EK 15. Ziyaettin Bey'e Ait Seçim Mazbatası

Devie I

10.12.1946
T.C. Cumhurbaşkanlığı

Sıra No:
166

Enayettin
_____

Mehmet Ziyaettin Bey (Gözübüyük)

TBMM © HER HAKKI
MAHFUZDUR

EK 16. Ziyaettin Bey'e Ait Tercüme-i Hal Kağıdı

166

Türkiye Büyük Millet Meclisi Erişim Dairesinde - Erzurum - Kütüphane - Ziyaeddin Gözsubdyük
kasa olmaktadır.

Adı ve Soyadı (*)	Mehmed Ziyaeddin Gözsubdyük	Köşleri	
Başvurunun ve nüfusname adı	Ali Galip Retice	İlm rütbesi	Dersiyat
Çocukları	Erzurum	Sıradan önceki mesleki ve işi	Erzurumda Garuhilafe mektebi müdürü
Doğum tarihi	1884	Yüksekliği zamanında evli olup olmadığı ve kaç çocuğa malik olduğu	Evli dört çocuklu
Öğrenim	Medrese (İlmiye)	Çocuklukta bulunduğu yer	Yok
Bilgili olanlar	Karacaoğlu Faruk	Medrese sınıfı	18/12/1904 de sidi
Medeni nüfusname no	İlmiye		

Hayatının türlü değişikliklerine ait tamamlayıcı bilgiler

(Kilristaki ailesi tarafından
Dinlerini Protestanlığı kabul ettiği
gelmiştir)

(*) Sıradan. Müstakimane sınıflı okulların öğrencileri sınıfları sınıflı sınıflıdır.

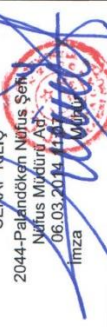
EK 17. Mehmet Nusret Efendi'ye Ait Nüfus Kayıt Örneği.

NÜFUS KAYIT ÖRNEĞİ			İLİ		İLÇESİ		MAHALLESİ/KÖYÜ		CİLT NO	HANE NO	
			ERZURUM		YAKUTIYE (2045)		AŞAĞI YONCALIK MAHALLESİ		7	36	
SIRA	BSN	C	YAKINLIK DERECESESİ	T.C. KİMLİK NO	ADI	SOYADI	BABA ADI	ANA ADI	DOĞUM YERİ VE TARİHİ	MED.HALİ VE DİNİ	OLAYLAR VE TARİHLERİ
1	4	E	Kendisi	10250231666	MEHMET NUSRET	---	ÖMER FAZLI	NENE SULTAN	ERZURUM 01.07.1877	Evli İslam	Ölüm: 00.00.1930 Evlence: 00.00.0000 Boşanma: -----
2	6	K	Eşi	10244231894	ŞÜKRİYE	SUN	HACİ EMİN	YILDIZ HANIM	ERZURUM 01.07.1879	Dul İslam	Ölüm: 06.11.1971 Evlence: 00.00.0000 Boşanma: -----

AÇIKLAMALAR

1-) KİŞİ VEYA KİŞİLERİN KAYDI KÜTÜĞE UYGUNDUR.
2-) İŞBU NÜFUS KAYIT ÖRNEĞİ ATATÜRK UNIV. 04.03.2014 TARİH VE 5142 SAYILI YAZILI TALEBİ DOĞRULTUSUNDA DÜZENLENMİŞTİR. BAŞKA AMAÇLA KULLANILMAZ.
3-) İŞBU NÜFUS KAYIT ÖRNEĞİ 02.09.2014 TARİHİNE KADAR GEÇERLİDİR.

DÜZENLEYEN
SALİM GÜNTEKİN
V.H.K.İ.
Paraf

ONAYLAYAN YETKİLİNİN
SERAP KILIÇ
2044-Palınköken Nüfus Şeh.
Nüfus Müdürü (B) -
06.03.2014
İmza

EK 18. Mehmet Nusret Efendi'ye Ait Seçim Mazbatası

Devre I

Erasmus

Sicil N.º
163

Mehmet Nusret Efendi (son)

TBMM © HER HAKKI
MAHFUZDUR

EK 20. Süleyman Necati Bey' e Ait Nüfus Kayıt Örneği

NÜFUS KAYIT ÖRNEĞİ			İLÇESİ		MAHALLESİ/KÖYÜ		CİLT NO		HANE NO			
İLİ			KİŞİ (1475)		ESKİŞEHİR MAHALLESİ		1		41			
BİNGÖL			BABA ADI		DOĞUM YERİ VE TARİHİ		TESCİL TARİHİ		OLAYLAR VE TARİHLERİ			
SIRA	BSN	YAKINLIK DERECESESİ	ADİ	SOYADI	ANA ADI	MED.HALİ VE DİNİ	Ölüm:	Evlenme:	Bosanma:	Ölüm:	Evlenme:	Bosanma:
1	1	E	Kendisi	SÜLEYMAN NECATİ	GÜNER	EMİNE	26638322024	01.07.1889	01.07.1889	31.10.1925	20.06.1944	00.00.0000
2	4	K	Eşi	NACİYE	GÜNER	EMİNE	26629322316	01.07.1891	01.07.1891	31.10.1925	03.06.1961	00.00.0000
3	2	K	Kızı	TOMRİZ	GÜNER	NACİYE	26635322188	01.07.1910	01.07.1910	31.10.1925	05.02.1957	00.00.0000
4	3	E	Oğlu	OĞUZ	GÜNER	NACİYE	26632322242	01.07.1919	01.07.1919	31.10.1925	00.00.0000	00.00.0000
5	6	E	Oğlu	TURGUT	GÜNER	NACİYE	26623322534	01.07.1918	01.07.1918	31.10.1925	00.00.0000	00.00.0000
6	7	E	Oğlu	MUSTAFA GÜNDÜZ	GÜNER	NACİYE	26620322698	25.03.1926	25.03.1926	11.10.1938	13.09.1944	00.00.0000
7	8	E	Oğlu	ALİ GÜRBÜZ	GÜNER	NACİYE	26617322762	23.09.1929	23.09.1929	11.10.1938	21.06.1986	18.09.1958

ONAYLAYAN YETKİLİNİN	DÜZENLEYEN
SERAP KILIÇ 2044 Palandöken Nüfus Şubesi Nüfus Müdürü Vcd 05.03.2014 İmza	SALİM GÜNTEKİN V.H.K.İ. Paraf

1-) KİŞİ VEYA KİŞİLERİN KAYDI KÜTÜĞE UYGUNDUR.
2-) İŞBU NÜFUS KAYIT ÖRNEĞİ ATATÜRK ÜNİV 04.03.2014 TARİHİ VE 5142 SAYILI YAZILI TALEBİ DOĞRULTUSUNDA DÜZENLENİŞTİR. BAŞKA AMAÇLA KULLANILMAZ.
3-) İŞBU NÜFUS KAYIT ÖRNEĞİ 01.09.2014 TARİHİNE KADAR GEÇERLİDİR.

EK 21. Süleyman Necati Bey'e Ait Seçim Mazbatası

26 Devle I, *siial N: 164*
Süleyman

Süleyman Necati Bey (Günori)

TBMM © HER HAKKI
MAHFUZDUR

EK 22. Süleyman Necati Bey'e Ait Tercüme-i Hal Kağıdı

164

Türkiye Büyük Millet Meclisi Birinci Döneminde ... ERZURUM ... Milletvekili Süleyman Necati Bey'in kimi özellikleridir.			
Adı ve Soyadı	Süleyman Necati Beyleri	Doğum	YOK
Babasının ve annesinin adı	Gelliç	İhtisaz	YOK
Profesyonel adı	Hiç	Sevdiği meslek	YOK
Doğum tarihi	308	Milî meclis üyesi olduğunda ne kadar zaman görev yaptı	4113
Öğrenimi	Türkçe ve Fransızca	Milî meclis üyesi olduğunda ne kadar zaman görev yaptı	DEKİLET.
İhtisazı	Türkçe ve Fransızca	944 yılında gittiği yer	944 yılında gittiği yer.
Ne kadar süre görev yaptı			
Hayatının kısaltılmış değişikliklerine ait tamamlayıcı bilgiler			
<p>Süleyman Necati Beyleri 336 Yılında ERZURUM'dan millet vekili seçilerek Türkiye Büyük Millet Meclisine katılmıştır. Kendisi Türkçe ve Fransızca lisanslarına vakıf bulunduğu ve 944 yılında gittiği yerdeki eşli Maciye Beyleri... Çocukları: Gürbüz, Özgür ve Ayşe Beyleri adlarındaki çocukları barınarak olup onunla mi İstanbul'da oturdukları ve burada görevleriyle ilgili işleri ve meslekleri ile ilgili bulduğları diğer şirketlerde çalıştıkları ve bilindiği kadarı kadarı vestadile teşviki kabul edilebilir. ERZURUM. 10-10-337</p>			

Türkiye Büyük Millet Meclisi Birinci Dönemi Erzurum Milletvekili Süleyman Necati Bey'in

EK 23. Zihni Bey'e Ait Nüfus Kayıt Örneği

NÜFUS KAYIT ÖRNEĞİ			İLİ		İLÇESİ		MAHALLESİ/KÖYÜ		CİLT NO		HANE NO		
SIRA	BSN	C	YAKINLIK	DERECESİ	T.C. KİMLİK NO	ADI	SOYADI	BABA ADI	KARS MERKEZ (1447)	DOĞUM YERİ VE TARİHİ	MED.HALİ VE DİNİ	TESCİL TARİHİ	OLAYLAR VE TARİHLERİ
1	1	E	Kendisi		44074495614	ZİHNİ	ORHON	HACI OSMAN	MİYESE	ERZURUM 01.07.1883	Dul İslam	01.11.1925	Ölüm: 26.02.1955 Evlenme: .....
2	3	K	Kızı		42490453720	NİLÜFER	ORHON	ZİHNİ	FETHİYE	ERZURUM 01.07.1909	Evli İslam	01.08.1917	Ölüm: KAPALI KAYIT Evlenme: 06.07.1933 Boşanma: .....
3	4	E	Oğlu		44071495778	ÖZDEMİR	ORHON	ZİHNİ	FETHİYE	ERZURUM 01.07.1913	Evli İslam	01.11.1925	Ölüm: 04.08.1958 Evlenme: 31.10.1941 Boşanma: .....
4	5	E	Oğlu		44068495842	ALPARSLAN	ORHON	ZİHNİ	FETHİYE	KAYSERİ 01.07.1906	Evli İslam	01.11.1925	Ölüm: 08.10.1992 Evlenme: 14.02.1949 Boşanma: .....
5	6	E	Oğlu		44065495906	ATILA	ORHON	ZİHNİ	FETHİYE	ERZURUM 01.07.1920	Evli İslam	01.11.1925	Ölüm: 05.12.1986 Evlenme: 24.02.1950 Boşanma: .....

AÇIKLAMALAR		DÜZENLEYEN		ONAYLAYAN YETKİLİNİN	
1-) KİŞİ VEYA KİŞİLERİN KAYDI KÜTÜĞE UYGUNDUR.		SALİM GÜNTEKİN V.H.K.İ.		SERAP KILIÇ	
2-) İŞBU NÜFUS KAYIT ÖRNEĞİ ATATÜRK ÜNİV 04.03.2014 TARİHİ VE 5142 SAYILI YAZILI TALEBİ DOĞRUL TUSUNDA DÜZENLENMİŞTİR. BAŞKA AMAÇLA KULLANILMAZ.		Paref		2014-Patandikem Nüfus Şube Nüfus Müdürü A.D. 08.03.2014 11:44 Yazdır	
3-) İŞBU NÜFUS KAYIT ÖRNEĞİ 01.09.2014 TARİHİNE KADAR GEÇERLİDİR.					

EK 24. Zihni Bey'e Ait Seçim Mazbatası

Devre I.

Ergüvenç

Sicil N°
165

Zihni Bey (Orhon)

TBMM © HER HAKKI
MAHFUZDUR

EK 25. Zihni Bey'e Ait Tercüme-i Hal Kağıdı

FOTOĞRAF

11. Rönem
165

Seçim dairesi	Kars	Eserleri	yok
Adı	Zihni	İlmî rütbeleri	yok
Soy adı	Arhan	Meslek ve meş- gulyeti	Emekli valilerden
Babasının ve anasının adı	Asman Hüseyin	Evli olup ol- madığı ve kaç cazusu bulun- duğu	Evli değil İhtisastan var
Doğduğu yer	Erzurum	Seğinden ev- valki son me- muriyeti	Emekli
Oturduğu yer	Kars	Mecmur değilse seçimden önce son vaziyeti	
Doğum tarihi	1299 (1883)	Seçim masba- tasam tarihi	26.3.1939
Tahsili	Harbiyeli	Kaç reyile me- busluğa seçil- diği	791
Bildiği diller	yok	Masbatasının Meclis Genel Heyetince tas- diki tarihi [*]	10.4.1939
Ne ile ihtisastan olduğu	Asker	Meclise ihtihak tarihi	3.4.39

[*] Bu yer Meclis Kanunlar kaleminde doldurulacaktır.

EK 26. Mustafa Durak Bey'e Ait Nüfus Kayıt Örneği

NÜFUS KAYIT ÖRNEĞİ				İLÇESİ		MAHALLESİ/KÖYÜ		CİLT NO	HANE NO
SIRA	BSN	C	YAKINLIK DERECESESİ	T.C. KİMLİK NO	İLÇESİ	YAKUTİYE (2045)	VEYİSEFENDİ MAHALLESİ	61	82
1	1	E	Kendisi	21853845938	ERZURUM	BABA ADI	DOĞUM YERİ VE TARİHİ	TESCİL TARİHİ	OLAYLAR VE TARİHLERİ
						AHMET	ERZURUM 01.07.1876	00.00.1925	Ölüm: 00.00.1942 Evlilik: 00.00.0000 Boşanma:
						AHMET	ERZURUM 01.07.1887	00.00.1925	Ölüm: 28.01.1952 Evlilik: 00.00.0000 Boşanma:
AÇIKLAMALAR					ONAYLAYAN YETKİLİNİN				
1-) KİŞİ VEYA KİŞİLERİN KAYDI KÜTÜĞE UYGUNDUR.					SERAP KILIÇ				
2-) İŞBU NÜFUS KAYIT ÖRNEĞİ ATATÜRK ÜNİV. 04.03.2014 TARİH VE 5142 SAYILI YAZILI TALEBİ DOĞRUL TUSUNDA DÜZENLENMİŞTİR. BAŞKA AMAÇLA KULLANILAMAZ.					2044-Palanköy Nüfus Servis Nüfus Müdürlüğü 05.03.2014 11:46 İmza				
3-) İŞBU NÜFUS KAYIT ÖRNEĞİ 01.09.2014 TARİHİNE KADAR GEÇERLİDİR.					DÜZENLEYEN SALİM GÜNTEKİN V.H.K.I. Paraf				

EK 27. Mustafa Durak Bey'e Ait Seçim Mazbatası

Devre I

Erzurum

seuil N°
162

Mustafa Durak Bey (Sakarya)

TBMM © HER HAKKI
MAHFUZDUR

EK 28. Mehmet Nusret Efendi'ye Ait Askeri Safahat Belgesi

ASKERİ SAFAHAT BELGESİ

Sicil No : 316-7
Adı Soyadı : Mehmet Nusret SUN
Baba Adı : Ömer Fazlı
Memleketi : Erzurum
Doğum Tarihi : 1295
Sınıf ve Rütbe : İlimiye, Alay Müftüsü-Erzurum Mebusu
Duhulü : 09 Kanun-ı Sani 1315
Nasbı : 22 Eylül 1322

Askeri Hizmet Safahatı:

- 9'uncu Kolordu 32'nci Alay 1'inci Tabur Alay Müftüsü iken 20 Teşrin-i Evvel 1336'da Erzurum Mebusu olarak Büyük Millet Meclisine ilihak etmiştir.
- 10 Ağustos 1337'de askeri hizmetini nihayete erdirerek emekli olmuştur.
- 18 Ekim 1930'da vefat etmiştir.

Katıldığı Savaşlar:

- Birinci Dünya Savaşı
- İstiklal Savaşı

Bu belge Alay Müftüsü Mehmet Nusret SUN'a ait MSB Arşiv Müdürlüğünde bulunan "Emeklilik İşlem Dosyası" kayıtlarına göre düzenlenmiştir.

 Ali ŞAHİN
 Belge Araştırma Uzmanı

 Sadık Emre KARAKUŞ
 Belge Araştırma Uzmanı

O N A Y

23 Temmuz 2014

 Ertuğrul ÖZTÜRK
 Personel Albay
 Arşiv Müdürü

EK 29. Zihni Bey'e Ait Askeri Safahat Belgesi

ASKERİ SAFAHAT BELGESİ

Sicil No : 316-22
Adı Soyadı : Zihni ORHON
Baba Adı : Osman
Mevlaket : Erzurum
Doğum Tarihi : 1298
Sınıf ve Rütbe : Süvari, Binbaşı
Duhulü : 01 Mart 1314, Mektebe
Nasbı : 01 Eylül 1332

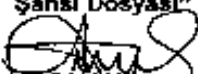
Askeri Hizmet Safahatı:

- 20 Kanun-ı Sani 1316'da Mekteb-i Harbiyeden mezun olarak 4'üncü Ordu emrine atanmıştır.
- 09 Teşrin-i Evvel 1319'da 22'inci Süvari Alayı 2'inci Bölüğe tayin edilmiştir.
- 08 Şubat 1321'de 19'uncu Süvari Alayı 4'üncü Bölüğe tayin edilmiştir.
- 27 Temmuz 1322'de Hudud-ı Hakani 3'üncü Komiserliğine tayin edilmiştir.
- 30 Mart 1325'de mülazım-ı evvelîğe terfi ederek 22'inci Süvari Alayı 2'inci Bölüğe atanmıştır.
- 14 Nisan 1325'de yüzbaşılığa terfi ederek 8'inci Aşiret Süvari Alayı 3'üncü Bölüğe atanmıştır.
- 13 Kanun-ı Evvel 1327'de 21'inci Süvari Alayı 5'inci Bölüğe tayin edilmiştir.
- 10 Kanun-ı Sani 1327'de Aşiret Süvari Müfettişliği Yaverliğine atanmıştır.
- 13 Nisan 1330'da 25'inci Süvari Alayı 5'inci Bölüğe tayin edilmiştir.
- 17 Teşrin-i Sani 1331'de kıdemli yüzbaşılığa terfi etmiştir.
- 01 Eylül 1332'de 3'üncü Ordu 25'inci Süvari Alayı 5'inci Bölük Kumandanı iken binbaşılığa terfi etmiştir.
- 1333'de 3'üncü Ordu 2'inci Kafkas Livası İdare Reisi vekâletinde bulunmuştur.
- Teşrin-i Evvel 1333'de 1'inci Asayiş Mıntıkası Kumandanlığına tayin olmuştur.
- 26 Şubat 1335'de Süvari Talimgâhi Komisyon Azalığına tayin edilmiştir.
- 18 Eylül 1335'de 15'inci Kolordu emrine tayin edilmiştir.
- 23 Şubat 1336'da 15'inci Kolordu 28'inci Alay Kumandanlığı vekâletinde iken Erzurum Mebusu olmuş ve askerlikten istifa etmiştir.
- Askerlikten ayrılmasından sonra Erzurum Mebusluğu, Sinop Mutasarrıflığı ve Bitlis Valiliği görevlerinde bulunmuştur.

Aldığı Madalya:

- Gümüş Muharebe Liyakat Madalyası (28 Nisan 1332)

Bu belge Süvari Binbaşı Zihni ORHON'a ait MSB Arşiv Müdürlüğünde bulunan "Subay Şahsi Dosyası" kayıtlarına göre düzenlenmiştir.

 Ali ŞAHİN
 Belge Araştırma Uzmanı

 Sadık Emre KARAKUŞ
 Belge Araştırma Uzmanı

O N A Y

23 Temmuz 2014

 Ertuğrul ÖZTÜRK
 Personel Albay
 Arşiv Müdürü

EK 30. İsmail Bey'e Ait Askeri Safahat Belgesi

ASKERİ SAFAHAT BELGESİ

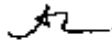
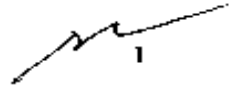
Sicil No : 305-56
Adı Soyadı : İsmail Naim SANIVAR
Baba Adı : Recep
Memleketi : Erzurum
Doğum Tarihi : 1281
Sınıf-Rütbe : Piyade, Yarbay
Duhulü : 1302, (Mektebe)
Nasbı : 16 Teşrin-i Sani 1330
Emeklilik Tarihi : 01 Nisan 1338 (Yaş haddinden)
Son Görev Yeri : 29 ncu Fırka Kalem Reisi

Askeri Görevleri

- 16 Mayıs 1305'de Mekteb-i Harbiye'den mülazım-ı sani rütbesiyle mezun olarak 4'üncü Ordu emrine atanmıştır.
- 08 Haziran 1305'de 4'üncü Ordu 7'inci Tabur 4'üncü Nişancı Bölüğüne nakledilmiştir.
- 11 Mayıs 1310'da Erzurum İdadisi Dahiliye Zabıtlığına nakledilmiştir.
- 13 Teşrin-i Evvel 1310'da mülazım-ı evvelğe terfi etmiştir.
- 19 Temmuz 1313'de 4'üncü Ordu 29'uncu Alay 2'inci Tabur 1'inci Bölüğe tayin edilmiştir.
- 27 Mart 1315'de yüzbaşılığa terfi ederek 4'üncü Ordu 60'ıncı Alay 2'inci Redif Taburu 22'inci Britis Bölüğüne tayin edilmiştir.
- 28 Haziran 1321'de kolağalığına terfi ederek 4'üncü Ordu 60'ıncı Alay 4'üncü Tabura atanmıştır.
- 05 Kanunu-ı Sani 1324'de 4'üncü Ordu 60'ıncı Alay 4'üncü Tabur Kumandanlığına atanmıştır.
- 13 Mayıs 1325'de binbaşılığa terfi ederek 4'üncü Ordu 28'inci Alay 3'üncü Tabura atanmıştır.
- 28 Şubat 1326'da 4'üncü Ordu 28'inci Alay 3'üncü Taburu uhdesinde kalmak üzere 27'inci Alay 1'inci Tabur ve 28'inci Alayın 1 ve 3'üncü Tabur Kumandanlıklarına vekâleten atanmıştır.
- 30 Kanunu-ı Sani 1329'da 9'uncu Kolordu 49'uncu Alay Kumandan Muavinliğine atanmıştır.
- 03 Nisan 1331'den 25 Haziran 1332'ye kadar 82'nci Alay Kumandanlığı ile Kafkas Cephesinde görev almıştır.
- 16 Ekim 1332'de 29'uncu Fırka Erzurum Ahz-ı Asker Riyaseti vekâletine tayin edilmiştir.
- 24 Nisan 1333'de 15'inci Fırka Kayseri Ahz-ı Asker Riyaseti vekâletine tayin edilmiştir.
- 03 Şubat 1333'de 29'uncu Fırka Erzurum Ahz-ı Asker Riyaseti vekâletine tayin edilmiştir.
- 12 Haziran 1335'de 29'uncu Fırka Erzurum Ahz-ı Asker Riyaseti vekâletine tayin edilmiştir.
- 19 Şubat 1336'da Muamelatı Zatiyye emrine alınmıştır.
- 24 Nisan 1336'da askeriikten ayrılarak Erzurum Mebusu olarak Büyük Millet Meclisine ittihak etmiştir.
- 01 Nisan 1338'de yaş haddinden emekli edilmiştir.

Katıldığı Savaşlar

- Birinci Dünya Harbi
- İstiklal Harbi

Ek 31. İsmail Bey'e Ait Askeri Safahat Belgesi

Aldığı Madalyalar

- Gümüş Liyakat Madalyası (14 Haziran 1331)

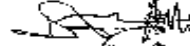
Bu belge Piyade Yarıbay İsmail Naim SANIVAR'a ait "Subay Şahsi Dosyası" kayıtlarına göre düzenlenmiştir.

Ali ŞAHİN
Belge Araştırma Uzmanı

Sadık Emre KARAKUŞ
Belge Araştırma Uzmanı

O N A Y

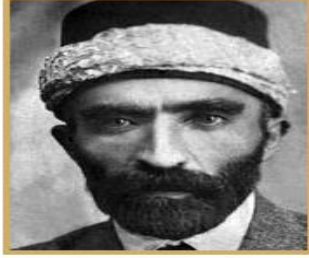

23 Temmuz 2014

Ertuğrul ÖZTÜRK
Personel Albay
Arşiv Müdürü

EK 32. Milletvekillerine Ait Fotoğraflar

	
Asım Vasfi Bey	Celaleddin Arif Bey
	
Durak Sakarya Bey	Hüseyin Avni Bey
	
İsmail Bey	Mehmet Salih Efendi
	
Nusret Efendi	Süleyman Necati Bey
	
Zihni Bey	Ziyaeddin Bey

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler	
Adı Soyadı	Muammer BAYRAK
Doğum Yeri ve Tarihi	Şenkaya – 25.06.1982
Eğitim Durumu	
Lisans Öğrenimi	Atatürk Üniversitesi, Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi, Sınıf Öğretmenliği Bölümü
Y. Lisans Öğrenimi	Atatürk Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü
Bildiği Yabancı Diller	İngilizce
Bilimsel Faaliyetleri	
İş Deneyimi	
Stajlar	
Projeler	
Çalıştığı Kurumlar	
İletişim	
E-Posta Adresi	m_bayrak_25@hotmail.com
Tarih	30.06.2047